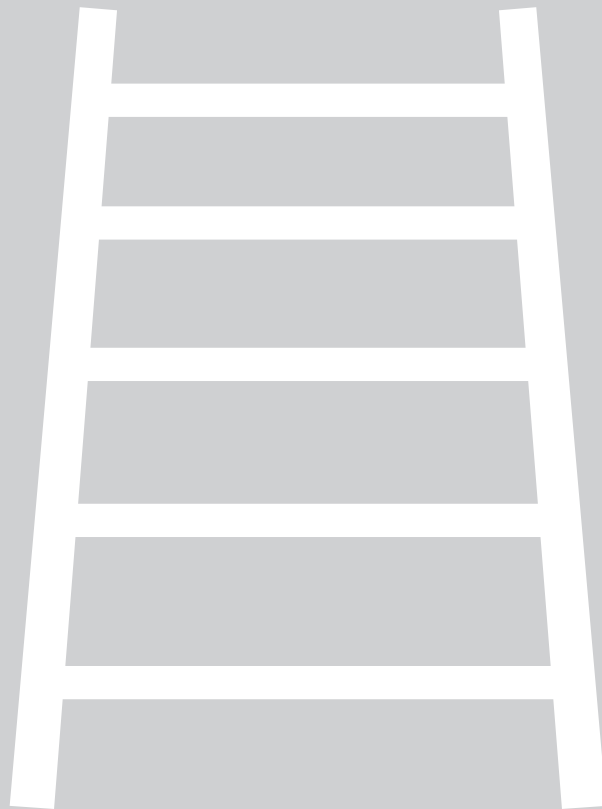

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Fem steg

Ett bidrag till socialtjänstens arbete med familjer där barn utsatts för sådant hedersrelaterat våld att de måste skyddas

Rapportnr: 2009:39

ISSN: 1403-168X

Tryck: 08 Tryck AB, 2009

Utgivare: Länsstyrelsen i Västra Götalands län, integrations- och jämställdhetsenheten och socialenheten

Rapporten finns som pdf på www.lansstyrelsen.se/vastragotaland under Publikationer/Rapporter.

Förord

Länsstyrelsen i Västra Götalands län har sedan 2003 på regeringens uppdrag utvecklat ett omfattande arbete för att motverka hedersrelaterat förtryck och våld.

En del av insatserna har syftat till att förebygga problemen. Hundratals förebyggande projekt har fått stöd, tusentals nyckelpersoner har fått utbildning, en större grupp har genomgått en specialutbildning, nätverk har tillkommit och fått stöd och en bred rådgivningsverksamhet har skett.

En annan central del av arbetet har varit att organisera skyddat boende för ungdomar som utsatts för de allvarligaste formerna av hedersförtryck och våld från familj och andra närstående. Insatserna på detta område har inneburit att Västra Götalands län har det största och bredaste utbudet i landet av sådant skyddat boende. Huvudman för denna verksamhet är kommunägda *Gryning Vård AB*.

Alla platser i skyddade boenden står till förfogande för ungdomar från hela landet. Inom ramen för de olika boendeformerna kan enskilda flickor och pojkar samt unga barnfamiljer få hjälp. Skyddsboendena består i första hand av skyddsutrustade lägenheter med stödpersoner, särskilt utbildade familjehem samt hem för vård och boende (HVB).

Länsstyrelserna i Stockholms, Skånes och Västra Götalands län har ett gemensamt ansvar för att skapa en nationell resurs av skyddade boenden för ungdomar som är utsatta för hedersförtryck och våld. I linje med detta finns skyddsboenden även i de två övriga storstadslänen, utöver Västra Götaland. Samverkan mellan dessa boenden stimuleras av länsstyrelserna och gemensam information sprids till socialtjänster m.fl. i hela landet. Genom återkommande rapporter följer länsstyrelserna utvecklingen vad gäller t.ex. behov och platstillgång.

En del av arbetet med skyddat boende är att utveckla kvaliteten i boendena, så att de som skyddas får ett så bra och effektivt stöd som möjligt. Större delen av detta utvecklingsarbete sker genom en samverkan mellan socialtjänst och personalen vid de skyddade boendena. Det gäller t.ex. psykoterapeutiskt stöd, utbildningsinsatser, social träning samt kunskaps- och självförtroendehöjande åtgärder. Allt arbete sker som en del av de skyddade boendenas primära uppgift att just skydda, stödja och utveckla de unga.

Andra kvalitetsförbättrande åtgärder för de skyddade ungdomarna är sådant som socialtjänsten kan och bör utföra. En av dessa är att enligt den skyddades önskemål hålla kontakt med, informera och påverka den skyddades familj. Detta material är ett försök att bidra till socialtjänstens arbete att lösa just denna uppgift.

Talieh Ashjari
Enhetschef/mångfaldsdirektör
Integration och jämställdhet

Britt-Marie Börjesson
Enhetschef/socialdirektör
Socialenheten

Förord	3
Inledning	5
Det hedersrelaterade våldets grunddrag.....	9
Ett arbete för och med utsatta ungdomar	12
Vägledande lagstiftning	15
De fem stegen.....	17
Steg 1 – Den utsattas situation, behov och önskemål	18
Steg 2 – Kunskap om familj och släkt	32
Steg 3 – Analys och bedömning.....	43
Steg 4 – Handlingsplan och förändringsarbete	51
Steg 5 – Utvärdering och uppföljning	60
Särskilda frågor att ta hänsyn till.....	65
Lagar, konventioner, föreskrifter och allmänna råd	72
Litteraturlista	84
Länkar till myndigheter m.m.....	86
Arbetsmaterial.....	87

Inledning

Därför behövs ”Fem steg”

När ungdomar skyddas pga. hedersrelaterat förtryck och våld av närstående är det i första hand socialtjänsten som har vidtagit insatser och ordnat ett skyddat boende. Bakgrunden är att den skyddade har utsatts för olika förtryckande handlingar och brott, t.ex. hot, oacceptabla frihetsinskränkningar, psykisk misshandel, försök till tvångsäktenskap eller fysiskt våld.

De som skyddas pga. hedersrelaterat våld och förtryck är i olika åldrar:

- När det gäller *minderåriga barn under 18 år* kan socialtjänsten ingripa med hjälp av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och skydda barnet mot föräldrars vilja. I dessa fall är socialtjänsten skyldig att försöka påverka familjen, undanröja hoten och söka möjligheter till återförening med respekt för den ungas rättigheter.
- När det gäller *myndiga ungdomar över 18 år* ges skyddet som ett direkt bistånd enligt socialtjänstlagen (SoL). Även här bör socialtjänsten se det som sin uppgift att försöka påverka de närstående som utsätter den unga för hot, men då ska påverkan ske utifrån den utsattas uttalade önskemål.

Situationen för samtliga dem som skyddas, oavsett ålder, är att hoten kan fortsätta mycket lång tid – i enskilda fall livet ut. Därför räcker det inte med att socialtjänsten ordnar och finansierar skyddat boende för den utsatta. Socialtjänsten måste också försöka få slut på hoten genom att påverka dem som hotar. Först då kan den unga få möjlighet att utvecklas i frihet och trygghet. Den primära uppgiften för socialtjänstens familjearbete är alltså att få slut på de närståendes hot.

Men insatsen sker också av andra skäl. I förlängningen kan t.ex. nya kontakter etableras mellan skyddad och dennes familj och i enskilda fall kan en återförening ske med respekt för den ungas mänskliga rättigheter. Framgångsrikt förändringsarbete kan också leda till att andra barn i familjen slipper bli utsatta. Familjens förändrade attityder kan därtill bana väg för en bättre hälsa i familjen och en större grad av integration.

Erfarenheterna från arbetet med skyddat boende visar att socialtjänsten ofta tycker det är svårt att utföra ett strukturerat och bra arbete för att påverka eller förändra beteendet hos hedersförtryckande familjer och närstående. Det saknas ett strukturerat familjearbete, vilket inte minst framgår av olika utvärderingar av skyddade boenden.¹ Socialtjänsten tycker sig inte heller ha den rätta kunskapen och metodiken, och många önskar därför information och råd på detta område. Detta material är ett försök att tillmötesgå dessa önskemål och på det sättet bidra till ett stärkt familjearbete.

Materialets uppläggning

Materialet utgår från att den socialtjänst som ska försöka förändra ett hederstänkande familjesystem redan har god kunskap om det hedersrelaterade förtryckets och våldets mekanismer och kollektiva karaktär. Därför berörs denna del mycket kort och i form av en

¹ Per Arne Håkansson, *Frihet och familj*, Socialstyrelsen, IMS, 2007
Maren Bak, *Utvärdering av Grynings skyddade boenden*, Länsstyrelsen Västra Götalands län, rapport 2007:58

enkel sammanställning av Socialstyrelsens beskrivning av hedersrelaterat våld i rapporten *Nationellt konsultativt stöd för socialtjänst och andra verksamheter i arbetet mot hedersrelaterat våld* (2005).

Vår strävan är att presentera så konkreta och praktiskt användbara lösningar som möjligt. Det betyder schematiskt att materialets huvuddel följer en femstegsmodell för arbetet:

- 1) den utsattas situation
- 2) familjens och närståendes roll
- 3) analys och bedömning.
- 4) handlingsplan och förändringsarbete
- 5) utvärdering och uppföljning.

Utöver detta behandlar vi specifika områden med anknytning till familjearbete, exempelvis samtalsmetodik, tolkfrågor och säkerhet.

I huvuddelens olika avsnitt behandlas socialtjänstens arbetsuppgifter inom de fem stegen. Varje avsnitt innehåller exempel på uppgifter som är särskilt viktigt att ta hänsyn till och komma ihåg. I de olika avsnitten presenteras också olika hjälpredskap, t.ex. förslag på frågor.

Särskilda frågemallar och andra hjälpmallar finns i slutet under rubriken *Arbetsmaterial*. Dessa mallar finns även i word-format, så att ni ska kunna kopiera dem och använda dem i det egna arbetet.

Till socialtjänstens hjälp

Materialet gör inte anspråk på att komma med alla sanningar och presentera alla lösningar på socialtjänstens arbete med dessa svåra problem, utan detta ska ses som ett bidrag till socialtjänstens arbete med familjer vars barn skyddas pga. hedersförtryck och våld i de allvarliga fall där omhändertagande har skett, oavsett om den skyddade är minderårig eller myndig.

Här behandlas alltså inte allmänt förebyggande arbete riktat till familjer och grupper som präglas av ett kollektivt heders- och skamtänkande. Ändå kan säkerligen en del av innehållet vara till hjälp vid sådant förebyggande arbete och vid insatser med familjer där barn far illa av andra skäl.

Vår förhoppning är att materialet bidrar till att socialtjänsten får:

- en möjlig struktur och systematik för ett förändringsarbete i dessa familjer
- ett underlag med frågor och aspekter som kan behöva beaktas i arbetet
- en idé om hur analys och bedömning kan ske
- ett förslag om hur en handlingsplan kan tas fram och följas upp
- en genomgång av olika problem att fundera över.

Några begrepp

Begreppet *den utsatta* används för dem som skyddas pga. hedersrelaterat våld. Även begreppen *skyddad* och *den unga* används för samma grupp. Dessa begrepp är i detta sammanhang synonyma och inkluderar flickor/unga kvinnor och pojkar/unga män upp till 25 års ålder. När det behöver betonas att något bara gäller minderåriga under 18 år så används begreppen *minderåriga* eller *barn*.

Med *familj* avses i detta sammanhang alla former av sammanslutningar där det ingår en eller flera personer i form av föräldrar, barn, syskon och andra närstående. Vilka som räknas till familjen i ett enskilt fall bestäms av den utsattas uppfattning om detta, så en enskild familj kan även inkludera andra än syskon och föräldrar. Detta material handlar dock uteslutande om familjer som utövat hedersrelaterat våld och förtryck mot den som skyddas.

Med *förändringsarbete* menas alla insatser som sker för att åstadkomma förändringar så att det hedersrelaterade våldet upphör – antingen insatser för att direkt påverka handlingsmönster, attityder och åsikter eller insatser som syftar till att stärka familjen och dess olika medlemmar så att förutsättningarna för bestående förändringar stärks.

Författare

Materialet har skrivits av *Lasse Johansson*, jämställdhetshandläggare, och *Mikael Thörn*, socialkonsulent vid Länsstyrelsen i Västra Götalands län. En särskild arbetsgrupp ("familjegruppen") knuten till Länsstyrelsen har funnits med som stöd i arbetet. Denna grupp har bidragit med värdefulla insatser och synpunkter.

Familjegruppen har bestått av följande personer (inklusive författarna):

- *Stig Andersson*. Familjebehandlare inom socialtjänsten i stadsdelsnämnden Bergsjön, Göteborg. Stig har stor erfarenhet av förändringsarbete i familjer med hedersproblematik.
- *Muna Dahl*. Samlevnadsexpert med allmän kulturkunskap om hedersförtryck i riskgrupper och med stor erfarenhet av möten med vuxna och familjer präglade av hederstänkande. Hon har arbetat med ett särskilt projekt för samtal om värdegrundsfrågor bland vuxna inom SFI (svenska för invandrare) i Göteborg och Skaraborg.
- *Nejat Darvish*. Skyddskonsulent och projektledare inom Gryning Vård AB:s skyddade boenden. Inom ramen för detta arbete är hon specialiserad på att arbeta med att på socialtjänstens uppdrag påverka de skyddades familjer.
- *Niloufar Farrokhina*. Socialsekreterare inom socialtjänsten i stadsdelsnämnden Lärjedalen i Göteborg. Hon har bred erfarenhet av att bearbeta attityder i familjer med hedersproblematik.
- *Kader Hamakarim*. Boendehandläggare vid socialtjänsten i Mölndal. Han har bred erfarenhet av ärenden med hedersproblematik och har arbetat med direkt bearbetning av familjer i en del mycket allvarliga ärenden.
- *Lasse Johansson*. Socionom och tidigare kurator vid Angeredsgymnasiet i Göteborg. Han har varit ansvarig för Länsstyrelsens samtliga insatser mot hedersrelaterat våld sedan 2003, och han har även utarbetat ett särskilt metodmaterial för skolans insatser mot hedersrelaterat våld.
- *Seppo-Matti Salonen*. Psykolog vid barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen i Gamlestaden i Göteborg. Han har lång erfarenhet av arbete med invandrade familjer i

kris och har även arbetat med stöd till ungdomar som skyddats pga. hedersförtryck och våld.

- *Mikael Thörn*. Socialkonsulent vid Länsstyrelsen i Västra Götalands län med bred erfarenhet som socialsekreterare i stadsdelsnämnden Lärjedalen i Göteborg, där han har handlagt hedersvåldsärenden och arbetat med förändringsarbete i familjer vars barn måste skyddas. Han har deltagit i utarbetandet av ett särskilt metodmaterial för socialtjänstens arbete mot hedersrelaterat våld.
- *Bernt Zarnowiecki*. Polis i Mölndal med bred erfarenhet av att möta närstående förövare av hedersrelaterat våld och av risk- och hotbildsanalyser.

Referensseminarier

Under arbetets gång har synpunkter på materialet hämtats in via tre referensseminarier med:

- organisationer byggda på etnisk grund
- representanter för olika frivilligorganisationer såsom kvinnojourer, mansnätverk m.fl.
- socialsekreterare och familjebehandlare med erfarenhet av arbete med hedersvåld.

Även andra enskilda med stor kunskap och erfarenhet har bidragit med synpunkter. Länsstyrelsen riktar ett stort tack till alla som medverkat i processen!

Kontakt för ert arbete

Länsstyrelsen i Västra Götalands län har en bred verksamhet för rådgivning, utbildning och information om hedersrelaterat förtryck och våld. Länsstyrelsens integrations- och jämställdhetsenhet ansvarar för arbetet. Denna enhet kan förmedla kontakt med personer som är kunniga inom olika aspekter av problemet. Frågor om utbildning om förändringsarbete i familjer vars barn skyddas pga. hedersrelaterat våld kan ställas till direkt till:

Integrations- och jämställdhetsenheten

Telefon: 031-60 50 00

Fax: 031-710 60 94

E-post: equal.vastragotaland@lansstyrelsen.se

Det hedersrelaterade våldets grunddrag

Detta avsnitt tar sin utgångspunkt i de ståndpunkter om hedersrelaterat förtryck och våld som framkommer av Socialstyrelsens rapport *Nationellt konsultativt stöd för socialtjänst och andra verksamheter i arbetet mot hedersrelaterat våld* (2005). Utifrån dessa punkter om det hedersrelaterade förtryckets och våldets innehåll och grunddrag kan ett framgångsrikt arbete med attitydförändring i familjer genomföras.

o

Hedersrelaterat förtryck och våld syftar till familjens, släktens eller klanens överlevnad och bibehållna maktstrukturer. Detta får till följd att enskilda personers mänskliga rättigheter omintetgörs – rätten till en egen åsikt, rätten till frihet, rätten att bestämma över sitt eget liv, rätten att fritt välja äktenskapspartner och därmed rätten till sin egen kärlek. Därmed står det hedersrelaterade förtrycket och våldet i direkt motsättning till det svenska samhällets grundläggande värderingar om demokrati och jämställdhet.

Det hedersrelaterade förtrycket och våldet strider även direkt mot centrala punkter i bl.a. barnkonventionen, konventionen om avskaffande av all diskriminering av kvinnor (CEDAW) samt FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna.

o

Det hedersrelaterade förtrycket och våldet består av:

- *psykiska kränkningar* i form av t.ex. förödmjukelser, nedvärdering, skuld- och skambeläggning, undandragen kärlek och omsorg, utfrysning, förföljelse eller hot
- *sociala kränkningar* i form av t.ex. isolering, förbud mot att delta i normala samhällsaktiviteter för en viss ålder, tvång till speciell klädsel, tvång till endast visst umgänge, direkt eller indirekt tvång till giftermål med en viss person
- *fysiska kränkningar* i form av t.ex. våldtäkt utförd av icke önskad make, fysisk misshandel, påtvingat självmord eller mord.

o

Det är ett förtryck och våld som *ses, stöds och uttalas av ett kollektiv* som en legitim, oundviklig handling för att straffa i första hand kvinnors olydnad, bevara familjens heder och värna om familjens eller släktens sociala överlevnad.

o

Uppfattningen att *kollektivets heder måste försvaras* mot enskilda kvinnors och flickors påstådda eller genomförda handlingar är avgörande för våldsbrotten och det allmänna förtrycket.

o

Det förtryck och våld som en enskild eller enskilda närstående utövar är direkt eller indirekt *sanktionerat och understött av familj/släkt*. Förövarna skyddas därmed av en stor del av

familjen/släkten och förövarna belönas genom kollektivets beröm och försvar av handlingarna.

o

De allvarligaste hedersrelaterade brotten, t.ex. bortrövande, tvångsgifte eller hedersmord, är oftast *planerade och genomtänkta av en större grupp* inom familj/släkt. Även bakom hot och misshandel kan det finnas kollektiva avgöranden om vad som ska ske och vem som ska utföra handlingen.

o

Det hedersrelaterade förtrycket och våldet drabbar *i första hand flickor och kvinnor*. Det påbörjas från att de blivit könsmogna och kan sedan pågå resten av livet. Förtrycket och våldet kan *även drabba pojkar och män* som anses skada kollektivets heder genom relationer till icke accepterade partners eller genom stöd till normbrytande flickor och kvinnor.

Det hedersrelaterade förtrycket och våldet utövas mot *homo- och bisexuella* kvinnor och män samt *transpersoner*. Annan sexuell läggning än heterosexuell kan av vissa anses som helt oacceptabelt både ur religiös och social synpunkt samt som direkt skadligt och farligt för kollektivets heder.

Helt oskyldiga enskilda flickor och kvinnor kan bli utsatta för hedersrelaterat förtryck och våld, eftersom ett rykte om brott mot kollektivets regler och normer kan vara fullt tilläggligt för en allvarlig bestraffning. Hedersrelaterat förtryck och våld kan också riktas mot flickor och kvinnor som är *offer för våldtäkt och sexuellt ofredande*.

o

Utövarna av det hedersrelaterade förtrycket och våldet är *i första hand närstående män till den utsatta* – t.ex. make, far, bröder, manliga kusiner, mor- och farbröder eller mor- och farfäder. Men även *kvinnliga närstående* kan delta i förtryckande handlingar direkt eller indirekt genom brottsliga handlingar för att försvara kollektivets heder.

o

Det hedersrelaterade förtrycket och våldet utövas i en kontext som har bl.a. följande kännetecken:

- *Det patriarkala hederstänkandet har uppstått ur och bevaras av männens strävan att kontrollera sina kvinnor och försvara familj och släkt mot yttre fiender*. Fenomenen har därför inte sitt ursprung i någon särskild religion kultur, etnicitet eller klass utan har funnits och finns inom skilda samhällen och i skilda religiösa, kulturella, etniska och sociala förhållanden.
- *Familje- och släktsystemen leder till att de enskilda individerna är underordnade gruppens värderingar och intresse*. Den enskilda familjemedlemmens värde definieras därmed i relation till gruppens status, heder och inflytande.

- *Familje- och släktsystemen är strikt hierarkiskt organiserade. Pappan och övriga manliga individer är överordnade medan mamman och döttrarna är underordnade. Dessa maktförhållande får inte utmanas eller ifrågasättas.*
- *Familjen har stereotypa och tydligt socioekonomiskt åtskilda könsroller. Mannen är familjens överhuvud och självklara företrädare utåt medan mamman tillhör den interna familjesfären med ansvar för uppfostran och omvårdnad. Söner och döttrar uppfostras att följa samma mönster.*
- *Det finns en fokusering på flickors/kvinnors sexualitet och kyskhet. Föräktenskapliga sexuella relationer är förbjudna för flickor och kvinnor, vilket innebär ett förbud för kvinnor och flickor att bestämma över sitt liv, sin kropp och sin sexualitet. Flickornas och kvinnornas kroppar anses på så sätt tillhöra familjen/släkten.*
- *Flickor och kvinnor anses alltid, direkt eller indirekt, locka män till sexuella handlingar. Detta gör att flickors och kvinnors agerande innebär en risk att skada familjens/släktens heder.*
- *Flickors och kvinnors handlingar ses som symboler för hela familjens och släktens heder och trovärdighet. Männena, som tillhör den externa samhällssfären, behöver däremot inte anses skada familjens heder med samma handlingar.*
- *Män och pojkar upplevs ha ett förmyndaransvar för kollektivets skull. Detta ansvar gäller familjens/släktens alla flickor och kvinnor och innebär därmed en skyldighet att bevaka och vid behov bestraffa dessa.*

Ett arbete för och med utsatta ungdomar

De utsattas önskemål och rättigheter är grunden

De skyddade ungdomarna, dvs. brottsoffren, står i centrum för socialtjänstens arbete med att påverka dem som utövar förtryck och våld i hederns namn. Detta är mycket viktigt att hela tiden ha i åtanke.

Arbetet måste alltid ta sin grund i den utsattas önskemål och rättigheter. Drivkraften för socialtjänsten måste därför vara att insatserna primärt alltid ska syfta till att *undandröja hoten mot den ungas liv, frihet och mänskliga rättigheter*. Andra mål, t ex. att åstadkomma återförening, är underordnad strävan att försvara den ungas rätt att bestämma över sitt eget liv.

Mot bakgrund av detta primära mål är det mycket väsentligt att socialtjänsten har de utsattas tankar om att påverka de närstående som utgångspunkt. De som skyddas har den största kunskapen om familjen och släkten och om olika individers roll. De utsatta ungdomarna kan ge den bästa informationen om olika förhållanden och relationer av betydelse för ett framgångsrikt arbete. De skyddade måste därför vara med från början i processen. De ska kunna påverka och hela tiden vara informerade om det förändringsarbete som utförs av socialtjänsten i förhållande till familjen och andra närstående.

Allas åsikter är lika viktiga – oavsett ålder, kön och bakgrund

Ungdomar som skyddas mot hedersrelaterat förtryck och våld är olika gamla och av olika kön. De flesta är myndiga unga kvinnor, men det är inte ovanligt att även omyndiga flickor, pojkar och män är utsatta. De har olika etnisk, kulturell, språklig och religiös bakgrund och kan ha olika sexuell läggning. Oavsett bakgrund måste deras åsikter alltid beaktas lika, eftersom det handlar om deras liv och grundläggande rättigheter.

Att en skyddad person är omyndig är ingen grund för inte ta dennas behov och önskemål som utgångspunkt för förändringsarbetet och ju äldre ett barn är, desto mer ska barnet kunna påverka sin situation. Socialtjänsten är skyldig att försöka förändra beteendet hos föräldrar som utsätter sina barn för bristande omsorg, våld etc. I ärenden med omyndiga bör alltid barnets önskemål och barnets bästa stå i fokus.

Bakgrundsfaktorer som t.ex. religion eller sexuell läggning kan upplevas som en svårighet i förändringsarbetet med familjen, men det får inte leda till en passiv hållning hos socialtjänsten. Ett förändringsarbete måste genomföras utifrån den utsattas behov och önskan, oavsett svårighetsgrad. Det är viktigt att inte låta arbetet styras av egna fördomar, överdriven försiktighet eller en tendens att överskatta svårigheterna.

Ett bra skydd är avgörande

För att socialtjänsten ska kunna arbeta effektivt i de skyddades familjer krävs att skyddet för den utsatta fungerar bra. Den utsatta måste känna trygghet och säkerhet i det skyddade boendet och ett arbete måste pågå som stärker personen i fråga både fysiskt och psykiskt. Den utsatta måste känna att både personalen vid det skyddade boendet och socialtjänsten ställer upp; först då kan den skyddade själv bidra till socialtjänstens förändringsarbete i familjen.

Förändringsarbetet bör alltså inte starta innan en sådan situation har uppnåtts. Skulle detta ändå bli fallet riskerar det ömsesidiga förtroendet mellan socialtjänsten och den utsatta att skadas. Det måste alltså gå en tid efter placeringen innan förändringsarbetet med familjen kan komma igång.

Den utsatta har den centrala rollen för ett framgångsrikt familjearbete. Av detta följer att socialtjänsten bör följa upp kvaliteten i det skyddade boendet. Val av boendeform är en av flera aspekter att ta hänsyn till. Frågan om vilken boendeform som är den bästa – skydds-lägenhet, familjehem, hem för vård och boende, kvinnojoursboende eller annat kollektivt boende – bör vara löst. Likaså är det viktigt för den enskildes trygghet att behovet av behandling och vård är tillgodosett. Det sociala livet i form av skola, arbete, fritidsaktiviteter utanför skyddsboendet bör också ha kommit igång.

För att den enskilde ska känna maximal säkerhet och trygghet är det viktigt att även andra åtgärder utöver det skyddade boendet fungerar. Det måste t.ex. finnas ett effektivt skydd av personuppgifter, eventuell kvarskrivning måste fungera och eventuellt namnbyte ska vara klart.

Med ett bra skydd och stöd av hög kvalitet kan den utsatta på bästa sätt medverka till ett bra förändringsarbete med familjen. Skyddets kvalitet och hur den utsatta upplever och reagerar blir därmed avgörande för när socialtjänstens familjearbete kan börja. Placerande socialtjänst har ett eget ansvar att se till att önskvärd kvalitet uppnås.

Se upp med felaktiga motiv

Den utsattas behov och centrala position måste vara i fokus för att förhindra felaktiga motiv för socialtjänstens agerande. Följande risker och fallgropar finns för handläggarna:

- Problemet ses som en vanlig relationskonflikt mellan två likvärdiga parter där man försöker medla och kompromissa på ett sätt som åsidosätter den utsattas rättigheter.
- Föräldrarnas rätt att bestämma över sina minderåriga barn ses som överordnat barns och ungdomars rätt att utvecklas som självständiga medborgare.
- Det ses som ett egenvärde att familjer hålls samman till varje pris; därför bortser man från det förtryck och de brott som sker.
- Man har av andra skäl olika positiva uppfattningar om förövarna; därför agerar man godtroget och ifrågasätter den utsattas tolkningar, oro och behov av skydd.
- De utsatta har andra egna problem t.ex. missbruk, utagerande beteende eller skadligt sexuellt beteende, och därför ifrågasätts den utsattas behov av skydd på grund av hedersrelaterat våld och förtryck.
- Agerandet styrs av uppfattningen att man måste ta särskild hänsyn till familjens kultur, religion och traditioner och man ger därför avkall på grundvärderingar och lagar i Sverige. Det är en ståndpunkt som i varje läge kommer att drabba den som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld.
- Man låter sig styras av egna stereotypiska uppfattningar, generaliseringar och fördomar mot människor från vissa kulturer och med viss bakgrund.
- Höga kostnader för skyddet blir en avgörande drivkraft i förändringsarbetet med familjen.

Att komma ihåg

- **Den utsattas bästa står alltid i centrum. Att få slut på hoten mot den utsattas liv, frihet och rättigheter måste alltid vara den primära drivkraften för ett förändringsarbete i familjen.**
- **Lyssna på den utsatta – oavsett ålder och bakgrund.**
- **Bra skydd och god grundtrygghet för den utsatta är avgörande för att arbetet med att påverka förövarna ska komma igång.**
- **Arbetet med att påverka den utsattas familj bör starta först efter att den unga skyddats en tid och är beredd och stark nog att medverka i socialtjänstens förändringsarbete.**
- **Se upp med felaktiga och dolda motiv och tänkanden bakom val av metod för förändringsarbetet.**

Vägledande lagstiftning

Alla människor är lika mycket värda – oavsett kön, ålder, religion, etnisk bakgrund, funktionsnedsättning eller sexuell läggning. Alla har rätt till sina mänskliga rättigheter.

I Sverige har föräldrarna förutsättningar att uppfostra sina barn utifrån olika filosofiska, kulturella religiösa och andra värderingar eller övertygelser, så länge man inte bryter mot lagen, men personer som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld förhindras att utöva sina mänskliga rättigheter. De blir även utsatta för brott i lagens mening (brottsbalken) i form av fridskränkning, grov kvinnofridskränkning, misshandel, mord, olaga hot, olaga tvång eller sexuella övergrepp, och många andra lagliga rättigheter (föräldrabalken, skollagen, socialtjänstlagen och äktenskapsbalken) tas ifrån dem.

Föräldrabalken

Grundläggande bestämmelser och utgångspunkter när det gäller barns rättigheter samt föräldrars rättigheter och skyldigheter finns i föräldrabalken (FB).

Av FB 6 kap. 1 § framgår att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och de får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

Av FB 6 kap. 2 § framgår att vårdnadshavaren har ansvaret för att barnets grundläggande behov tillgodoses, och av 6 kap. 11 § framgår att vårdnadshavaren bestämmer över barnet men att barnet i takt med stigande ålder och utveckling ska få allt mer att säga till om.

Socialtjänstlagen och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga

När olika åtgärder berör barnen ska särskild hänsyn tas till barnets bästa (med barn avses varje människa under 18 år). Detta stadgas i socialtjänstlagen 1 kap. 2 §, vilken motsvarar FN:s barnkonvention artikel 3.

De lagar som i första hand styr socialtjänstens arbete med personer utsatta för hedersrelaterat våld är socialtjänstlagen (SoL) och lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

Insatserna för myndiga personer bygger helt på att de själva önskar och vill ha dessa stödinsatser, och om utsatta myndiga vill ha stöd kan socialtjänsten ge detta. Om påverkan ska kunna ske måste den myndiga själv vilja eller önska detta. Om en myndig person däremot inte vill ha stöd, skydd eller medverka i förändringsarbete med familjen kan inte socialtjänsten göra något mot dennas vilja. Insatser för myndiga bygger alltså alltid på samtycke från den enskilde.

Rätten till bistånd regleras i 4 kap. 1 § SoL och socialtjänstens utredningsskyldighet regleras i 11 kap. 1 § SoL.

I 5 kap. 1 § SoL regleras socialtjänstens särskilda ansvar för barn och unga, och i 5 kap. 11 § SoL regleras socialtjänstens särskilda ansvar för brottsoffer, särskilt våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

Socialtjänsten har inte bara möjlighet utan också skyldighet att se till att individen får möjlighet att tillvarata sina mänskliga rättigheter. Lagstiftningen ger också möjlighet till stödinsatser för både barn och vuxna som är utsatta för hedersrelaterat våld.

När en vårdnadshavare allvarligt brister i omsorgen om sina barn har socialtjänsten en skyldighet att utreda och ingripa till skydd för ett barn enligt bestämmelser i SoL och LVU.

Om barn vårdas enligt LVU är socialtjänsten skyldig att medverka till stödinsatser för föräldrar och vårdnadshavare för att rätta till brister i föräldrarnas omsorgsförmåga.

Pågående vårdinsatser övervägs och omprövas enligt SoL och LVU.

Socialnämnden har ett särskilt ansvar för barn och ungdomar som har placerats utanför hemmet och i skydd. Av 6 kap. 7 § SoL framgår att socialnämnden ska medverka till att dessa barn får god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden. Socialnämnden ska även ge råd, stöd och hjälp till vårdnadshavarna och dem som vårdar dessa barn. De övergripande bestämmelserna om socialnämndens ansvar gäller även när barn omhändertagits för vård enligt LVU.

Enligt 11 § LVU bestämmer socialnämnden hur vården av den unge ska ordnas och var han eller hon ska vistas under vårdtiden. Socialnämnden har ansvar för att barn som placeras utanför hemmet får god vård i enlighet med bestämmelserna i 6 kap. 1 § SoL. Enligt 13 § LVU ska socialnämnden noga följa vården. Om den unge fått vård enligt 2 § LVU ska socialnämnden minst var sjätte månad överväga om vård enligt LVU fortfarande behövs.

Att placera ett barn utanför hemmet enligt LVU är en av de mest långtgående insatserna inom socialtjänsten. En av socialtjänstens viktigaste uppgifter är att noga följa den unges placering utanför hemmet genom tät kontakt med barn, föräldrar, familjehem och skyddsboende för att följa barnets hälsa och utveckling samt bedöma om vårdplanen följs. Socialtjänstens insatser ska ske med hänsyn till barnets bästa, i enlighet med bestämmelserna i 1 kap. 2 § SoL och 1 § 5 st. LVU.

När ett barn placeras utanför det egna hemmet är utgångspunkten att barnet ska återförenas med sina föräldrar när vårdbehovet har upphört. Socialnämnden har ansvar för att alla åtgärder som krävs också vidtas för att en återförening ska bli möjlig. Det kan emellertid vara så att barn inte kan återvända till det egna hemmet, trots långvariga insatser eller pga. allvarlig bristande omsorgsförmåga hos föräldrar och brist på skydd för barnet. Ett samarbete med vårdnadshavaren är dock viktigt för ett barns identitet och utveckling även när barnet är placerat utanför sin biologiska familj under hela sin uppväxt.

Enligt 14 § LVU kan socialnämnden besluta hur den unges umgänge med vårdnadshavare ska ske samt att den unges vistelseadress inte ska röjas för föräldrar eller vårdnadshavare. Ibland är LVU ett tillräckligt skydd.

Både barn och vuxnas behov av skydd måste alltid säkerställas. Detta kan ske inom ramen för LVU eller via olika skyddade personuppgifter, sekretessmarkering och kvarskrivning.

(För en genomgång av aktuell lagstiftning, föreskrifter och olika konventioner om mänskliga rättigheter se avsnittet *Lagar, konventioner, föreskrifter och allmänna råd* på sidan 71)

De fem stegen

För ett framgångsrikt socialt arbete krävs både kunskap och ett systematiskt arbetssätt. När det gäller insatser för att påverka familjer som utsätter ungdomar för hedersrelaterat förtryck och våld är detta särskilt viktigt.

I följande kapitel presenteras en modell i fem steg för detta arbete. De fem stegen är:

1 – Den utsattas situation, behov och önskemål

Den utsattas medverkan i förändringsarbetet är avgörande. Klargör hur den utsatta mår, dennas syn på det som hänt, relationer i familjen, syn på påverkan, osv. Ta med allt av betydelse som den utsatta vill berätta om sin familj.

2 – Kunskap om familj och släkt

Samla in relevant information om familj, släktingar och andra närstående. Den utsatta, föräldrar och andra familjemedlemmar är de viktigaste informanterna i det här avseendet, men det hämta i möjligaste mål även in information från andra, självklart med hänsyn tagen till sekretess.

3 – Analys och bedömning

Analysera situationen med stöd av kunskapen om den utsatta och dennas familj/släkt. Utifrån analysen sker en bedömning av om, när och hur förändringsarbetet i familjen ska ske. Med utgångspunkt från denna bedömning upprättas sedan olika mål för arbetet.

4 – Handlingsplan och förändringsarbete

En konkret handlingsplan utformas utifrån analysen och bedömningen om den utsattas situation samt kunskapen om familjen/slakten. Planen ska innehålla åtgärder, tidsplaner, arbetsfördelning, ekonomi, avstämningar, etc.

5 – Utvärdering och uppföljning

Utvärdera förändringsarbetet när detta är genomfört, för att se om vilka resultat som är uppnådda. Utifrån denna utvärdering beslutas sedan om eventuell uppföljning och fortsatta insatser.

De fem stegen presenteras utförligt i följande avsnitt. Till modellen finns olika frågemallar och tablåer (se avsnittet *Arbetsmaterial*).

Steg 1 – Den utsattas situation, behov och önskemål

Gör den utsatta delaktig

För att ett familjearbete ska bli framgångsrikt måste den utsatta vara med från början och känna sig delaktig i arbetet med att förändra familjen. Den som skyddas måste tidigt få information om socialtjänstens skyldighet att påverka och försöka förändra familjens hållning och att detta kommer diskuteras.

Några hållpunkter:

- Informera om hur avgörande den utsattas roll är.
- Tala om att det primära målet är att undanröja eventuella hot från familj och släkt.
- Klargör att övriga mål med familjearbetet diskuteras senare och att den utsatta har det avgörande inflytandet över vilka de mer långtgående målen ska vara.
- Ge en allmän bild av hela förändringsprocessen, så att den utsatta har möjlighet att se både samband och konsekvenser och också förstå varför olika åtgärder vidtas.

Det är viktigt informera den utsatta kontinuerligt. Betona alltid att den utsatta har en avgörande roll för förändringsarbetet.

Ta fram basfakta om den utsatta

Om inte alla basfakta om den utsatta finns sedan tidigare ska dessa kompletteras vid den nya genomgången. Det gäller grundläggande information om t.ex. följande:

- Namn och ålder samt relationsfrågor. Är personen gift, sambo eller förlovad? Har personen egna barn?
- Fakta om ursprung: etnicitet, bakgrund, sociokulturell bakgrund, födelseland, bostadsort/orter i ursprungsland.
- Familjens sociala ställning i hemlandet.
- Eventuellt flyktingskap, anledning till flytten, eventuell asylsökandeprocess eller väntan på permanent uppehållstillstånd (PUT).
- Bostadsort/orter och hur länge den utsatta har bott i Sverige.
- Familjens sociala ställning i Sverige.
- Bostadsadress före skyddsboendet.
- Studier nu och tidigare – utbildning, årskurs, vilken/vilka skolor?
- Arbete nu eller tidigare – vilka arbetsplatser?
- Annan sysselsättning – i så fall vilken?

Det flesta av dessa uppgifter är kanske redan kända, men fakta om t.ex. ursprung och boende kan ha stor betydelse för förändringsarbetet. Därför är det viktigt att kontrollera och följa upp denna information.

Gör ny genomgång om vad som hänt

Den socialtjänst som ska försöka åstadkomma en förändring i familjen är densamma som placerat den unga i det skyddade boendet. Det betyder att det redan finns en ansvarig socialsekreterare och chef samt att en utredning har genomförts. Om det rör en minderårig kan det även finnas en dom i länsrätten eller kammarrätten och ibland kan det även finnas en dom från tingsrätten gällande brott från närstående mot den utsatta. Omfattande dokumentation kan alltså finnas och utredningar kan ha utförts enligt BBIC-metoden (*Barns behov i centrum*, Socialstyrelsen).

Underlaget kan se olika ut för olika socialtjänster och kommuner men socialtjänsten har ofta en god bild om orsakerna till omhändertagandet och om den utsattas situation. Det kan därför tyckas onödigt att socialtjänsten återigen går igenom alla aspekter av den utsattas situation. Men så är inte fallet. Tvärtom är det oerhört betydelsefullt att en helhetsgenomgång sker efter att skydd ordnats.

Denna genomgång ska ske efter en viss tid och av två huvudsakliga skäl:

1. *Ofta är den utsatta i ett annat tillstånd än när omhändertagandet skedde efter en tid i det skyddade boendet och efter olika stödinsatser.* När en tid gått känner den skyddade större trygghet och säkerhet, samtidigt som rädsla och ångest kan ha dämpats. Man har kunnat börja bearbeta det som har hänt i en skyddad och trygg miljö. Det betyder att den information den utsatta ger kan bli annorlunda och mer fördjupad än den som lämnades i det akuta och kritiska första läget. Det betyder också att det nya samtalet bidrar till bearbetningen och kan bli en god grund för den utsatta att själv bedöma sin styrka i att vara med och stödja förändringsarbetet. Det som framkommer gör att socialtjänsten kan göra en ny bedömning av svårighetsgraden av det som hänt och även bedöma den utsattas möjlighet till medverkan.
2. *Efter att skyddat boende har ordnats bör placering socialtjänst diskutera vilka socialsekreterare som ska arbeta med familjepåverkan i det aktuella ärendet.* Om det är möjligt ur bemanningssynpunkt bör de som ska jobba med förändringsinsatserna vara andra än de som handlagt själva omhändertagandet. Det finns flera goda skäl till detta. Bland annat kan de relationsproblem som kan uppstå mellan familjen och de socialsekreterare som genomfört omhändertagandet försvåra ett bra förändringsarbete. Särskilda problem i sammanhanget kan röra socialsekreterares säkerhet. Det är också bra att nya socialsekreterare medverkar som kan arbeta fritt utifrån den nya situationen. Det kan också vara så att socialtjänsten anlitar extern expert hjälp för att utföra arbetet med familjen. Därför måste en ny genomgång av helheten ske och en ny relation skapas mellan den utsatta och dem som ska genomföra förändringsarbetet.

Observera att tiden mellan omhändertagandet och en ny helhetsgenomgång kan variera. Avgörande för den nya genomgången är hur den utsatta mår psykiskt och medicinskt, hur skyddet och stödet fungerar, om polisanmälan gjorts och om den utsatta själv känner sig redo. Genom kontakter mellan det skyddade boendet, den utsatta och socialtjänsten kan en lämplig tidpunkt för ny helhetsgenomgång tas fram i varje enskilt fall.

Ta fram fakta om vad den unga har varit utsatt för

De övergrepp och eventuella brott som den skyddade varit utsatt för är de direkta skälen till varför socialtjänsten ingripit, omhändertagit och skyddat den unga. Mycket av detta kan vara klarlagt i tidigare utredning men en ny genomgång sker i ett nytt läge med skydd, större trygghet och en troligen starkare person. Bilden av vad som skett kan därmed bli ännu klarare, vilket är viktigt för bedömningen av hur förändringsarbetet ska ske och hur goda förutsättningarna är.

Det är t.ex. stor skillnad om någon i utgångsläget ”bara” skyddas för socialt förtryck och risk för tvångsäktenskap och det efter en tid framkommer att det förekommit misshandel och sexuella övergrepp mot den unga. I enskilda fall kan det också vara tvärtom, dvs. att en del av det som den utsatta uppgett tidigare nyanseras eller inte gäller längre.

En ny genomgång och eventuell komplettering om vad den unga varit utsatt för måste göras av flera skäl:

- **Bilden av den ungas situation ska vara så fullständig som möjligt.**
- **Ett underlag behövs för att bedöma om ett förändringsarbete kan ske i familjen och hur detta i så fall ska ske.**
- **Bilden av vad den unga faktiskt varit utsatt för av närstående kan behöva förändras.**

Ovanstående punkter är också viktiga att tydliggöra för den utsatta. Att förklara syftet med varför man åter och mer detaljerat går in på vad som hänt skapar sammanhang och trygghet. För vissa är detta särskilt viktigt, eftersom det kan handla om starka och långvariga trauman som man fortsatt är starkt påverkad av.

Frågor om våld och vilket våld som förekommit är av stor betydelse när det finns misstankar om att våld förekommit. Dessa frågor bör alltid ställas till den utsatta för att få en bild över tid. Det räcker alltså inte att bara t.ex. fråga om någon har blivit slagen, utan frågorna måste vara mer specifika.

De områden där mer specifika frågor bör ställas är:

- fysisk misshandel
- psykisk misshandel
- social kontroll och socialt förtryck
- hot
- andra övergrepp.

Fysisk misshandel

Vilka former av fysiskt våld gäller det?

- Vilka former av våld har det handlat om och hur allvarligt har det varit? Exempel kan vara örfilar, drag i håret, knuffar och smärtsamma grepp, smisk, slag med knuten hand och sparkar.
- Har tillhyggen använts? Vilka tillhyggen har det i så fall handlat om? Hur har dessa tillhyggen använts i våldet?
- Har du fått märken eller skador av våldet? Har någon sett skadorna? Har de dokumenterats av någon, t.ex. skolsköterskan?

Under vilken period har våldet skett?

- Hur länge och när har det förekommit våld mot dig?
- Under vilken period var du utsatt för våld?
- När har det senaste årets/årens våld skett?
- Har våldet ökat när du blivit äldre?
- Har våldet utövats vid särskilda tider på dygnet?

Hur ofta har våld förekommit?

- Hur ofta har de olika formerna av våld förekommit sett över en längre tid?
- Hur ofta har de olika formerna av våld förekommit de senaste åren?
- Har det funnits perioder när våldet skett oftare? I så fall – hur ofta då?

I vilka situationer har våldet skett?

- Vid vilka tillfällen/händelser har våldet skett? Ge konkreta exempel på vad som kan ha hänt innan du utsatts för våld.
- Har dessa tillfällen och händelser förändrats över tid? I så fall – hur?

Orsaker till våldet?

- Vilka orsaker anser du att de som slagit dig har haft för att utöva våld mot dig?
- Med vilken rätt anser förövarna att de kan/får slå dig?
- Vad anser du själv att de egentliga orsakerna har varit till att du utsatts för våld?

Vem/vilka har utfört våldet?

- Vem/vilka har utsatt dig för våld det senaste året/åren?
- Vem/vilka har aktivt eller passivt understött våldet?

Psykisk misshandel*Vilka former av psykisk misshandel gäller det?*

- Vilka former av psykiska kränkningar har du varit utsatt för? Nedsättande omdömen – vilka? Förnedrande skällsord – vilka? Skuld- och skambeläggande? Yttrandeförbud? Osynliggörande? Utfrysning ur familjegemenskapen? Lögnaktiga påståenden? Förlöjliganden? Bevakning – vilken? Hotelser – vilka? Andra exempel på psykiska kränkningar?
- Vilka känslor har kränkningarna väckt hos dig?

När har kränkningarna skett?

- När startade de psykiska kränkningarna?
- När har de olika kränkningarna genomförts det senaste året/åren?

Hur frekventa har kränkningarna varit?

- Hur ofta har du blivit utsatt för psykiska kränkningar under olika perioder av ditt liv?
- Vad har varit mest frekvent de senaste åren?

I vilka situationer har kränkningar skett?

- Vid vilka tillfällen/händelser har kränkningar skett?
- Kan du ge konkreta exempel på vad som kan ha hänt innan olika kränkningar skett?
- Har dessa tillfällen och händelser som haft samband med kränkningarna förändrats över tid? I så fall – hur?
- Har kränkningar skett utan direkt samband med någon särskild händelse?

Orsaker till de psykiska kränkningarna?

- Vilka orsaker anser du att förövarna har haft till att utsätta dig för olika psykiska kränkningar?
- Med vilken rätt anser förövarna att de kan/får behandla dig på dessa kränkande sätt?
- Vad anser du själv att de egentliga orsakerna har varit till att du utsatts för olika former av psykisk misshandel?

Vem/vilka har varit förövare?

- Vem/vilka har utfört psykiska kränkningar mot dig det senaste året/åren?
- Vem/vilka har aktivt eller passivt understött dessa psykiska kränkningar?

Social kontroll och socialt förtryck

Vilka former tar sig den sociala kontrollen?

- Har du varit utsatt för social kontroll och socialt förtryck? På vilket sätt?
- Vilka sociala begränsningar och vilka former av socialt förtryck har du blivit utsatt för det senaste året/åren? Isolering/inlåsning i hemmet? Förbud mot att delta i normala samhällsaktiviteter för din ålder? Tvång att avsluta vissa fritidsaktiviteter – dans, fotboll etc.? Tvång att ha speciell klädsel? Förbud att gå viss utbildning? Förbud att flytta hemifrån? Förbud att umgås med vissa kamrater? Förbud att ha egna pengar eller eget konto? Kontroll av mobiltelefon, e-post, dagböcker/kalender? Konfiskering av pass eller id-kort? Förbud att umgås med motsatta könet? Förbud att ha flick- eller pojkvän? Tvång att följa en stereotyp uppfattning om vad en flicka/pojke får och måste göra eller vara? Tvång att endast ha visst umgänge? Direkt eller indirekt tvång till förlovning eller giftermål med viss person?
- Vilka effekter anser du att de olika formerna av social kontroll har haft för din utveckling till en vuxen och självständig medborgare?

När har kontrollen skett?

- Vid vilka åldrar anser du att de olika begränsningarna och kontrollformerna har påbörjats och skett?
- Vilken begränsning och kontroll har skett mot dig de senaste åren?

Hur frekvent har kontrollen varit?

- Vilka begränsningar eller kontrollformer har gällt fram till i dag?
- Vilka enskilda kontrollformer har skett vid särskilda tillfällen och sedan upphört?
- Vilka begränsningar och vilken kontroll fanns vid den tidpunkt när du fick ditt skydd?

I vilka situationer har kontrollen skett?

- Kan du koppla kontrollerna till några särskilda händelser eller tillfällen?
- Kan du koppla specifika kontrollåtgärder till några specifika orsaker?

Orsaker till kontrollen?

- Vilka orsaker för sina begränsningar och kontroller anser du att de personer som kontrollerar har angett?
- Med vilken rätt anser dessa att de kan/får kontrollera dig på dessa sätt?
- Vad anser du själv att de egentliga orsakerna har varit till att du utsatts för olika former av social kontroll?

Vem/vilka har utfört kontrollen?

- Vem/vilka har bestämt att viss kontroll ska gälla dig?
- Vem/vilka har sett till att du följt de socialt tvingande och begränsande reglerna?
- Vem/vilka har aktivt eller passivt understött begränsningar/kontrollen?

Hot

Hot om våld eller om andra brottsliga handlingar är olagligt. Andra hot kan gälla sådant som inte är brottsliga handlingar men som ändå kan skada dig psykiskt.

Vilka former tar sig hoten?

- Har du blivit utsatt för hot om våld eller andra brottsliga handlingar?
- Vad har hoten bestått av? Hot om våld mot dig? Hot att mörda dig? Hot om sexuellt övergrepp? Hot om tvångsflyttning till hemlandet? Hot att du ska ta ditt liv, för annars dödas du? Hot om att skada någon du älskar? Hot om att bli utsatt för tvångsäktenskap?
- Har hot som kan skada dig psykiskt utan att vara brottsliga förekommit? I vilken omfattning då? Exempel kan vara hot om bestraffning om du gör eller inte gör en viss handling.

När har hoten skett?

- När har de olika formerna av hot om att utsätta dig för brottsliga handlingar skett?
- När har du blivit utsatt för andra typer av hot?

Hur frekventa har hoten varit?

- Hur ofta har hot om att utsätta dig för brottsliga handlingar skett tidigare?
- Hur ofta har sådana hot uttalats det senaste året/åren?
- Hur ofta har andra former av hot riktats mot dig de senaste åren?

I vilka situationer har hoten uttalats?

- Har hoten om att utsätta dig för brott av något slag skett i samband med några speciella händelser eller tillfällen?
- Till vilka särskilda händelser eller tillfällen kan andra hot kopplas?

Orsaker till hoten?

- Vilka orsaker anser du att förövarna sagt ligger bakom de olika hoten mot dig?
- Med vilken rätt anser förövarna att de kan eller får hota dig?
- Vad anser du själv om de egentliga orsakerna till att du utsatts för olika former av hot?

Vem/vilka har utfört hoten?

- Vem/vilka har riktat de olika formerna av hot mot dig?
- Vem/vilka har aktivt eller passivt understött dessa hotelser?

Andra övergrepp

Vilka former tar sig övergreppen?

- Har du varit utsatt för andra typer av övergrepp? I så fall vilka?
- Har du varit utsatt för sexuella övergrepp? I så fall vilka?
- Har du tvingats göra saker du inte vill? Tvång att genomföra brottsliga handlingar? Tvingats se på när annan familjemedlem misshandlats eller utsatts för övergrepp? Tvång att tiga om brott, tvång att begå mened?

När har övergreppen skett?

- När har dessa andra övergrepp skett tidigare?
- Har några av dessa övergrepp skett det senaste året/åren?

Hur frekventa har dessa andra övergrepp varit?

- Hur ofta skedde olika andra övergrepp när du var yngre?
- Hur ofta har dessa skett det senaste året/åren?

I vilka situationer har övriga övergrepp skett?

- Kan du koppla dessa övergrepp till några särskilda händelser/tillfällen?

Orsaker till övergreppen?

- Vad anser du att förövarna av de olika övergreppen har angett att orsaken varit till det de gjort?
- Med vilken rätt anser förövarna att de fått utsätta dig för dessa övergrepp?
- Vilka anser du att de egentliga orsakerna har varit till övergreppen?

Vem/vilka har utfört övergreppen?

- Vem/vilka har utfört dess andra övergrepp mot dig?
- Vem/vilka har aktivt eller passivt understött dessa övergrepp?

Den ungas självbild

Det är viktigt att socialtjänsten kan bedöma den utsattas förmåga att dels klara sin nya situation, dels medverka till förändringsarbetet med familjen. Därför behöver socialtjänsten information om både den ungas självbild och hur andra bedömer personens styrka och svagheter. Denna information är en del av den helhetsbild som behövs för det långsiktiga arbetet och för bedömningen av var den utsatta befinner sig i processen.

Fysisk hälsa

I arbetet med utsatta är en individuell helhetssyn helt nödvändig. Fysisk och mental hälsa hänger starkt samman. Det fysiska våd man utsatts för kan finnas kvar både som fysisk skada och psykiska problem. Stress och traumatiska upplevelser av hot och förtryck kan leda till kroppsliga problem.

Den unga försöker kanske bearbeta eller fly från sina upplevelser genom missbruk eller annat destruktivt beteende. Detta kan bli ett stort problem. Samtidigt kan lugn och ro samt fysiskt välbefinnande genom t.ex. motion, styrketräning och rätt mat leda till ett bättre självförtroende och därmed en större förmåga att bearbeta de problem man möter. Det är därför viktigt att socialtjänsten inför förändringsarbetet i familjen också försöker medverka till att den unga arbetar positivt med sin fysiska hälsa.

Frågor i detta sammanhang kan vara:

- Hur upplever du din hälsa i stort sett?
- Äter du någon medicin?
- Får du just nu vård eller rehabilitering?
- Har du behov av vård eller annan hjälp?
- På vilket sätt tränar du för att hålla dig i form?
- Vad och när äter du?
- Använder du eller har du använt alkohol, narkotika eller tabletter?
- Röker du?
- Vad innebär en god fysisk hälsa för dig?

Utveckla gärna samtalet och kom överens om huruvida någon insats eller förändring behövs.

Psykisk hälsa

Den psykiska hälsan är av stor betydelse för att den unga ska kunna bygga ett nytt starkare liv och kunna medverka positivt till förändringsarbetet i familjen. Många av dem som skyddas

pga. hedersrelaterat våld har upplevt starkt traumatiska händelser, ofta under lång tid. Hedersrelaterat våld och förtryck kan t.ex. leda till att den unga drabbas av posttraumatisk stress (PTSD). Detta bör undersökas så att adekvat behandling kan sättas in. Sådana undersökningar görs av läkare, psykolog eller psykiater med traumautbildning.

Även om en skyddad person inte är traumatiserad måste man ta hänsyn till att denna har en svår livssituation som kan medföra starka stress- och krissymtom. Dessa symtom kan behöva måste behandlas eller bearbetas innan den utsatta på bästa sätt ska kunna bidra till arbetet med att påverka familjen. Enklare skattningsinstrument om psykisk ohälsa vara till hjälp för att kunna tala med den skyddade om psykisk hälsa och rekommendera rätt vård. Sådana återfinns i avsnittet *Arbetsmaterial*.

Social förmåga

Det nya livet utan sin familj kan vara mycket svårt för en ung människa som kringgärdats av stränga regler, som inte tillåtit gå sin egen väg, som har fått ta eget ansvar och som inte tillåtit vara ute i samhället och träna sig socialt. På grund av alla begränsningar kan den utsatta ha en stor okunskap om hur man ska klara sig i olika situationer. Den utsatta kan också – i brist på breda kontakter – ha fördomar och felaktiga uppfattningar om olika friheter, skyldigheter och rättigheter.

Därför är det viktigt att försöka reda ut den utsattas mått av social förmåga och kunskap. Det ger information om vilken träning den skyddade kan behöva. Det ger också viktig information om hur allvarligt det hedersrelaterade förtrycket har skadat den utsattas möjlighet att växa som fullvärdig medborgare. Denna kunskap är viktig att ha med vid arbetet med att förändra en familjs agerande.

Följande frågor kan fungera som vägledning:

- Vad måste du nu klara själv av vardagliga frågor som du inte behövde eller fick sköta tidigare?
- Vilka kunskaper om samhället saknar du pga. att du har reglerats strängt av familjen?
- Vilka rättigheter och skyldigheter har enligt din mening andra ungdomar i din ålder, vilka inte levt i en sträng social miljö som du gjort?
- Vad vill du helst av allt lära dig och få erfarenhet om när det gäller samhället och dess regler?
- Hur upplever du att andra ser på dig?
- Vilka krav upplever du i den nya situationen med dina nya relationer?

Skolgång och arbete

De flesta som skyddas går i grundskolan i klasserna 7–9, i gymnasieskolan eller ska just påbörja högre studier; enstaka kan vara ute i yrkeslivet. Fortsatt skolgång eller arbete är nödvändigt för att den unga ska må bra i sin nya situation. Därigenom kan man växa som fri person, stärka sitt självförtroende och få en god grund att stå på för framtiden.

Samverkan med skolan för framgångsrika studier är mycket viktigt för att denna utsatta grupp ska lyckas. Vissa med starka stresssymtom, dålig sömn eller psykisk ohälsa kan få inlärningsproblem och koncentrationssvårigheter. Dessa svårigheter bör den utsatta förstå så att det inte uppfattas som bestående inlärningsproblem. Lika viktigt är det att rätt kontaktperson i skolan har kunskap om detta förhållande. Därmed kan den utsatta få den hjälp som behövs.

I förändringsarbetet med föräldrar och andra närstående kommer dessa att kanske vilja veta hur det går för barnet/syskonet. Information om att studier respektive arbete fungerar bra är viktigt och tar udden av försök att skuldbelägga den skyddade eller socialtjänsten för att inget fungerar.

Framgångsrika studier eller ett bra jobb ger inga kortsiktiga garantier för att den utsattas rättigheter ska respekteras. På längre sikt kan det dock ske vissa förändringar i de närståendes uppfattning, och då kan sociala framgångar spela en viss roll. Kom ihåg att framgångsrika studier eller arbete i varje fall vrider ett argument ur förövarnas händer, för då kan man t.ex. inte hävda att skolan/arbetet missköts, ”så därför kan hon lika gärna gifta sig...”

Följande frågor kan ha betydelse i det här sammanhanget:

- Vilken utbildning går du? Hur går det och hur trivs du?
- Vilket yrke/arbete har du?
- Hur ser du på framtiden vad gäller utbildning och arbete?
- Vilka möjligheter till utbildning eller arbete skulle du ha haft om du hade underordnat dig din familjs krav och regler?
- Vilken betydelse tror du att resultatet i dina studier/på ditt arbete har för din familjs hållning till dig och dina rättigheter?

Egna nätverk

Den utsattas egna nya och gamla vänner och bekanta är viktiga sociala nätverk som kan vara avgörande för välbefinnandet i den nya situationen. Det skyddade boendets arbete med och uppmuntran till nya positiva sociala kontakter är därför mycket viktigt. Ju bättre en skyddad person mår, desto bättre kan man medverka till arbetet med att påverka familjen.

Socialtjänstens kunskap om den skyddades gamla vänner och bekanta kan vara av direkt betydelse i ett förändringsarbete. Kanske någon av dessa har särskild information om familjeförhållandena? Kanske kan någon ge ett direkt bidrag till förändringsprocessen genom de kontakter de själva har med olika familje- eller släktmedlemmar?

Några frågor om nätverk och kamrater kan vara:

- Vem/vilka har ingått i din nya och gamla kamratkrets/nätverk?
- Vem/vilka kan du räkna med att du får stöd av?
- Vem/Vilka av dina vänner/bekanta tror du kan bidra mer direkt i förändringsarbetet?
- Vilka svårigheter upplever du just nu i relationer med andra?
- Vad vill du utveckla eller förändra när det gäller dina relationer?

Kärleksrelationer

En ”förbjuden” kärleksrelation kan ofta vara en viktig orsak till en brytning med familjen. Socialtjänsten måste därför lyfta denna fråga på nytt inför arbetet med familjen. Familjen kommer troligen att ha en hård hållning till denna fråga, och därför är det betydelsefullt att hela tiden veta den utsattas aktuella upplevelse och ståndpunkt. Det är viktigt att försöka reda ut om konfrontationen handlar om rätten att själv bestämma över sin kärlek eller om det bara handlar om rätten att älska och välja en viss person. Det är också viktigt att klargöra om förtrycket beror på att familjen motsätter sig ett samkönt kärleksförhållande.

Det är viktigt att hålla isär:

- **om närstående vidtar tvångshandlingar för att hindra ett förhållande och i stället påtvingar den skyddade ett annat förhållande, eller**
- **om den skyddade enligt familjen har rätt att välja partner men att man förbehåller sig rätten att uttrycka sitt missnöje med detta val.**

Av föräldrabalken framgår att vårdnadshavaren har ansvar för och bestämmer över barn till dess att de fyller 18 år. Barn ska dock i takt med stigande ålder och mognad kunna påverka och bestämma allt mer över sin situation och sina liv.

Föräldrar har rätt att säga: ”Du bestämmer själv vem du älskar och vill leva med, men vi anser att du gör ett felaktigt val eftersom din partner är missbrukare, kriminell, våldsam eller endast vill ha dig för att få stanna i Sverige. Gör du det valet ändå måste du själv ta konsekvenserna. Då ställer vi inte upp utan du får klara dig själv.”

Till kärleksförhållanden hör även sexualiteten. Om en ung, skyddad ogift flicka med kärleksrelation enligt familjen haft sexuellt umgänge och samlag är hennes relation till familjen extra svår. I familjens och andra närståendes ögon har hon då dragit mycket stor skam över familj och släkt. En sådan handling är för många helt oförlätlig och måste leda till allvarlig bestraffning eller till att flickan måste gifta sig med den pojke hon haft samlag med. Huruvida familjens uppfattning om flickans sexuella förbindelse överensstämmer med verkligheten spelar i sammanhanget mindre roll.

Misstänker närstående, eller anser sig veta, att flickan haft samlag påverkar detta förutsättningarna för familjearbete på ett annat sätt än om flickan bara motsätter sig ett planerat äktenskap. Närståendes misstankar om flickans sexuella umgänge är därför en central fråga för förutsättningarna arbetet med familjen.

Socialtjänsten ska kunna gå in i förändringsarbetet oavsett om närstående vill flickan illa för att hon haft sex eller för att hon vägrar gifta sig enligt familjens önskemål. Om familjens skamkänsla, och därmed ilska mot flickan, beror på misstankar om sexuella förbindelser måste socialtjänsten lägga kraft på samtal om den rent principiella rätten för varje människa att bestämma över sin egen sexualitet.

I dessa samtal bör socialtjänsten betona att det inte går att fastställa om någon är ”oskuld” eller inte. Detta bör också flickan känna till. Men för att kunna hävda detta måste socialtjänsten ha kunskap om hymen (mödomshinnan) och sakligt kunna bemöta olika myter. Önskar flickan att visa upp ett s.k. oskuldssintyg inför familjen bör socialtjänsten endast understödja detta om det bedöms vara bäst för flickan, men det bör då klarläggas för flickan att ett sådant intyg inte säger något annat än att hon är fullt normalt utvecklad för sin ålder.

Det är också viktigt att veta om en skyddad varit utsatt för hedersförtryck och våld pga. sin sexuella läggning. En sådan bakgrund innebär mycket svåra förutsättningar för familjearbetet. Då handlar det först om att bryta igenom fördomar och uppfattningar som kan vara grundade på kulturella, religiösa eller traditionella föreställningar om homo- och bisexualitet. Sedan gäller det att övertyga familjen om den enskildes principiella rätt att välja sin egen kärlek. Därefter handlar det om rätten att välja egen partner, oavsett vem detta är. Inför arbetet med familjen behöver socialtjänsten alltså ha aktuell och rätt information om den ungas sex- och kärleksförhållanden.

Följande frågor kan fungera som vägledning:

- Vilken roll spelade en kärleksrelation till ditt beslut att bryta med familjen?
- Vilken roll spelar din partner nu i ditt liv?
- Misstänker dina närstående att du haft sex?
- Hur är din egen syn på sex före äktenskap?
- Vilken betydelse anser du att familj och andra närstående fäster vid att du har eller har haft ett kärleksförhållande?
- Vad anser du att föräldrar och andra närstående har för syn på sex före äktenskapet?
- Vilken är din familjs och andra närståendes inställning till homo- och bisexualitet samt transpersoner?
- Hur påverkar familjens och andra närståendes synsätt dig i dag?

Kulturell orientering och identitet

Ungdomar som vuxit upp i familjer med utländsk härkomst ska i sin identitetsutveckling hantera sin orientering mot dels ursprunget, dels det nya i Sverige. Skyddade som kommer från täta kollektiva familjeband kan befinna sig i ett starkt förändrat livssammanhang, och brytningen med sitt ursprung och sin familj innebär ofta en stark omställning och livskris.

En utsatt person kan uppleva en stor distans och oförenlighet mellan det som de uppfattar som sin ursprungskultur och det som de ser som svensk kultur, och man kan uppleva en inre konflikt mellan dessa båda synsätt. En utsatt upplever det t.ex. som svårt att ständigt behöva skilja på ”mitt ursprungsjag” och ”mitt svenska jag”, och i olika situationer upplevs ett tvång att vara vaksam på dessa frågor.

Den unga upplever ofta att man måste välja att vara på ett visst sätt. De ser också att de betraktas på ett visst sätt av andra. Denna inre pågående process leder till stress och spänning, och det påverkar relationen till andra på ett negativt sätt.

Huruvida en enskild person upplever sin ”svenska” respektive ”ursprungskulturella” identitet som harmoniska och förenliga eller som motsatser och oförenliga är ett mått på den enskildes bikulturella identitetsintegration (Benet, Martinez, V, 2005):

- Personer med hög grad av bikulturell identitetsintegration ser sig mer som del av ”blandkultur” dvs. som exempelvis norsk-svensk, somali-svensk eller kurd-svensk. De har lätt att förena det de upplever som svensk respektive egen kultur i vardagen och i olika sammanhang. Därmed undviker man lättare inre oro, spänning och stress pga. en inre konflikt.
- Personer med låg grad av bikulturell identitetsintegration upplever det som svårt att förena sin syn på ursprungskulturen och det svenska till en sammanhållen identitet. Dessa personer orienterar sig på olika sätt till de olika kulturer de anser sig leva i. De tenderar också att vara mycket mer vaksamma och känsliga för spänningar och motsatsförhållanden pga. kulturella olikheter, och de upplever det ofta som nödvändigt att antingen välja det ena eller andra.

Det är viktigt för förändringsarbetet att både få den utsattas egen syn på sin kulturella orientering och hur den utsatta upplever familjemedlemmarnas motsvarande kulturella

orientering. Därmed framträder en bild av hur långt ifrån varandra man står, vilket i sin tur är en hjälp vid samtalen med familjen som kan ges möjlighet att ge sin syn på samma problem.

Utsatta ungdomar kan vara födda i Sverige men ha föräldrar som är starkt präglade av sin ursprungskultur. Ungdomar har dock ofta stor förmåga att både ta till vara på och använda sig av sin ”ursprungskultur” och sin ”svenska kultur” och därmed skapa en ”blandkultur” och mer ”kosmopolitisk kultur”.²

Följande frågor kan vara utgångspunkter för en fördjupad reflektion och till hjälp för att uttröna den kulturella orienteringen:

- Vilka aspekter av det du menar är din ursprungskultur och det du anser vara den svenska kulturen upplever du som positiva respektive negativa?
- Hur ser du på dig själv kulturellt?
- Hur kombinerar du ditt ” eget ” och det och det du tycker är svenskt?
- Hur hanterar du förändring, skillnader och svårigheter?
- Hur har du påverkats eller förändrats av tiden i det skyddade boendet?
- Skiljer sig det du anser vara svensk kultur från det du anser vara din egen kultur? Om så är fallet – på vilket sätt? Inom vilka områden?
- Vilka skillnader är svårast för dig att hantera?

Framtidssyn och framtida relationer

Det är viktigt med information om den utsattas syn på framtiden och eventuella framtidsdrömmar. Den som saknar en positiv framtidstro har ännu inte nått så långt i sin utveckling. Här behöver skyddsboendet jobba tillsammans med den utsatta för att se möjligheter och fungera pådrivande. Om den utsatta trots svåra förhållanden ändå tror på att det ska ordna sig till det bästa kan personen medverka positivt i förändringsprocessen. Försök därför att finna de starka sidorna och förstärk dessa.

Till framtidssynen hör också uppfattningen om hur relationen till familj och andra närstående kommer att utvecklas. Här kan den utsatta se både hinder, möjligheter, svårigheter och hopp. Oavsett detta är det viktigt att den utsatta formulerar sig om just sin bild av framtida relationer. Med denna kunskap ges ett underlag till det långsiktiga mål som den utsatta och socialtjänsten kan sätta upp för förändringsarbetet i familjen.

Livslinje och nätverkskarta

Genom tidigare dokumentation och olika frågeställningar får socialtjänsten information om den utsattas situation. Det är inte nödvändigt att ställa fler frågor än vad som behövs, för att komplettera den information socialtjänsten redan har. Två bra sätt att få kompletterande information om den utsattas situation och nätverk kan vara att den utsatta gör en livslinje eller ritat en nätverkskarta.

Andras bild av den utsatta

För att få en bättre helhetsbild av den utsattas situation och självbild behöver informationen kompletteras med vad andra anser. Den utsatta bör därför tillfrågas av, och förhoppningsvis också ge möjlighet för, socialtjänsten att ta in kunskap från sådana som medverkat under processens gång. Det kan, förutom föräldrar och syskon, gälla tidigare socialsekreterare,

² Sernhede, *Alienation is my nation* (2002).

personal vid skola och ungdomsmottagning, läkare, psykolog, polis eller skyddskonsulent. Det är bra också om socialtjänsten får tala med vänner och bekanta.

Den utsatta och polisanmälan

Inte alla som skyddas, men de flesta, har blivit utsatta för direkta brottsliga handlingar, t.ex. fysisk misshandel, hot eller sexuella övergrepp. Sådana brott bör i alla lägen polisanmälas och leda till rättegång och dom. Detta bör vara socialtjänstens och det skyddade boendets hållning och många gånger vill den utsatta själv anmäla eller önskar att t.ex. socialtjänsten gör detta.

I en del fall motsätter sig dock de utsatta att brott polisanmäls även om det enligt den utsattas egna berättelser rör sig om allvarliga brott. Den utsatta vill helt enkelt inte att närstående förövare ska straffas, för man tror att familjens och andra närståendes hat blir ännu större om en polisanmälan görs. Utifrån denna tanke elimineras möjligheten till försoning och acceptans helt.

Socialtjänsten har en möjlighet, men ingen skyldighet, att polisanmäla brott mot barn. Generellt sett bör dock socialtjänsten göra en anmälan i dessa fall. När det gäller myndiga kan en polisanmälan göras om brottet ger längre påföljd än fängelse i ett år. När det gäller myndiga bör dessa motiveras att göra en polisanmälan själva.

Det är viktigt att socialtjänsten ger tydlig information till den utsatta samt överväger och tar ställning till om och när en polisanmälan ska göras. Ibland kan socialtjänsten behöva avvakta med en anmälan och ibland kan det finnas behov av att göra en polisanmälan omgående. Före det slutgiltiga beslutet kan det vara bra att diskutera frågan om polisanmälan med en kunnig åklagare utifrån oidentifierad information. Oavsett vad som görs måste man alltid stämna av med den utsatta om och när en polisanmälan ska göras.

Personal inom socialtjänst och skyddat boende får naturligtvis inte bara nöja sig med att den skyddade säger sig inte vilja göra en polisanmälan, utan det är viktigt att försöka motivera och övertyga om betydelsen av polisanmälan och att de som begått brott straffas. En sådan anmälan behöver inte den utsatta själv stå, för även om det är det bästa, utan anmälan kan göras av t.ex. socialtjänsten. Däremot måste den utsatta ställa upp och vittna om de brott som skett. Om den utsatta motsätter sig polisanmälan och vägrar medverka till att de misstänkta förövarna kan fällas riskerar en polisanmälan att bli helt verkningslös.

Huruvida en polisanmälan görs eller inte när brott har begåtts har stor betydelse för det kommande förändringsarbetet i familjen. Avgörandet om, när och hur familjearbetet ska genomföras hänger starkt ihop med om man löser frågan om polisanmälan.

En av de viktigaste punkterna i förändringsarbetet är att få familj och andra närstående att erkänna och medge sin roll/skuld i att den utsatta sökt och fått skydd. Utan ett sådant medgivande kan förändringsprocessen inte utvecklas. Om arbetet ska ske i en familj där de som utpekats som förövare av brotten går helt fria kan det ofta hävdas att den utsatta ljuger, vilket medför speciella svårigheter för arbetet. Sker däremot påverkan i en familj där förövarna dömts och straffats är argument om den utsattas påstådda lögn enklare att hantera. Familj och andra närstående kan då lättare inse och erkänna sin skuld.

Socialtjänsten måste:

- **reda ut frågan om polisanmälan med den utsatta innan förändringsarbetet i familjen börjar**
- **övertyga den utsatta om betydelsen av polisanmälan och medverka vid utredning.**
- **förklara vilken betydelse polisanmälan, utredning och rättegång har för förändringsarbetet.**

Polisutredning och förändringsarbete

Det är mycket viktigt att socialtjänsten samverkar med polisen när en polisutredning pågår, inte minst för att förhindra att förändringsarbetet inverkar negativt på polisutredningen. Förändringsarbetet bör generellt sett inte inledas innan polisutredningen är färdig. Undantaget är dock om polisutredningen drar ut långt på tiden. Fortlöpande kontakt och samverkan mellan utredande polis och socialsekreterare är därför nödvändig.

Att komma ihåg

- **Socialtjänsten har ansvar för förändringsarbetet i familjer. Den utsattas behov måste vara i fokus för ett eventuellt förändringsarbete i familjen.**
- **Se till att den utsatta får adekvat stöd och behandling. Informera och diskutera återkommande med den utsatta om alla aspekter. Anpassa diskussion och information efter ålder och om den utsatta är myndig.**
- **Gör en ny helhetsgenomgång av den utsattas situation.**
- **Kontrollera basfakta.**
- **Undvik omfattande frågor till den utsatta kring kända fakta, om det redan finns mycket och tydlig information.**
- **Anpassa frågor efter ålder och behov.**
- **Gå igenom vad den unga utsatts för – fysiskt och psykiskt våld, förtryck, hot, m.m.**
- **Gå igenom den ungas självbild och:**
 - **psykisk, fysisk hälsa och social förmåga**
 - **skolgång, arbete och egna nätverk**
 - **kärlek och sexualitet**
 - **kulturell orientering/identitet och framtidssyn.**
- **Samtala med andra för helhetsbild av den utsatta.**
- **Klara ut och överväg om/när polisanmälan ska göras och samverka med polis och åklagare under eventuell polisutredning.**

Steg 2 – Kunskap om familj och släkt

Varför behövs kunskap om den utsattas familj?

Innan socialtjänsten försöker förändra en familjs hållning till en skyddad ungdom behövs kunskap om familjen och andra närstående. Detta gäller oavsett orsaken till skyddet, men det är särskilt viktigt när det gäller påverkan av miljöer som präglas av ett kollektivt tänkande om familjens heder, för där handlar det ofta om familjer med uppfattningar som ligger långt från det svenska samhällets grundvärderingar och syn på kvinnors, barns och ungdomars rättigheter.

I dessa fall handlar det om ett möte där sammanhållningen inom gruppen ofta är stark och där signaler och kulturella koder kan vara mycket känsliga och svåra att förstå, och här möter socialtjänsten en hierarkisk patriarkal miljö, som är viktig att förstå och förhålla sig till i arbetet. Vid dessa möten kan det ofta finnas språksvårigheter och inom familjen kan det också finnas andra problem som har betydelse för arbetet.

Socialsekreterare måste här vara medvetna om att det i vissa kan behövas ett arbete med flera närstående för att nå en förändring. Bland annat därför behöver socialtjänsten inhämta information om den utsattas familj och andra närstående innan ett familjearbete inleds. Man behöver dock inte hämta in mer information än nödvändigt för att kunna bedriva ett förändringsarbete med familj och eventuella närstående.

Kunskap om familj och släkt behövs för att socialtjänsten ska:

- **undvika allvarliga misstag i arbetet med att försöka förändra familjens hållning till en skyddad person**
- **kunna forma ett arbetssätt som ger maximalt bästa möjligheten att påverka.**

Hur får man information om familjen?

Uppgiften att påverka familjen finns för att en ung familjemedlem sökt skydd pga. att någon närstående skadat denna och pga. att familj och andra närstående fortsatt utgör ett hot. Den viktigaste informatören om familjen och andra närstående är därför den utsatta själv. Dennes uppfattning om olika närståendes roll i det som skett och vilken roll de kan spela i förändringsarbetet är viktig grundinformation i socialtjänstens familjeanalys. Genom den utsatta kan man få fram särskilt viktig familjeinformation som har betydelse för förändringsinsatserna, t.ex. vad gäller olika släktingars inflytande, relationer i familjen, eller positiva och negativa krafter i familj/släkt. Andra informatörer kan vara närstående som står på den utsattas sida, t.ex. en syster eller bror som brutit sig loss från familjeförtrycket och som vill hjälpa till i den uppkomna situationen.

Socialtjänsten kan också få information genom kontroll av offentliga register och genom kontakter med olika samverkanspartners, t.ex. polis och andra socialsekreterare.

Även familjemedlemmar och släktingar som aktivt eller passivt understött i förtrycket och våldet kan ge information om viktiga aspekter av hur familjen/slakten fungerar. Detta kan ske vid socialtjänstens samtal i samband med att den utsatta fått skydd, vid förhandling i länsrätt eller vid eventuell rättegång i tingsrätten. Även dessa informationer har betydelse för familjeanalysen.

I ett senare skede, när samtal sker, förändras familjens och andra närståendes roll i informationsprocessen allt eftersom dessa får en mer central roll. Den information som lämnas om upplevelser av olika aspekter av relationer, vad som hänt, olika problem och svårigheter osv. är av avgörande betydelse för hela arbetet. Socialtjänsten behöver eller kan dessutom inte alltid få all information på en gång, utan ibland kan situationen förändras sig över tid, t.ex. genom att nya informanter tillkommer.

Det är viktigt att allt informationsarbete sker inom ramen för sekretesslagstiftningen. Ta alltid hänsyn till betydelsen av att tillfråga de inblandade i olika skeden av informationsarbetet och ta hänsyn till den personliga integriteten så långt det går.

Basfakta om familjen

Innan socialtjänsten söker specifik information om de olika familjemedlemmarna behövs mer allmän kunskap om familjen som kollektiv. Det gäller information om t.ex. följande:

- Ursprung/bakgrund?
- Tid som familjemedlemmar bott i Sverige?
- Bostadsort och boende?
- Orsak till flytten till Sverige?
- Kriser, trauman, utsatthet?
- Stress från flyktingskap, asyltid?
- I vilken släkt/klan ingår familjen?
- Språktillhörighet?
- Utbildningsnivå?
- Ekonomi?
- Grad av etablering/arbete?

Information om respektive familje- och släktmedlem

För att förstå de olika familjemedlemmarnas och släktingarnas roll i det som hänt behövs bred kunskap om varje familjemedlem. Sådan kunskap behövs också för att förstå hur olika personers inställning ska kunna förändras eller påverkas. Ingen närstående kan undantas på förhand, men information om familjemedlemmarna är naturligtvis viktigast.

Socialtjänsten behöver dock inte mer information än nödvändigt för att kunna genomföra förändringsarbete i familjen, utan den information som behövs är bara den som bedöms ha betydelse för hur förändringsarbetet bör genomföras. Utifrån kunskapen om varje enskild medlem måste därför frågan ställas om huruvida det som framkommit kan ha betydelse för det som hänt och för hur förändringsinsatser ska ske. Dessa frågor ställs och besvaras i arbetets steg 3 – *Bedömning*.

Följande områden kan vara viktiga att veta något om i detta sammanhang:

Allmän kapacitet

- Vilken utbildning har den enskilda personen?
- Hur är förmågan att tala och förstå svenska?

Sysselsättning

- Har den enskilda personen arbete, eget företag, pågår utbildning eller är personen arbetslös?

Ekonomi

- Hur ser den enskilda personens ekonomi ut?
- Vilka inkomster finns? Får man socialbidrag eller introduktionsersättning?

Fysisk hälsa

- Finns det något medicinskt problem eller förhållande som starkt påverkar den enskilda personen?

Psykisk hälsa

- Finns det kristrauman eller andra psykiska problem i bakgrunden?

Missbruk

- Missbrukar den enskilda personen alkohol, narkotika, anabola steroider, läkemedel eller annat?

Kriminalitet

- Har den enskilda personen tidigare blivit dömd för brottsliga handlingar?
- Finns våldsbrott bland dessa?

Religion

- Används religionen som försvar för det som skett?
- Finns någon en stark religiös hållning till det som skett?

Människovärde

- Vilken är den enskilda personens uppfattning om alla människors lika värde och rättigheter?

Jämställdhet

- Vad anser enskild om jämställdhet mellan kvinnor och män?

Äktenskap

- Vem ska enligt den enskilda personen bestämma om familjemedlemmars äktenskap, och krav på partner?

Heder och skam

- Vilken betydelse anser den enskilda personen att heder och skam har för familj och släkt? Vad kan orsaka en kollektiv skam?

Kulturell orientering

- Hur identifierar sig den enskilda personen i förhållande till det som uppfattas som ursprungskulturen och det den enskilda anser vara den svenska kulturen?

Förändring

- Hur har inställningen till förändringar i levnadssätt och regler visat sig?
- Har det funnits särskilda svårigheter/stress vid omställningen till livet i Sverige?

Status

- Hur är den enskilda personens ställning/status i familj, släkt, grupp, arbete och samhällsliv?

Styrkor och resurser

- Vilka är den enskildes speciella styrkor och resurser?

Den utsattas förhållande till familjemedlemmar

Förståelsen för den utsattas förhållande till de olika familjemedlemmarna är central i det kommande förändringsarbetet i familjen. Det handlar inte bara om att söka information om dem som direkt eller indirekt varit förövare, utan det handlar också om att få fram information om den utsattas relation till alla – också till dem som kan spela en positiv roll för den utsatta. Utifrån sådan kunskap kan en bild växa fram av hur familjen fungerar i förhållande till den utsatta.

Här presenteras några områden med hjälpfrågor som kan behöva klargöras vad gäller varje familjemedlem. Vilka områden som är viktiga och vilka frågor som behöver ställas beror på efter det aktuella ärendet.

Vem/vilka är förtryckande?

- Vem/vilka bestämmer reglerna för vad som gäller för den utsatta, hemma, utanför hemmet?
- Vem/vilka stödjer dessa regler aktivt respektive passivt?
- Vem/vilka bevakar att dessa regler följs och hur går denna bevakning till?
- Om någon ertappas med eller misstänks bryta mot regler – vem/vilka är det då som talar med denna person och vem bestämmer vilket straff som ska utfärdas?
- Vem/vilka utför olika former av bestraffning?

Vem/vilka är neutrala?

- Finns det någon/några i familjen som förhåller sig neutrala till det som hänt?
- Hur agerar i så fall dessa personer?
- Kan man förmoda att den som drar sig undan är emot det förtryck som utövas?
- Vem/vilka kan man anta stödjer detta förtryck?

Vem/vilka är stödjande?

- Förstår man den utsattas behov av socialt umgänge inom och utanför familjen/släkten, att delta i olika aktiviteter på fritiden, att ha rätt att bestämma över sitt eget liv och att själv välja partner?
- Pratar man om detta med den utsatta?
- Handlar denna/dessa aktivt för att hjälpa den utsatta? Om ja – i vilka situationer?
- Vad gör den stödjande personen/personerna? Hur? Visar man öppet vad man tycker? Om ja – vad möter personen/personerna för reaktioner? Vad leder det till?
- Till vem/vilka vänder sig den utsatta för att prata? I vilka situationer och i vilka frågor sker det? Hur mottas detta?
- Vem/vilka kan föra den utsattas talan inom familjen? Varför just den/de?

Utsatts förhållande till släktingar

Släkten spelar ofta en mycket stor roll i många familjer präglade av heders- och skamtänkande. Släkten är en kollektiv enhet som inte får skadas av en enskild individ eller enskild familj. Vad som händer i en familj kan därför anses skada även andra familjer i släkten. När någon ung flicka eller pojke flyr för att bli skyddad mot sina närstående upplevs både flykten och det som orsakat flykten som en skam för hela släkten, och många kräver bestraffningar för att skammen ska ”tvättas bort”.

Mot bakgrund av detta är den utsattas relation till släktingarna av stor betydelse för familjearbetet. Frågor och svar om detta kan vara följande:

Vem/vilka är förtryckande?

- Vem/vilka släktingar har inflytande över och påverkar reglerna som gäller hemma respektive utanför hemmet?
- Vem/vilka stödjer dessa regler aktivt eller passivt? Hur kan dessa släktingars inflytande märkas?
- Läger sig någon släkting i vilket straff någon ska ha?
- Hänvisar familjemedlemmarna till någon släkting när det gäller vad man får och inte får göra?
- Har någon släkting så stort inflytande att ingen i den utsattas familj vågar gå emot denna?
- Har den utsatta själv konfronteras med dessa förtryckande släktingar? Om ja – hur gick det?

Vem/vilka är neutrala?

- Finns det någon/några släktingar som förhåller sig neutrala till det som hänt?
- Hur visar sig i så fall denna neutralitet?
- Hur ser dennas/dessas agerande ut gentemot egna barn när det gäller frågor som vållar stor konflikt i den utsattas familj?
- Vem/vilka släktingar som drar sig undan kan förmodas egentligen vara emot det förtryck som utövas?
- Vem/vilka kan man anta stödjer detta förtryck?

Vem/vilka är stödjande?

- Förstår denna/dessa personer den utsattas behov av socialt umgänge inom och utanför familjen/slakten, att delta i olika aktiviteter på fritiden, att ha rätt att bestämma över sitt eget liv och att själv välja partner?
- Pratar de om detta med den utsatta?
- Handlar denna/dessa aktivt för att hjälpa den utsatta? Vad gör man? Hur sker det?
- Visar denna/dessa öppet vad man tycker? Om ja – vad får man för reaktioner? Vad leder det till?
- Finns det någon/några släktingar som den utsatta brukar få råd av? Om ja – vad gäller detta?
- Kan någon/några släktingar föra den utsattas talan inför familjen? Varför just denna/dessa?

Familjedynamik

Relationerna och dynamiken inom en familj som skadat en ung människa med hedersrelaterat våld är av stor betydelse för möjligheten till framgång i socialtjänstens förändringsarbete.

Råder sträng patriarkal ordning utan möjligheter till ifrågasättanden och förändring är sådant arbetet svårt. Tillåts släktingar att utöva stort ett negativt inflytande är förändring besvärlig att uppnå. Det kan å andra sidan visa sig över tid att utrymme ges till diskussion och förändring trots en sträng ordning. Detta ger hopp för familjearbetet. Det kan också framkomma att relationerna i familjen är under sådan förändring att det finns öppningar för nya tankar och regler. Detta är också bra för socialtjänstens förändringsinsatser.

Viktig kunskap om familjedynamiken kan fås genom svar inom t.ex. följande frågeområden:

Allmänt om relationerna mellan familjemedlemmarna

- Hur är relationen mellan mamma och pappa, mellan föräldrarna och barnen samt mellan barnen i familjen? Finns några särskilda spänningar mellan några i familjen?
- Vilka står varandra särskilt nära och vilka har inte så mycket gemensamt?
- Vilka konkreta exempel finns på hur relationerna mellan familjemedlemmarna fungerar?

Maktförhållanden

- Vem har avgörande makt på olika områden i familjen?
- Hur ser maktförhållandet ut mellan mamma och pappa?
- Vilken makt har olika barn i familjen?
- Hur fattas beslut?
- Finns det någon släkting som tillåts utöva särskilt inflytande in i familjen?

Förändringar

- Vilka exempel på förändringar i familjens levnadssätt och regler finns över tid?
- Hur har dessa förändringar gått till?
- Vilken roll har olika familjemedlemmar spelat för att få till stånd dessa förändringar?

Samtalsklimat

- Hur är samtalsklimatet i familjen?
- Finns det frågor som inte får diskuteras?
- Hur brukar samtal avslutas när det finns olika uppfattningar?

Öppenhet mot varandra

- Berättar de olika familjemedlemmarna öppet om sina tankar för varandra?
- Berättar de enskilda öppet om hur det går på arbetet och i skolan?
- Informerar alla om vad man gör på fritiden, vilka man umgås med och träffar?
- Hur samtalas om starka känslor, t.ex. sorg, längtan, oro, ångest?
- Talar några i familjen med varandra om kärlek eller sexualitet?

Familjens nätverk

Familjemedlemmarnas relationer till andra människor och i olika sammanhang kan spela roll i processen med att påverka familjen. En del av dessa kan ge sitt fulla stöd till hårda tag mot den utsatta. Andra anser att familjen handlat fel och förstår att det i längden är ohållbart att hota den unga. Dessa sistnämnda vill, och kan ibland även försöka, påverka familjen till förmån för lösningar som innebär att hot upphör och ett närmande kan ske.

I socialtjänstens arbete gäller det att dels försöka motverka/neutralisera negativa krafter i familjens nätverk, dels uppmuntra och ta hjälp av de positiva krafterna i nätverket. Den utsatta kan ge viss information om vem/vilka som skulle kunna vara behjälpliga. Andra kan ge ytterligare kunskap om detta. Vid de första kontakterna med familjens medlemmar bör därför frågan ställas om det finns några personer utanför familj och släkt som socialtjänsten kan få tala med och få synpunkter om det som hänt i familjen.

Det viktigaste är att försöka nå och få hjälp av olika ”positiva personer” i familjemedlemmarnas nätverk. I många fall gäller detta personer i pappans och brödernas krets. Men även personer som har nära förbindelse med andra i familjen kan spela en roll som uppmuntrare till familjemedlemmar som vill ta avstånd från det sätt på vilket man behandlar den skyddade. Socialtjänsten bör därför söka information om de olika familjemedlemmarnas nätverk.

Tillåtelse bör fås om att söka information om relationer till t.ex. skolkamrater, arbetskamrater, chefer, klubbledare och klubbkompisar, nära och goda vänner, bekanta i den egna gruppen, olika religiösa företrädare som man litar på och personer med hög status som man har förtroende för i den egna gruppen.

Vid kontakter med personer i familjemedlemmars nätverk, som familjen eller den utsatta önskar att socialtjänsten samtalar med, bör socialtjänsten eftersträva att förstå om den enskilde:

- påverkar familjemedlem positivt eller negativt
- har en hög eller låg status i förhållande till enskilda familjemedlemmar och familjen som helhet
- är för, emot eller neutral till hedersförtryck och våld
- bör involveras eller inte involveras i arbetet
- bör stimuleras och ombes att medverka till en positiv förändring.

Familjens myndighetskontakter

I varierande grad har alla familjer i Sverige kontakt med olika myndigheter. En del av dessa kontakter kan betyda att det har skapats en relation mellan någon i familjen och någon tjänsteman, t.ex. en bror eller syster som har en god relation till lärare eller kurator på skolan, där även mamman eller pappan har en bra relation med dessa, en bror eller syster som har en kontaktperson som kan spela en roll flera i familjen som får försörjningsstöd och därför har kontakt med ekonomihandläggare på socialkontoret, en pappa som har en god relation till sin specialistläkare osv.

Socialtjänsten bör om möjligt få veta vilka olika myndighetsrelationer familjemedlemmarna har. Kanske kan någon av dessa relationer bidra till en positiv förändring? I den grad sekretessen inte förhindrar detta bör även andra myndighetskontakter informeras och vara aktiva parter i förändringsarbetet. I den mån sekretessen är hindrande bör ett godkännande för ett sådant samarbete sökas från familjens medlemmar och den utsatta.

I ett första läge bör det vara den utsatta som ger information om vad denna känner till om familjens myndighetskontakter. I ett andra läge hämtas informationen från andra och då särskilt från övriga familjemedlemmar. Grupper att fråga om relationer till kan t.ex. vara:

- lärare, skolsköterska, kurator
- psykolog, läkare, sjuksköterska, barnmorska
- polis, advokat, övervakare
- flyktingsamordnare/handläggare, arbetsförmedlare.

Den religiösa dimensionen

Familjer som utsätter sina barn för hedersrelaterat våld, kan vara troende och religiöst utövande. Det kan då handla om vilken religion som helst. Oavsett graden av tro kan en

enskild familj hämta argument och söka stöd i sin religion för hur man behandlar sitt barn. Detta gör förändringsarbetet extra besvärligt och ibland omöjligt.

Kunskapen om huruvida religionen haft betydelse för det förtryck som skett är viktig av tre skäl:

1. **religiösa hänvisningar**
2. **grad av religiös styrka**
3. **religionens roll i mötet.**

Religiösa hänvisningar

Socialtjänsten bör veta om familjen, och då framför allt förövare av hedersförtryck och våld, hänvisar till sin religion som grund för hur de har behandlat den utsatta. Om religiösa hänvisningar skett eller kan antas ligga bakom är det viktigt att socialtjänsten vet vilka dessa hänvisningar är. Utifrån denna vetskap kan socialtjänsten sedan söka kunskap om dessa argument från aktuella religiösa företrädare. Kanske det också, efter familjens medgivande, kan vara aktuellt att en religiös företrädare deltar i samtalet.

Grad av religiös styrka

Om förövare hänvisar till sin religion för det man gjort, har det betydelse att veta hur starka dessa religiösa uppfattningar är. De religiösa argumenten kan i vissa fall användas utan djupare eftertanke. I andra fall kan förövaren, som en del av sin religiösa hållning, ha införlivat förtryck mot kvinnor som en självklar del av sin religiositet. Kunskapen om grad av religiös styrka är därför viktig för socialtjänsten och dess bedömning av förändringsmöjligheterna och hur arbetet ska läggas upp.

Religionens roll i mötet

Det är viktigt att försöka bedöma om religionen har betydelse i själva mötet mellan socialtjänsten och familjen, och det är bra att känna till om det finns några speciella religiösa bottnar som bör beaktas i samtalen. Det kan t.ex. gälla socialsekreterares klädsel, olika symboler eller allmänt uppträdande.

Den första informationskällan om de olika religiösa aspekterna av familjens och förövarnas sätt att agera är den utsatta själv. Denna har levt i familjen och under många år ingått i dess religiösa liv. Slutgiltig kunskap om religionens roll fås dock först vid samtalen med de olika familjemedlemmarna och då i synnerhet med förövarna av hedersförtrycket.

Sedvänjornas och traditionens roll

I varje enskild familj kan det finnas särskilda traditioner, uppfattningar, fördomar och behov som vid kan vara av stor betydelse att ta hänsyn till vid socialtjänstens möten och samtal.

Kunskapen om vissa viktiga förhållanden i en enskild familj kan göra att socialtjänsten undviker onödiga misstag som försvårar familjearbetet. Kunskapen om detta, och ett klokt agerande utifrån det, kan innebära att socialtjänsten möts med respekt och villighet att medverka trots det svåra problemet.

Följande är några områden där socialtjänsten bör inhämta kunskap, i första hand från den utsatta:

- skamkänsla

- respekt
- ritualer vid möte.

Skamkänsla

Den skam som familjen upplever hänger samman med i vilken grad andra utanför familjen känner till vad t.ex. dottern anses ha gjort. Skammen kan också växa beroende på hur många som vet att dottern flytt och skyddas. Däremot upplevs oftast inte det förtryck och det våld som utövats som något skäl till att känna skam: Hon har haft regler, brutit mot dem, och fått det straff hon förtjänat.

För socialtjänsten är det viktigt att känna till dessa mekanismer och att inte på något sätt medverka till att familjens skamkänsla växer i onödan. Socialtjänsten bör därför så långt det är möjligt förhindra att kunskap sprids om det som hänt. Socialtjänsten sekretess är en garant för detta. Samtidigt kan socialtjänsten behöva få information och hjälp av personer utanför familjekretsen. Dessa kontakter och dessa personers medverkan bör hela tiden ske med den utsattas och familjens godkännande.

Respekt

Ett nyckelbegrepp i arbetet med att påverka familj och förövare är respekt. Viljan att samtala och förändra sina uppfattningar beror inte bara på de argument man möter och de följer det får när man står fast vid sin ståndpunkt. Viljan till medverkan och förändring beror också på hur familjemedlemmar upplever att de blir behandlade.

Inte sällan anser föräldrar och övriga familjemedlemmar redan från början att man har behandlats fel. Denna känsla växer sig ännu starkare om man upplever att socialsekreterarna inte visar respekt. Om socialtjänsten t.ex. klampar på utan känsla och kunskap om familjens traditioner, religiösa uppfattningar, ritualer och andra särdrag kan det låsa sig. Då kan socialtjänsten upplevas som negativ.

Sådana misstag måste undvikas. Kunskapen om vilka förhållningssätt som har betydelse för respekt och tillit måste inhämtas. Här är den utsatta en viktig informatör.

Ritualer vid möte

Det finns många olika sätt att mötas. För en del spelar ritualerna ingen roll, för andra visar sättet att hälsa och mötas tecken på betydelsefull ömsesidig respekt. Detta kan påverka fortsättningen. Det är bra att känna till vem som hälsar på vem, i vilken ordning detta bör ske och hur hälsningen bör gå till. Det är t.ex. stor skillnad mellan ett kollektivt ”Hej och välkomna allihop!” och ett välkomnande med ord och handskakning i viss ordning, där den som inte vill ha sådan beröring inte heller närmas på det sättet.

Det finns även olika sätt att tala med varandra. För några kan det vara så att en person för allas talan vid ett möte. För andra är det fullt accepterat att flera säger sin mening. Kunskap om detta inför arbetet med en viss familj är viktig, eftersom det kan göra att man undviker respektlöshet och att någon ”tappar ansiktet”.

Att få höra allas mening om problemet kanske inte fungerar i hela gruppen, och då bör man i stället ordna enskilda samtal. Socialtjänsten bör därför begära både att få samtala i grupp och enskilt.

Det finns olika åsikter om vilka som bör vara med vid ett samtal. I vissa familjer deltar alla, dvs. båda föräldrarna och alla barnen. I en del fall kan även släktingar och andra finnas med som stöd. Det kan också vara så att socialtjänsten bara får möta pappan och/eller mamman. Oavsett förhållandet bör önskemålen om vilka som ska vara med vid första samtalet godtas av socialtjänsten. Därefter bör överenskommelse träffas om att t.ex. variera mellan deltagande av hela familjen, samtal bara med föräldrarna och enskilda samtal.

Platsen för samtal om ett familjeproblem kan vara av stor betydelse för många. Det finns familjer som önskar att socialtjänsten av olika anledningar ska komma hem för samtalet. Andra vill att samtalet ska ske på neutral plats, så att ingen ser att det sker ett möte. En del kan tycka att det är bäst att träffas på socialkontoret. Oavsett vilket bör socialtjänsten försöka gå önskemålen till mötes, om det kan bedömas vara till fördel för samtalet samtidigt som god säkerhet kan garanteras.

Det är vanligt förekommande att fika vid möten, och det är viktigt för socialtjänsten att veta om och vad de i så fall kan bjuda på. Sker mötet i hemmet är det lika viktigt att socialtjänsten känner till huruvida det är tradition i familjen att man ska bjuda på något och hur man då ska göra.

Försök alltså att få reda på de ritualer som gäller när det handlar om sättet att mötas/hälsa, vem/vilka talar, vilka ska delta, mötesplats och förtäring.

Krisstöd

Det är mycket viktigt att socialtjänsten är medveten om att även föräldrar och andra närstående kan hamna i svår kris efter att barn placerats i skydd utanför hemmet. När sådant händer kan det bli så psykiskt påfrestande för en del i familjen att läkar- eller psykologbehandling behövs. Tidigare trauman kan i enskilda fall ytterligare försvåra upplevelsen. Föräldrar och andra närstående ska därför alltid erbjudas särskilt stöd i den kris de kan hamna i.

Avtalsvilja

Det kan finnas olika grad av vilja att få till överenskommelser och avtal bland dem som bestämmer i en viss familj eller släkt. Kunskap om detta har betydelse för socialtjänstens familjearbete. Sådan avtalsförmåga kan tidigare ha visat sig i andra känsliga frågor, och den utsatta kan kanske ge exempel på hur problem inom familjen/slakten har lösts genom speciella överenskommelser tidigare. För socialtjänsten är sådan kunskap betydelsefull, eftersom den ger information om graden av kompromissvilja och möjligheten att söka lösningar.

Särskilt viktig är denna kunskap i det långsiktiga arbetet efter att det primära målet att undanröja fortsatta hot är uppnått. Därefter kan det bli tal om att träffa överenskommelser om fortsatta samtal och om utveckling av kontakterna mellan familj och den utsatta. I dessa fall är det viktigt att socialtjänsten både tydligt ger adekvat information och gör tydliga sammanhangsmarkeringar om socialtjänstens roll och ansvar utifrån lagar och rättigheter.

Det är också viktigt att diskutera olika möjliga alternativ vid en eventuell överenskommelse. Den utsattas situation och behov av skydd ska dock alltid vara i fokus.

Att komma ihåg

- **En god information och analys av familj och släkt är nödvändig för ett bra förändringsarbete.**
- **Den utsatta och familjemedlemmarna är de främsta informanterna men även andra kan behöva informera. Var noga med basfakta om familjen och släkten!**
- **Det är viktigt med specifik information om familje- och släktmedlemmar som kan ha betydelse för förändringsarbetet.**
- **Den utsattas förhållande till enskilda i familj och släkt har avgörande betydelse.**
- **Det behövs kunskap om familjedynamiken.**
- **Kunskaper om familjens nätverk och myndighetskontakter är viktiga.**
- **Ta hänsyn till eventuella religiösa aspekter och traditioners roll för familjen.**
- **Ha kunskap om familjens ritualer, skamkänsla, respekt och avtalsförmåga.**
- **Se upp så att inte egna uppfattningar om t.ex. viss religion eller kultur påverkar omdömet.**

Steg 3 – Analys och bedömning

Analys och bedömning måste ske

En bedömning måste ske av om, när och hur insatser för påverkan ska genomföras. Denna bedömning görs utifrån den samlade tidigare kända och nya informationen av den utsattas situation, behov och önskemål samt analysen av familj, släkt och närstående. Bedömning och analys ska göras utifrån all känd information och bedömningen ska gälla socialtjänstens möjligheter att påverka familjemedlemmar och andra viktiga personer. Det är viktigt att alltid utgå ifrån den utsattas situation och behov.

Ibland visar bedömningen att det för närvarande inte är aktuellt att påbörja ett förändringsarbete. Det kan vara t.ex. vara så att den utsatta själv inte önskar detta eller att det förekommit allvarligt våld mot den utsatta. I andra fall är det möjligt att påbörja arbetet med familjen tämligen omgående. I vissa fall kan socialtjänsten konstatera att det är möjligt att försöka påverka olika personer på sikt men att vissa faktorer först bör vara uppfyllda, t.ex. att den utsatta behöver må bättre.

Socialtjänsten bör agera varsamt och inte pressa fram uppgifter och synpunkter från den utsatta; denna själv måste vilja medverka. Socialtjänstens handläggare måste också vara medvetna om att det är ett stort steg för den utsatta att söka hjälp och stöd utanför familjen. Ofta har detta skett efter många överväganden från den utsatta. Det är inte ovanligt att en utsatt person levt under bristande omsorg, förtryck, hot och våld under flera år och nu befinner sig i en påfrestande omställning. Skyddsaspekterna måste hela tiden vara i fokus, liksom den utsattas egen önskan.

Handläggarens bedömning görs utifrån insamlad information och familjeanalys. Informationen förs över i en bedömningsmall (se sidan 101). Det är viktigt att man inte är en ensam handläggare vid dessa bedömningar eftersom det kan handla om mycket svåra avväganden, utan man bör diskutera igenom ärendet med en kollega för att kunna göra en så bra bedömning som möjligt. Genom samverkan kan också egna fördomar och stereotypa uppfattningar uppmärksammas och förhindras.

Bedömningen görs inom följande områden:

- den utsatta
- familjen
- övrig släkt
- familjens nätverk
- myndigheter och andra professionella
- religion, kultur och traditioner
- familjens framtidssyn.

Analys och bedömning av den utsatta

När det gäller den utsatta behövs en bedömning av graden av utsatthet, fysisk och psykisk status, social kompetens och förmåga samt vilja och förmåga att medverka i påverkansarbetet. Socialtjänsten har ofta mycket information från tidigare utredningar och insatser, men det kan ha förflutit viss tid, och därför är det viktigt att alltid stämma av om det finns ny information och om tidigare förhållanden har försämrats eller förbättrats för den utsatta. Det är viktigt att socialtjänsten kontinuerligt uppdaterar den utsattas situation och behov.

Grad av utsatthet

Denna bedömning gäller förekomsten av fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, hot om våld, begränsningar, kontroll samt kränkningar. Både aktuell och tidigare situation ska bedömas. Mycket viktiga aspekter är huruvida det rör sig om allvarligt och omfattande våld eller enstaka övergrepp samt om det är flera personer som utövar kränkningar, hot och våld.

Fysisk status

En bedömning görs av den utsattas fysiska hälsa – om personen är fysisk frisk eller om den utsatta behöver insatser från läkare eller hälso- och sjukvården pga. fysisk ohälsa.

Psykisk status

En bedömning görs av den utsattas psykiska hälsotillstånd. Är den utsatta traumatiserad? Förekommer det psykisk hälsa/ohälsa, oro, sömnsvårigheter, rädslor, stress m.m.? Finns det läkarkontakt eller samtalskontakt? Finns det behov av vidare utredning av läkare eller psykolog?

Kulturell orientering och framtidssyn

Denna bedömning gäller hur den utsatta förhåller sig till familjens ”ursprungskultur” respektive ”den svenska kulturen”. Utifrån detta kan socialtjänsten få en bild av både möjligheterna för den utsatta att klara ett självständigt liv och förutsättningarna för ett närmande till familjen. Bedömningen bör gälla den utsattas syn på framtiden och vad som bör ske för att denna ska kunna förverkligas. Den gör också gälla hur framtidstänkarna stämmer överens med relationen till familjen.

Social kompetens och förmåga

En bedömning görs av den utsattas sociala kompetens och förmåga samt av den utsattas mognad i förhållande till sin ålder. Människor är olika och utvecklas på olika sätt. En person kan vara 18 år men bete sig som om den vore yngre eller äldre, pga. bristande omsorg, våld eller olika begränsningar.

Vilja och förmåga att medverka

Bedömningen ska även gälla om den utsatta vill medverka i förändringsarbetet i familjen. Här måste man även beakta att den utsatta kan ha vilja att göra detta men inte förmåga att medverka pga. sitt hälsotillstånd eller sin mognad.

Risikfaktorer

Det är även viktigt att bedöma om det föreligger några riskfaktorer hos den utsatta själv, eftersom detta kan innebära olika former av svårigheter. Sådana riskfaktorer kan vara:

- stor rädsla för familjemedlemmar eller andra
- ambivalent och inkonsekvent agerande
- bristande mognad
- egna problem som kan vara orsakade av förhållanden i familjen – bristande omsorg, våld m.m.
- destruktivitet och att man utsätter sig själv för fara
- beroende till familj
- social isolering
- oro för närstående mamma, syskon eller andra viktiga personer
- funktionsnedsättning
- missbruk

- psykiska problem.

Det är mycket viktigt att socialtjänsten ser till att den utsatta får de stödsatser denna behöver, t.ex. läkarkontakt, samtalskontakt, stödperson eller boende. Den utsatta måste ha adekvat stöd och kontinuerligt skydd över en längre tid för att känna sig trygg.

Bedömningen görs utifrån uppgifter i det enskilda fallet och förs in i en mall. En plus- och minustabell kan vara ett användbart sätt att tydliggöra den utsattas situation och behov. I denna sätts positiva och negativa aspekter upp som gäller den utsatta. Ju allvarligare situationen är för en utsatt, desto mindre troligt att ett förändringsarbete kan påbörjas. (Se exempel på bedömningsmall i avsnittet *Arbetsmaterial*.)

Andras bild av den utsatta

Förutom den utsattes egna uppgifter om sig själv och sin situation är det viktigt att komplettera bilden med andras uppgifter om den utsattas behov och situation. Detta bidrar till en bättre helhetsbild. Information här kan hämtas från föräldrar, syskon, lärare, elevvårdspersonal, personal på skyddsboende, socialsekreterare, vänner, etc.

Analys och bedömning av övriga faktorer

Familjen

En bedömning görs av de olika familjemedlemmarna samt deras betydelse i familjen och för den utsattas situation. Dessutom bedöms möjligheten att påverka familjen utifrån samtal med berörda och en familjeanalys görs: Vilken roll har respektive familjemedlem när det gäller att stödja den utsatta eller vara förövare och pådrivare? Vilka är negativa och vilka är positiva i förhållande till den utsatte?

Bedömningen ska ta upp betydelsen av och möjligheten att påverka familjemedlemmen: Vilka familjemedlemmar är viktiga att börja påverka, om detta är möjligt? Vilka personer har en negativ inverkan och bör därför medverka så lite som möjligt?

Pappa, mamma och syskon

Det är nödvändigt att klarlägga vem eller vilka som är förtryckande, som har utövat hot och våld, som är neutrala och som stödjer den utsatte. Hur ser familjedynamiken och rollerna i familjen ut? Här bör attityder och värderingar hos föräldrar och syskon i familjen belysas. Särskilt viktigt är det att belysa ämnen som är relaterade till hedersrelaterat våld och förtryck.

Risikfaktorer

Olika riskfaktorer hos förövare kan vara att de själva:

- är eller har varit offer för allvarligt fysiskt våld, psykiskt våld eller sexuellt våld
- har utövat hot mot andra
- har trappat upp hot och våld över tid
- har gjort sig skyldiga till andra normöverträdelser
- har attityder som stödjer eller ursäktar kränkningar, hot och våld.

Observera särskilt att ju fler förövare, desto större risker för den utsatta. Detta är en viktig aspekt som måste beaktas i bedömningen och föras in i mallen.

Övrig släkt

På samma sätt bedöms andra positiva respektive negativa personer i den utsattas släkt – både i Sverige och i andra delar av världen – som är av vikt för förändringsarbetet. Vilka stödjer den utsatte? Vilka bidrar till förtryck och kränkningar? Vilka är passiva? Detta förs in i bedömningsmallen.

Familjens nätverk

Det kan även finnas andra som fungerar som positiva eller negativa krafter kring den utsatta eller andra familjemedlemmar – vänner, bekanta och arbetskamrater m.m. Försök att få fram personer som kan vara positiva för ett förändringsarbete. Klarlägg även negativa krafter.

Myndigheter och andra professionella

Här görs en bedömning av de kontakter familjen har inom olika myndigheter och huruvida dessa kan bidra i ett förändringsarbete. Det kan finnas personer som åtnjuter förtroende hos både den utsatta och föräldrarna, t.ex. personal inom socialtjänsten, kontaktperson, lärare eller läkare.

Religion, kultur och traditioner

Det är nödvändigt att belysa vilken roll religion, kultur och traditioner spelar i familjen: Vad är viktiga aspekter att bevara och hålla sig till enligt både den utsatta och föräldrar? Var finns krockarna?

I bedömningen av religionens betydelse bör olika aspekter beaktas som nämnts tidigare, t.ex. religiösa hänvisningar, grad av religiositet och om familjens tidigare gränser, åtgärder och syn på den utsatta bottnar i religiösa övertygelser eller i något annat. Har religionens och traditionernas roll haft en negativ eller positiv inverkan på den utsatta i förhållande till föräldrar och övrig familj? Finns det positiva och eller negativa krafter bland religiösa företrädare som familjen litar till? Hur ser familjens kulturella orientering ut mellan det som uppfattas som ”ursprungskultur” och uppfattningen om ”det svenska”? Vad framkallar stress för familjen i det sammanhanget?

Familjens framtidssyn

Här handlar det om familjens syn på sitt liv i framtiden. Är det en familj som vill och försöker etablera sig i Sverige och som har drömmar om framtiden här? Eller är det en familj som ständigt längtar efter att flytta hem till sitt ursprungsland igen? Familjen kan också vara ambivalent och olika familjemedlemmar kan ha olika uppfattningar. Familjens framtidssyn ger information om hur stor förändringsbenägenheten är.

Förtroendeskapande åtgärder

Olika former av insatser och stöd bör erbjudas till enskilda familjemedlemmar och familjen som helhet utifrån särskilda behov i det enskilda fallet. Olika stödinsatser som t.ex. samtalskontakt eller kontaktperson för föräldrar och barn är exempel på sådana förtroendeskapande åtgärder.

Enskilda samtal och nätverksmöten

Enskilda samtal kan genomföras med berörda familjemedlemmar om de vill medverka. Föräldrar/vårdnadshavare är part och de som i första hand ska ha samtalen med socialtjänstens handläggare, medan samtal med andra familjemedlemmar förs vid behov. Om föräldrar önskar medverka i samtalen av andra personer bör detta alltid höras. Ibland vill föräldrar däremot inte blanda in andra utomstående personer, vilket också bör respekteras. Detta kan dock förändras över tid.

Nätverksmöten kan i vissa fall vara en bra form att samla personer kring den utsatta och stärka positiva krafter som bidrar till en positiv förändring. Föräldrarna måste dock vara positiva och samtycka till nätverksmöten; annars kan sådana inte genomföras.

Sammanfattande bedömning

Den sammanfattande bedömningen förs in i bedömningsmallen (se avsnittet *Arbetsmaterial*, sidan 101). Socialtjänsten gör en övergripande bedömning av vilka personer som är viktiga för ett förändringsarbete. Här namnges personerna, om de har en maktposition och hög status, om de har en positiv eller negativ inställning samt om de kan/bör bidra i förändringsarbetet eller inte.

Socialtjänstens sammanfattande bedömning görs utifrån en helhetsbild av den samlade kännedomen, och socialtjänsten bör motivera sitt ställningstagande med hjälp av det som framkommit.

Fyra viktiga bedömningsgrupper

Resultatet av den sammanfattande bedömningen kan delas in i fyra grupper:

- *Grupp 1:* Ett förändringsarbete kan och bör påbörjas. Förhållandena bedöms vara sådana att ingen eller liten risk föreligger och det är lämpligt att börja påverka familjen att förändra situationen. Detta är även den utsattas uppfattning och önskan.
- *Grupp 2:* Ett förändringsarbete bör förberedas men det kan inledas först efter att vissa faktorer eller förhållanden uppnåtts, t.ex. att den utsatta mår bättre, att hoten från familjemedlemmar mot enskild eller andra har upphört eller att rättegång måste ha ägt rum.
- *Grupp 3:* Ett förändringsarbete behöver eller kan inte inledas i nuläget men det kan inte uteslutas i framtiden. Detta kan vara fallet t.ex. när den utsatta själv inte önskar detta för närvarande eller när föräldrar inte vill medverka.
- *Grupp 4:* Ett förändringsarbete ska inte inledas och kan uteslutas för lång tid framöver. Detta kan vara fallet när förhållandena varit mycket allvarliga avseende hot och våld mot den utsatta och den utsatta själv inte önskar eller vill medverka i någon förändringsprocess.

Bedömningen presenteras för den utsatta för att höra dennas syn på resultatet. Den utsattas uppfattning måste klargöras och eventuellt behöver bedömningen revideras eller justeras efter synpunkter från den utsatta. Det kan t.ex. handla om att den utsatta anser att socialtjänsten gjort en för positiv tolkning av någon i familjen eller släkten.

Om den utsatta instämmer i bedömningen tas nästa steg. Då görs en presentation för föräldrarna, om det är aktuellt att påbörja ett förändringsarbete. En plus- och minustabell eller rangordning av de olika uppgifter som framkommit kan här vara ett hjälpmedel.

Riskbedömning

En riskbedömning vad gäller den utsattas situation, behov av insatser och skydd kan och bör göras kontinuerligt vid arbete med personer som skyddas på grund av hedersrelaterat våld. Vid denna riskbedömning läggs inledningsvis stor vikt vid den utsattas egna tankar kring sin

situation, sitt behov av stöd och olika lösningar. Den information som framkommit i socialtjänstens utredning är ett viktigt underlag vid en riskbedömning, och efterhand kan information och samtal med familjemedlemmar och olika referenter bidra till mer kunskap. Riskbedömningen kan då behöva revideras.

En riskbedömning bör göras vid upprepade tillfällen över tid, och ju fler av nedanstående varningssignaler man ser, desto större risk finns att den utsattas hälsa och utveckling påtagligt skadas. Det är också viktigt att vara medveten om att någon enstaka av dessa varningssignaler kan vara så allvarliga och omfattande att det innebär en fara för den utsattas hälsa och utveckling.

Riskbedömningar bör också göras kontinuerligt inför och under ett förändringsarbete i familjen.

Två bedömningsinstrument som används vid hot- och riskbedömning är *SARA* och *Patriark*. Båda dessa används av Polisen och även av vissa socialtjänster.³ Samverka gärna med polis i riskbedömningen.

Följande aspekter är viktiga att ha med vid en riskbedömning:

- Den utsatta har haft synliga skador från våld.
- Den utsatta är konkret utsatt för hot, stark kontroll, kränkningar eller fysisk/psykisk misshandel.
- Flera inom familj och släkt utsätter den utsatta för hot och våld.
- Hot och våld förekommer som straff.
- Hoten och våldet mot den utsatta har ökat successivt.
- Den utsatta utsätts för en rigid kontroll av fritid, klädsel, kamrater eller tider.
- Begränsningen och kontrollen ökar med stigande ålder.
- Det finns konkreta planer på äktenskap mot den utsattas vilja.
- Den utsatta är redan bortgift eller förlovad.
- Den utsatta har utsatts för sexuella övergrepp.
- Den utsatta är gravid.
- Den utsattas pojkvän eller flickvän accepteras inte.
- Stöd inom familj från förälder och syskon saknas.
- Den utsatta har få eller inga kamratkontakter.
- Det saknas sociala kontakter och vuxna stödpersoner utanför familjen.
- Familjens bakgrund kan påverka.
- Tidigare våld mot barnen inom familjen har förekommit.
- Våld från pappan mot mamman förekommer eller har förekommit.
- Bortgifta syskon/kvinnor/barn finns i familj eller släkt.
- Familjestrukturen är patriarkal.
- Familjen är isolerad, stor och belastad familj eller ekonomiskt utsatt.
- Det finns tidigare utredningar/anmälningar om barn som far illa inom familj/släkt.
- Personer inom familj/släkt är tidigare dömda för våldsbrott.

³ Belfrage H., *Patriark. Användarmanual* (2005)

Belfrage H. *Bedömning av risk för upprepat partnervåld. Användarmanual version 2, (2008)*

Skyddsfaktorer

Vid bedömningen läggs även vikt vid de skyddsfaktorer som kan finnas kring den utsatta, föräldrar, syskon, familj, släkt, kamrater, skola och nätverk. Dessa faktorer kan vara t.ex. egna förmågor och resurser, föräldrarnas förmågor och resurser, syskons stöd, stöd från någon i familjen eller stöd från andra utanför familjen. Ju fler skyddsfaktorer som finns, desto större möjlighet till ett positivt förändringsarbete.

En risk- och skyddsbedömning bör alltid göras i samband med analys och bedömning av huruvida det finns möjlighet till att genomföra förändringsarbete i familjen. Eventuella skyddsinsatser avgörs av:

- vad som framkommit under analys och riskbedömning
- graden av utsatthet
- behovet av skydd
- ålder och mognad
- vilja och förmåga till att medverka i förändringsarbete.

Om en utsatt person är myndig bestämmer denna själv om och i så fall vilket stöd man önskar. Ju yngre en individ är, desto större ansvar och mer aktiv roll måste socialtjänsten ta. Om den enskilde närmar sig 18 års ålder kan större vikt och ansvar läggas på personens egen önskan och vilja.

Vid de inledande kontakterna måste socialtjänsten försöka balansera och värdera de uppgifter som finns, väga för- och nackdelar med olika insatser samt bedöma möjligheten att påbörja ett arbete med att påverka familjen. Det är ibland en grannlaga och svår uppgift att utifrån inledande samtal med en utsatt och dennas föräldrar bedöma behovet av insatser och möjligheten att påverka och förändra situationen. Det krävs grundliga överväganden samt stor erfarenhet och kompetens hos handläggare. Görs detta arbete noga och strukturerat blir det dock ofta relativt tydligt om, och i så fall vilka, inledande insatser bör vidtas.

Ju mer allvarligt utsatt en person är, desto större behov av skydd för individen. Vilka insatser som vidtas inledningsvis avgörs också av den utsattas och föräldrarnas resurser eller svårigheter, om ett samarbete med föräldrarna är möjligt och om det pågår behandling.

Förändringsarbete är en metod och insats som kan förekomma isolerat eller tillsammans med andra insatser. Detta ser olika ut från fall till fall. Ibland kan det vara en vuxen person ha varit placerad utan någon kontakt med familj under lång tid som vill ha hjälp med att påverka familjen. Ibland kan det röra sig om en ung person som nyligen blivit omhändertagen enligt LVU. I vissa fall finns inga insatser inom socialtjänsten, i andra fall pågår olika vårdinsatser för såväl skyddad som familjen.

Att komma ihåg

- **Se till att den utsatta alltid har adekvat stöd och skydd.**
- **Gå igenom känd information och kunskap. Komplettera med ny sådan innan bedömningen görs.**

- **Var noggrann med analys och bedömning.**
- **Var alltid två handläggare i ärenden som rör förändringsarbete.**
- **Ta med alla aspekter vid bedömningen av förändringsarbete.**
- **Se helheten.**
- **Stäm av bedömningen med den utsatta först.**
- **Erbjud föräldrar och övrig familj stödinsatser kontinuerligt.**
- **Om stödinsatser förekommer – kontrollera med dessa behandlare innan ett förändringsarbete påbörjas.**
- **Ta vara på de resurser som finns.**
- **Gör kontinuerliga riskbedömningar.**
- **Kom ihåg att situationen för den utsatta och familjen kan se mycket olika ut.**
- **Långsiktighet i arbetet är viktigt – ha inte för bråttom.**
- **Var inte naiv.**

Steg 4 – Handlingsplan och förändringsarbete

Ett strukturerat arbete utifrån en upprättad plan

När de tre första stegen genomförts upprättas en handlingsplan av socialtjänsten. Av denna ska syfte och mål med insatserna och förändringsarbetet framgå (se mall i avsnittet *Arbetsmaterial*, sidan 104).

Även om olika individers utsatthet och förhållande till sin familj kan verka likartade är det viktigt att framhålla att varje individ och dennas familjs situation alltid är unik och kräver en egen specifik och noggrann analys och bedömning. Först därefter upprättas en handlingsplan. Det är viktigt att handläggare inte generaliserar och har förutfattade meningar vid bedömningen utan använder sig av den faktiska information som finns för att göra en så adekvat analys och bedömning av situationen som möjligt. När analys och bedömning är gjord presenteras denna för i första hand den utsatta. Den utsattas uppfattning om bedömningen måste sedan beaktas. Eventuellt kan det bli fråga om att revidera och förändra bedömningen innan handlingsplanen upprättas.

Innehållet handlingsplan diskuteras även med den utsatta om ett förändringsarbete ska eller kan påbörjas, och först därefter upprättas förslaget till handlingsplan.

Socialtjänsten måste fundera på vem eller vilka som ska utföra förändringsarbetet. Kanske finns det personal inom den egna förvaltningen som har tillräcklig kompetens och erfarenhet? Om sådan kompetens saknas inom förvaltningen kan det vara nödvändigt att anlita extern kompetens.

Om den utsatta får behandling av något slag måste en samordning ske med behandlare, så att inte den utsattas behandling motverkas av socialtjänstens planer på ett förändringsarbete.

Ingen annan samordning behöver ske, om inte föräldrarna får stödinsatser. Om föräldrar eller syskon får behandling i form av t.ex. samtalskontakt, familjebehandling eller läkarkontakt måste dock en samordning ske. Detta är mycket viktigt, så att inte förändringsinsatser motverkar pågående behandling.

Förändringsarbetet kan ofta ske parallellt med andra insatser, ibland kanske av personer som redan ingår i familjens professionella nätverk av behandlare. Föräldrarna måste dock alltid tillfrågas om huruvida de samtycker till att kontakter tas med utomstående, t.ex. läkare, psykolog eller andra myndighetspersoner.

Vid samtal med föräldrarna presenteras socialtjänstens förslag på handlingsplan. Planen kan bli föremål för diskussion och synpunkter, och det är viktigt att få med både den utsattas och föräldrarnas synpunkter och mål med förändringsarbetet.

Det är nödvändigt att det är socialtjänsten som ger förslag till handlingsplan samt styr och tar ansvar för upprättandet av handlingsplanen. Socialtjänsten bedömer också om ett förändringsarbete ska ske och när detta ska starta.

Handlingsplan

Handlingsplanen tar upp mål, delmål, ansvarig chef, tidplan och uppföljning (se mall i avsnittet *Arbetsmaterial*, sidan 104), och ju bättre struktur och tydlighet, desto enklare för socialtjänsten att följa upp om insatserna leder till uppsatta mål.

Inför upprättandet av en handlingsplan är det viktigt att socialtjänsten gör en tydlig sammanhangsmarkering och klargör förutsättningar, syfte och mål med förändringsarbetet och handlingsplanen. Detta bör göras för såväl den utsatta som föräldrarna. Det måste vara tydligt att arbetet sker över längre tid och innebär flera träffar, minst tio, med föräldrar/familj. Det får inte heller råda någon som helst tvekan om att socialtjänsten kan avbryta insatsen om det förekommer hot och våld.

Följande aspekter bör ingå i handlingsplanen:

- mål och syfte med arbetet – både socialtjänstens mål med insatsen och den utsattas respektive föräldrars/familjs mål
- delmål och eventuella drömmål/önskemål
- ansvarig handläggare och ansvarig chef
- tidsplan för arbetet
- resursbehov för insatsen
- uppföljning av insatsen
- analys och utvärdering.

Planering

Innan förändringsarbetet kan komma igång bör klargörande samtal hållas med både den utsatta och föräldrar. Det är viktigt med en tydlig struktur och tidsplanering, och insatsen ska alltid utgå från den utsattas situation och behov.

Förändringsarbetet får inte påbörjas innan allt har klarlagts och förberetts noga. Behövs externa experter måste socialtjänsten förbereda detta. Ibland kan det vara positivt att ha tillgång till en referensgrupp med olika yrkesroller och kompetenser utifrån. I sådan grupp kan ärendet och förändringsarbetets utveckling diskuteras som ett avidentifierat exempel. Även särskild handledning kan behöva planeras in och de kostnader insatsen kan medföra bör beräknas.

Tidsåtgång

Det är nödvändigt att förändringsarbetet pågår över en längre tid, med minst tio träffar. Detta bör tydligt framgå av informationen till berörda parter och skrivas in i handlingsplanen.

Genomförandeplan

Socialtjänstens arbete måste bedrivas strukturerat, målmedvetet och följas upp kontinuerligt, och hur en beslutad insats praktiskt ska genomföras bör dokumenteras i en genomförandeplan. En genomförandeplan har sin utgångspunkt i socialtjänstens beslut och den beskriver mer i detalj hur insatsen ska genomföras (se mall i avsnittet *Arbetsmaterial*, sidan 106).

Syftet med en genomförandeplan är att skapa en tydlig struktur för dels det praktiska genomförandet, dels uppföljningen av beslutad insats. Planen skapar en tydlighet för såväl den utsatta själv som föräldrarna och familjen om vem som gör vad, när och hur.

Beslut om insats och dokumentation

De insatser som ska genomföras sker efter beslut enligt socialtjänstlagens (SoL) 4 kap. 1 §, och insatsen ska dokumenteras och följas upp. Detta handlar om rättsäkerhet för den enskilde och möjliggör utvärdering av insatsen. Även beslutet om insats ska dokumenteras (11 kap. 5 § SoL, SOSFS 2006: 5), och det är den som utför insatsen som ska dokumentera.

Dokumentationen ska gälla beslut och de åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse (SOSFS 2006:5).

Pågående stödinsatser

Eventuella pågående behandlingsinsatser för den utsatta eller dennas familj kan fortgå om så behövs; detta får bedömas från fall till fall. Innan ett förändringsarbete påbörjas är det dock viktigt att inhämta synpunkter från dem som utför behandlingsinsatserna, t ex. läkare, psykolog eller socialsekreterare, och göra bedömningen utifrån det.

Arbetet med familjen och den utsatta kan ske med stöd av socialtjänstlagen (SoL) eller lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). När det gäller myndiga enskilda avgör denna själv om man vill ha kontakt med sin familj. Den utsatta avgör då hur denna kontakt ska se ut och om socialtjänstens bör finnas med i försöket att påverka familjen. Det är viktigt att socialtjänsten erbjuder stödinsatser samt medverkar i arbetet med att påverka familjen genom att medverka vid möten osv.

När det gäller omyndiga individer ser det sociala arbetet olika ut. Finns ett samtycke från vårdnadshavarna till nödvändiga insatser utarbetas en vårdplan utifrån den utsattas behov. Om den utsatta är omhändertagen och vårdas enligt LVU ska föräldrarna alltid erbjudas ett fortsatt stöd för egen del. Om föräldrar tackar nej till stödinsatser påbörjas inte några insatser, men socialtjänsten har ändå en skyldighet att ha fortlöpande kontakt med vårdnadshavarna i frågor som rör det omhändertagna barnet.

Föräldrars egen inställning till de omständigheter som gjort att barnet blivit omhändertaget enligt LVU eller sökt skydd utanför familjen är avgörande för ett framgångsrikt arbete. Förnekas allt eget ansvar samtidigt som den unga skuldbeläggs försvåras arbetet inledningsvis.

Generellt bör följande områden ingå i det långsiktiga arbetet med familjen:

- socialtjänstens ansvar för tagna beslut
- erbjudande om stöd
- förtydligande att det är föräldrars (inte syskons) ansvar
- information om rättigheter/skyldigheter och svenska lagar
- information om mänskliga rättigheter
- möjligheten/svårigheten med att växa upp i två kulturer
- migrationsprocessen och dess konsekvenser
- vad som är viktigt för föräldrarna att behålla samt vad de kan och vill förändra
- barnens rättigheter/föräldrarnas skyldigheter
- insatser för att stärka föräldraförmågan vid behov
- beaktande av om förhållningssättet förändras
- vilja och förmåga till förändring
- specifika stödinsatser i föräldrarollen
- attityder och värderingar
- syskonens roll
- familjens position till släkt och nätverk
- familjens utsatthet.

Arbetet med den utsatta och dennas familj ska kontinuerligt följas upp, utvärderas och vid behov förändras.

Migrationsprocessen

Majoriteten av dem som utsätts för hedersrelaterat våld och deras familjer kommer från andra kulturer och länder. Det krävs därför att de socialsekreterare som arbetar med dessa familjer har professionell kompetens, mognad, erfarenhet samt en bred kulturell kompetens.

Migrationsprocessen består av olika faser, t.ex. förberedelsetid i hemlandet, flykten/resan, mottagandet i det nya landet samt etableringstiden. Många skilda faktorer påverkar dessa olika faser, och alla har betydelse för hur en individ och familj klarar denna process.

De nya förhållandena och utmaningar som den invandrade ställs inför påverkar relationer mellan enskilda individer, med familjen, med kompisar och med det som individen identifierar sig med vad gäller sedvänjor, tradition, normer, historia och religion. Förändringar i dessa förhållanden över tid påverkar individens inre och yttre värld.⁴

Familjens roll som trygg bas, liksom dess inre struktur, förändras i mötet med det nya landet och dess olika sociala och kulturella strukturer. De olika individerna i familjen får ofta nya roller som skiljer sig från dem de är vana vid. Tidigare naturliga och givna maktförhållanden blir inte längre lika självklara. Föräldrar och barn kan dessutom befinna sig i kris eller vara traumatiserade av tidigare upplevelser och migrationen kan förstärka sådana problem. Detta måste socialtjänsten ta hänsyn till.

Migration ställer föräldrar och deras barn inför betydande ansträngningar. Förutom att man ska förhålla sig till sitt eget ursprung och sin egen kultur, så möter föräldrar den komplicerade uppgiften att uppfostra och leda sina barn i ett nytt kulturellt livssammanhang. Eftersom sammanhanget är påtagligt skilt från det man själv växt upp i blir påfrestningarna stora. Förändringsarbetet kräver kunskap om denna svårighet och det krävs kunskap om hur familjen uppfattar sin kulturella bakgrund. Utifrån denna kunskap kan man sedan dra slutsatser om hur dessa aspekter inverkar på situationen. Sådan kunskap underlättar också för socialtjänsten att utveckla en samverkan med både den utsatta och familjen. Därmed blir det lättare att på sikt gå vidare med dialog och varaktig positiv förändring av relationen mellan den utsatta och familjen.

Man måste ta hänsyn till det familjens anser vara kulturella faktorer under arbetets olika faser. Socialarbetaren måste visa en helhetssyn på problematiken och ett ärligt intresse och engagemang för familjens problem. Därmed kan socialarbetarens ansträngning mötas av större respekt från familjens sida och förutsättningarna för en ändrad inställning till den utsatta blir bättre.

Socialtjänsten måste vara medveten om att familjens uppfattning är att tjänstemän har ”svenska glasögon” och därför inte förstår eller ens kan förstå. Att samtala och fråga om familjens egen kultur och erfarenheter är därför särskilt viktigt. Det visar intresse, känslighet och respekt och blir därmed en viktig grund för samtalsklimatet. Samtidigt är denna kunskap viktig för det långsiktiga förändringsarbetet. I avsnittet *Arbetsmaterial* finns ett antal frågor som kan vara till hjälp för socialtjänsten i detta sammanhang.

⁴ Se t.ex. Allwood & Franzén, *Tvärkulturella möten* (2001), Ahmadi, *Ungdom, kulturmöten, identitet* (2003) samt Al-Baldawi & Riyadh, *Migrationsprocessen och psykosocial hälsa* (2003).

Känsla av sammanhang

En persons psykiska välbefinnande och psykiska ohälsa kan vara nära förbundet med det som beskrivs som en känsla av sammanhang – Kasam.⁵ En person med stark känsla av sammanhang upplever sin tillvaro som meningsfull, begriplig och hanterbar. Detta kan i sin tur vara ett tecken på god hälsa och ett skydd mot psykisk ohälsa. På motsvarande sätt kan en person med en svag känsla av sammanhang uppleva maktlöshet och att tillvaron är svårbegriplig och icke hanterbar.

I arbete med utsatta personer och dessas familjer är det viktigt att ha ett salutogent förhållningssätt, dvs. stärka det som fungerar och förändra det som inte fungerar för enskilda individer, föräldrar och familjer.

Förändring över tid

När en person placeras utanför hemmet sker en förändring och utveckling över tid, både avseende den skyddade själv liksom för föräldrar och familj.

I vissa fall finns det inledningsvis ingen möjlighet till kontakt mellan föräldrar och barn. Ofta beror det på att enskilda vuxna och minderåriga som utsatts för allvarliga hot och våld är mycket rädda och att de behöver både skydd och vård. Inte sällan förnekar också föräldrar inledningsvis helt det våld och de missförhållanden som uppges föreligga. Detta kan förändras över tid.

Det krävs långsiktighet och struktur i socialtjänstens arbete med personer som blivit utsatta för hedersrelaterat våld. Föräldrarna kan ha en önskan att snabbt finna en lösning för egen del – inte alltid utifrån den utsattas behov. Föräldrar vill t.ex. ofta att ingen utomstående ska få reda på att barnet är placerat utanför hemmet. För vissa familjer är det mycket skamligt att inte kunna ta hand om sitt barn och att barnet inte bor hemma.

Det är viktigt att arbeta parallellt med föräldrar och den utsatta, oavsett om föräldrarna har kontakt med den placerade eller inte. Det är nödvändigt att fortsätta motivera föräldrar till stöd och förändringsarbete och att alltid informera om den utsattas hälsa och utveckling om denna är underårig och vårdas enligt LVU. Det handlar om att vara en brobyggare och om att t.ex. förmedla hälsningar.

Socialtjänsten måste noga följa upp insatserna och utvecklingen med den utsattas behov i fokus. Utvärdera vad som har skett med den utsatta och föräldrarna sedan placeringen utanför hemmet påbörjades. Följ upp med enskilda samtal med den placerade, med familjehemmet eller behandlingshemmet, med föräldrarna och vid behov med andra personer som kan vara viktiga. Vidta förändringar utifrån det som sker i ärendet.

Följande områden bör följas upp i dessa samtal:

- den utsattas utveckling och behov
- den utsattas inställning till föräldrar/familj och kontakt med pappa, mamma och syskon, var för sig till att börja med och på sikt tillsammans
- skyddsbehovet – har det minskat, kvarstår det eller har det ökat?
- föräldrarnas inställning till och kontakt med den utsatta
- föräldrars förändring, utveckling och inställning till hjälp och stöd
- förnekande av eller insikt i problemen

⁵ Antonovsky (2005).

- vilja och förmåga till förändring
- umgänge mellan den skyddade, föräldrar och syskon – har det påbörjats eller ska det påbörjas?
- om umgänge förekommer – hur fungerar det, ska det utökas eller minskas, är det positivt utifrån den utsattas hälsa och utveckling, vad önskar och vill den utsatta själv?
- behandling – har sådan påbörjats eller kan sådan påbörjas för utsatt eller föräldrar?

Analysera de skydds- och riskfaktorer som finns för individ, familj respektive närmiljö – om det har skett förändringar vad gäller föräldrarna själva och deras förhållande, i deras föräldraförmåga, inställningen kring faktorer som gjort att den utsatta är placerad, i familjen, eller i föräldrars synsätt och värderingar kring t.ex. hot, kontroll och våld, giftermål, begränsningar eller fritidssysselsättning. Föräldrar kan ha skilt sig och flyttat ifrån varandra, och kanske pappan var den som stod för hot och våld men mamman nu har tagit ställning för sina barn, vilket kan medföra att de vill flytta till henne.

Förändringar kan alltså ha skett inom ett eller flera områden. Därför är det viktigt att följa upp den skyddades utveckling och önskan samt de förändringar som skett.

Umgänge/kontakt mellan den utsatta och andra bör dock om möjligt inte ske förrän förändringsarbetet inletts.

Förändringsarbetet

Förändringsarbetet kan påbörjas i form av enskilda samtalskontakter med föräldrarna. Det kan även ske samtal, dialog och förändringsarbete med andra närstående, t.ex. syskon. Insatserna kan ske i familjens hemmiljö eller på annan plats. Insatserna består av arbete för att påverka attityder, värderingar och förhållningssätt och av övrig hjälp, stöd, vård och behandling. Många olika insatser kan tillsammans skapa förändring.

De som arbetar i familjen måste ha kompetens utifrån de problem som finns i familjen och med kunskap om den bakgrund familjen har. Syftet med insatserna och deras utformning måste vara konkret, strukturerat och tydligt för föräldrarna. Det måste också vara tydligt för alla inblandade att arbetet bedrivs under en längre tid, med minst tio träffar.

I ett förändringsarbete bör nedanstående aspekter reflekteras över och samtalas kring. Utifrån det enskilda behovet ser insatserna olika ut, beroende på den utsattas situation och omfattningen av det våld och förtryck denna utsatts för samt föräldrarnas resurser och brister. Ett förändringsarbete bör alltid innehålla adekvata insatser utifrån föräldrarnas och barnens specifika resurser och svårigheter i det aktuella fallet.

Socialtjänsten måste alltid:

- **utgå från den utsatta**
- **tillgodose adekvat stöd och skydd för den utsatta**
- **arbeta med kunskap om olika risk- och skyddsfaktorer**
- **erbjuda och tillgodose enskilt stöd till föräldrar och vuxna.**

Ett förändringsarbete kan det ske inom bl.a. följande områden:

- familjestrukturens dynamik gränser/stöd och kommunikation
- att vara tonårsförälder/förälder
- barns större ansvar i takt med stigande ålder

- svenska lagar, jämlikhet och jämställdhet
- mänskliga rättigheter
- föräldrars rättigheter och skyldigheter
- barns rättigheter
- skillnader mellan ursprungsland och Sverige
- att växa upp i två eller flera kulturer och ta vara på det som är bra i dessa
- normer, värderingar och traditioner samt dess påverkan i familjen
- kulturens och religionens roll för familjen
- tillåtet och inte tillåtet – gränser
- vad som är viktigt för föräldrar att bevara och behålla
- heder och skam samt om/hur detta påverkar familjen
- migrationsprocessen och dess påverkan på föräldrar och barn
- orientering mot det som familj och utsatt ser som det svenska respektive ursprungskulturen
- konkret arbete kring gränser, kontroll, stöd, stimulans och kommunikation
- hantering av aggressioner och frustrationer utan våld
- makt och kontroll
- individens rättigheter och synen på individen kontra kollektivet
- grupstryck, skvaller och hur det påverkar den utsatta, föräldrar och övrig familj
- respekt för varandra som individer
- skolsituationen
- deltagande i skola, sysselsättning och bruten isolering, integration.

(Se i avsnittet *Arbetsmaterial* för mall för områden för samtal, dialog och argumentation, sidan 110.)

Först lyssna, sedan samtal och dialog

Inledningsvis bör påverkansarbetet ske med föräldrar enskilt. Vid det första samtalet är det viktigt att främst lyssna och låta föräldrarna berätta om sin upplevelse av situationen. Därefter bör mer strukturerade samtal och dialog föras inom de olika områdena. Information, kommunikation och dialog syftar till delaktighet och är viktiga aspekter i ett förändringsarbete. På sikt kan det därför bli aktuellt med gemensamma samtal för föräldrar och barn.

Socialtjänsten bör inte ha för bråttom utan man bör arbeta långsiktigt och strukturerat. Familjeförhållanden och strukturer som medfört förtryck, hot och hedersrelaterat våld, och som har pågått under flera år, är inget som kan förändras bestående efter bara några enskilda samtal, men om socialtjänstens inledande insatser är positiva kan de utökas och förändras över tid.

En plan bör upprättas för förändringsarbetet och insatser ska alltid ske under längre tid. Ofta förekommer olika former av förhandlingar innan man kan påbörja insatser eller föräldramedverkan. Socialtjänsten måste vara tydlig med vilka insatser som ska ingå i förändringsarbetet; utan föräldrars samtycke kan inte socialtjänsten genomföra några insatser med dem.

Förändringsarbete kan ske när det gäller både barn och vuxna personer som skyddas enligt SoL eller LVU. Fördelen när det gäller barn som är omhändertagna enligt LVU är att

socialtjänsten har möjlighet att påverka och styra insatserna mer. Det är därför viktigt att inte upphöra med LVU-vården för tidigt, eftersom den ger en bra möjlighet till stöd och kontroll.

Det är nödvändigt att socialtjänsten både kan säkerställa och tillgodose den unges behov av vård. Flera faktorer är avgörande för utfallet av förändringsarbetet, t.ex. problemet i sig, graden av utsatthet, föräldrarnas inställning till stöd och den utsatta själv. Den utsattes behov ska alltid vara i fokus.

Direkt och indirekt förändringsarbete

Ett förändringsarbete sker ofta direkt med berörda föräldrar och personer i familjen som har utsatt den enskilde för olika former av hedersrelaterat förtryck och våld. Effekten blir oftast bäst och förändringen störst om socialtjänsten kan påverka föräldrar och syskon i positiv riktning och få dessa att upphöra med t ex. hot, stark kontroll och våld.

I vissa fall kan det dock bli aktuellt med indirekta förändringsinsatser, dvs. att försöka påverka andra viktiga personer i familjens närhet som i sin tur kan påverka föräldrarna. Även detta kan ha en positiv effekt och förändra föräldrar och närstående samt situationen för den utsatta.

Var förberedd inför olika argument

De som har i uppdrag att samtala med och försöka påverka familjens hållning måste vara väl förberedda. Denna förberedelse gäller bl.a. att man bör tänka igenom vilka argument som kan komma upp runt olika aspekter av konflikten. Fundera därför igenom vad som kan tänkas komma upp rent allmänt om och mot barns, ungdomars, flickors och pojkars rättigheter. Tänk också igenom vilka argument kan komma upp i det aktuella fallet. Den som ska påverka får inte bli svarslös inför argument mot mänskliga rättigheter, barns rättigheter eller kvinnors rättigheter oavsett om det gäller allmänna principer eller det pågående problemet. (Se exempel i avsnittet *Arbetsmaterial* för hjälp för denna argumentation.)

Att komma ihåg

- **Socialtjänsten ansvarar för insatser och uppföljning.**
- **Den utsattas behov ska vara i fokus.**
- **Gå igenom handlingsplan med den utsatta först.**
- **Ta hänsyn till både den utsattas och föräldrars mål.**
- **Låt föräldrarna berätta och lyssna till dem vid det första samtalet.**
- **Glöm inte sammanhangsmarkering och tydlighet.**
- **Planera tidsåtgång samt uppföljning av insatsen.**
- **Anlita externa experter om så behövs.**
- **Dokumentera insatserna.**

- **Förändringsarbetet ska ske strukturerat och över en längre tid. Ju allvarigare hedersrelaterat våld och förtryck, desto längre tid tar det att förändra.**
- **Bestående förändringar kan ta mycket lång tid när det förekommit hedersrelaterat våld och förtryck.**
- **Förbered noga alla aspekter av genomförandet av samtal för påverkan och förändring.**
- **Information, kommunikation och dialog är viktiga aspekter i förändringsarbetet.**
- **Var förberedd inför olika argument.**

Steg 5 – Utvärdering och uppföljning

Socialtjänsten utvärderar

Situationen för en skyddad person kan se mycket olika ut. Det kan handla om en myndig person som får stöd och skydd enligt socialtjänstlagen (SoL) eller barn som omhändertagits och skyddas enligt lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Vid insatser och uppföljning av insatser enligt SoL och LVU är det viktigt att det är socialtjänsten som beslutar om och följer upp insatserna. Det är alltid nödvändigt att samtala med både den utsatta och dennas föräldrar om hur insatsen uppfattas. Det är också socialtjänsten som utvärderar om insatsen har haft en positiv eller negativ effekt, om den bör fortgå eller om den bör avslutas.

Det är mycket viktigt att socialtjänsten kontinuerligt följer upp de insatser som genomförs i förändringssyfte. Detta måste ske strukturerat och noggrant över tid. Särskilt viktigt är att ha en fortlöpande dialog med den utsatta om effekten av förändringsinsatserna.

Hur har det gått?

Det är mycket svårt att bedöma om tidigare hot mot den utsatta har upphört i praktiken. Det kan också vara så att familjen medverkar till de stödinsatser som socialtjänsten föreslår utan att någon egentlig förändring sker av attityder och värderingar. Det är därför viktigt att socialtjänsten för kontinuerliga enskilda samtal med både den utsatta och dennas föräldrar fortlöpande under påverkansarbetet.

Arbetet följs upp utifrån handlingsplan och genomförandeplan och detta dokumenteras i genomförandeplanen. Planen kan behöva revideras kontinuerligt.

Uppföljning ska ske strukturerat och tydligt. Effekten av förändringsarbetet ska följas upp och dokumenteras. Socialtjänstens bedömning, liksom den utsattas och föräldrars uppfattning om insatserna och dess framsteg, ska dokumenteras skriftligt. Detta är mycket viktigt för att man successivt ska kunna utvärdera om det sker positiva eller negativa förändringar över tid och om förändringsarbetet ska fortsätta eller avbrytas.

Dokumentationen

Dokumentationen ska tillgodose flera syften. För den enskilde handlar det främst att få en rättssäker handläggning av ärendet med god kvalitet. För socialtjänsten handlar det om att kunna förbättra och utveckla arbetet. Man ska också kunna undersöka systematiskt om arbetet leder till ett resultat som innebär förbättringar för den enskilda personen. En förutsättning för detta är en god skriftlig dokumentation.

En bra dokumentation är alltså ett bra arbetsinstrument för både planering och uppföljning av insatser, och brister i dokumentationen kan leda till brister i både bedömning och beslut.

Uppföljning, utvärdering och kvalitetssäkring

Dokumentationen är viktig även på en mer övergripande nivå, eftersom den fungerar som ett stöd för socialtjänstens kunskapsutveckling. Det behövs skriftlig dokumentation för att se om metoder och arbetssätt ger resultat. Inte minst viktigt är det när socialtjänsten prövar nya arbetssätt och metoder.

Områden som följs upp beror på den plan som upprättas. Det kan således se olika ut men generellt bör följande områden följas upp:

- hoten – har de upphört eller förekommer de fortfarande?
- den utsattas situation, utveckling och behov samt syn på påverkansarbetet
- föräldrars situation, utveckling och behov samt syn på påverkansarbetet
- övriga medverkande aktörers syn på situationen
- socialtjänstens bedömning av påverkansarbetets resultat
- övrigt.

Hur fortgår förändringsarbetet?

Socialtjänstens bedömning av effekten av påverkansarbetat ska dokumenteras fortlöpande:

- Vad har skett?
- Har förändringsarbetet inletts direkt med föräldrar eller har ett indirekt förändringsarbete påbörjats?
- Har det skett någon förändring inom familjen eller i släkt nätverk?
- Vilka deltar aktivt i arbetet?
- Har någon avbrutit arbetet?
- Ska det fortgå eller inte?
- Om det ska fortgå på vilket sätt?

En plus- och minustabell kan upprättas som stöd i uppföljningen, och det är viktigt att stämma av hur de upprättade delmålen och målen med arbetet uppnås.

Tidsaspekten

Hur ofta en insats följs upp varierar från fall till fall. Inledningsvis är det viktigt med täta och kontinuerliga uppföljningar, t.ex. en gång i månaden. Uppföljning bör ske med den utsatta och föräldrar var för sig. Särskilt viktigt är det att den utsatta får ge sina synpunkter i lugn och ro.

Andra viktiga områden att följa upp och utvärdera

Umgänge och kontakt

Umgänge och kontakt mellan den utsatta och dennas familj kan se olika ut. Generellt sett är det positivt om förändringsarbetet påbörjas innan umgänge mellan föräldrar och barn sker.

Kontakt och umgänge ska alltid ske utifrån den utsattas önskan och behov och det är viktigt att tänka på skyddsaspekterna. När det blir aktuellt med kontakt bör socialtjänsten påbörja denna med någon som den utsatta vill och själv har valt att träffa. Inledningsvis bör kontakt endast ske med enskilda individer och i närvaro av socialtjänsten.

Skyddsbehovet

- Har skyddsbehovet ökat eller minskat?
- Är skyddsbehovet oförändrat?

Polisutredning/dom

- Pågår förundersökning/polisutredning eller är den avslutad?
- Har dom kommit i tingsrätten?
- Är eventuell dom överklagad?

Andra behandlingsinsatser

- Pågår insatser för den utsatta eller dennes familj? Hur ser de ut?
- Sker det en positiv eller negativ utveckling av den utsattas hälsa?

Om förändringsarbetet varit framgångsrikt fortsätter detta om den utsatta och föräldrar samtycker och önskar detta. Om insatsen innebär en negativ utveckling för den utsatta bör den avbrytas. Om det förekommer hot avbryts insatsen.

Uppföljning av avslutad insats

Ett förändringsarbete kan avslutas om resultatet varit positivt och det inte behövs ytterligare åtgärder. Det är dock bra om socialtjänsten kan följa upp insatserna även en tid efter att förändringsarbetet avslutats, för att t.ex. säkerställa om en positiv utveckling fortgått för den utsatta.

Om det finns fortsatt bistånd och stödinsatser från socialtjänsten kan utvecklingen för den utsatta följas upp över tid även efter att förändringsarbetet avslutats. Om det däremot saknas bistånd eller stödkontakt från socialtjänsten efter avslutat förändringsarbete kan en överenskommelse träffas med inblandade parter om att följa upp utvecklingen efter några månader. Då är det viktigt att se om den utsatta har en fortsatt positiv utveckling och om förändringsarbetet gett mer bestående effekter för den utsatta eller dennas föräldrar och övrig familj.

Svårigheter och dilemman

I allt arbete med att möta, utreda, följa upp och bedöma behovet av insatser för barn som misstänks fara illa finns flera svårigheter, inte minst om barnen utsatts för hedersrelaterat våld. Det är ett mycket komplext och svårt arbete som ställer stora krav på kompetens och erfarenhet.

Det är nödvändigt att socialtjänsten förbättrar sina kunskaper om behoven hos barn som far illa i allmänhet samt om personer som är utsatta för hedersrelaterat våld i synnerhet. I de fall när socialtjänstens arbete varit bristfälligt kan detta ofta härledas till brister hos handläggare eller i organisationen. Detta kan gälla bl.a. brist på kunskaper och rutiner inom socialtjänsten samt brister i samverkan med andra aktörer.

Nedan följer en sammanfattning av olika svårigheter att vara medveten om vid uppföljning av insatser i förändringsarbetet.

Normalitet

Den enskilde handläggarens syn på gränser och på vad som är ”normalt” påverkar förändringsarbetet. Det är därför viktigt att reflektera över sin egen syn på normalitet. Enskilda uppfattar gränserna olika för under vilka omständigheter som barn och ungdomar kan tvingas respektive tillåtas leva, och socialsekreterarens egna gränser och syn på tillräckligt bra föräldraskap, könsroller brister i omsorgen, föräldrars rätt och barns behov, våld mot flickor/kvinnor etc. kan påverka hjälpen. Denna ”normalitetsfälla” måste uppmärksammas. Socialtjänstens arbete måste bygga på fakta och kunskap.

Brist på kunskap

Vid alla insatser i ärenden som rör hedersrelaterat förtryck och våld är det viktigt att ha generella kunskaper kring barns behov och barn som far illa samt specifika kunskaper kring hedersrelaterat våld.

Brist på samverkan

Samverkan mellan olika aktörer som skola, socialtjänst, polis, sjukvård och andra organisationer är viktig för att den utsatta ska få adekvat hjälp och stöd. Brister på det här området kan skada den utsatta.

Bristande rutiner och arbetssätt

Det måste finnas klara rutiner för hur ärenden som gäller hedersrelaterat våld hanteras inom socialtjänsten, inte minst när det gäller arbete med att försöka påverka attityder och värderingar i familjen. Struktur och tydlighet är viktiga aspekter att beakta för socialtjänsten.

Avledningsmekanismer och problemförskjutning

Inledningsvis finns ofta en tendens från föräldrar att förneka förekomsten av hot, våld och problem inom familjen, och man skuldbelägger den utsatta, skolan, pojkvän, kamrater etc. Föräldrarna vill helst prata om andra saker än de problem som medfört att barnet skyddas, och ofta förekommer bortförklaringar kring hot och våld mot barn, eventuella giftermål och andra begränsningar. En del föräldrar vet dessutom vad socialtjänsten vill höra och vilken lagstiftning som gäller. Det är därför viktigt att handläggaren inte är naiv.

Barnperspektiv kontra vuxenperspektiv

Socialtjänsten måste alltid ha ett barnperspektiv när det gäller insatser och åtgärder för barn. Det gäller även förändringsarbete i familjer vars barn skyddas. Detta finns lagstadgat i bland annat SoL och LVU. Det förekommer dock att socialtjänstens insatser och utredningar utgår ifrån ett vuxenperspektiv snarare än att man sätter barnets bästa i fokus. En sådan felaktig inställning kan leda helt fel vid ett förändringsarbete.

Dubbla roller

Personal inom socialtjänsten kan hamna i svårigheter mellan t.ex. ett utredande och stödjande perspektiv. Handläggarens roll och uppgift vid förändringsarbetet måste vara klar och tydlig för den utsatta. Den som ska arbeta i familjen bör både ha erfarenhet av problematiken och god kompetens. Det kan ibland vara lämpligt att en utomstående person som inte varit involverad i t.ex. omhändertagandet av barnet enligt LVU utför förändringsarbetet.

”Kulturell tolerans”

Handläggare kan ha viss acceptans för avvikelser med hänvisning till den ”kultur” den utsatta och familjen kommer ifrån samt de sedvänjor och traditioner familjen har. Detta kan då ske på bekostnad av en skyddad persons hälsa och utveckling. Det kan t.ex. finnas en syn som innebär att flickor/kvinnor från en viss kultur ”tillåts” utstå mer begränsningar, kontroll, hot och våld. Socialtjänsten behandlar därmed flickor/kvinnor olika och på ett diskriminerande sätt.

Alla barn och vuxna har samma rättigheter och är lika mycket värda enligt svensk lag och de mänskliga rättigheterna. Kränkningar, begränsningar och förtryck utifrån kulturella sedvänjor och traditioner som innebär att människor far illa kan aldrig tillåtas.

”Den optimistiska regeln”

Den optimistiska regeln innebär att handläggare gärna vill tro att allt är bra och att föräldrarna medverkar till insatserna, för det gör det lättare att identifiera sig med den vuxne i familjen och ta till sig föräldrarnas uppgifter och deras vilja till förändring. Handläggare kan därmed bedöma föräldraförmågan och viljan till förändring mer positivt än vad som borde ha skett utifrån den kunskap man har om familjen och den utveckling som skett av insatserna.

Ibland säger föräldrar dessutom ”rätt” saker men vill inte förändras. Det viktigaste för dem är att barnet kommer hem så fort som möjligt, att tidigare förhållanden kvarstår och att inte information om vad som hänt kommer ut till andra.

Skilda föräldrar

Att föräldrar är skilda är ingen garanti för att t.ex. en mamma ska kunna skydda sitt barn. Ibland separerar föräldrar enligt svensk lag men förhållandet kvarstår enligt deras egna traditioner. Det kan också vara så att pappan fortfarande bestämmer över dottern även när föräldrar separerat. Föräldrar kan också leva under äktenskapsliknande förhållanden utan att de är gifta.

Egna rädslor och fördomar

Det är viktigt att handläggaren själv är medveten om vilka känslor och rädslor som väcks i svåra och kanske hotfulla ärenden. En socialsekreterare kan t.ex. vara rädd för hot och våld för sin egen del och därför inte agera för den utsattas bästa. En handläggare måste även vara medveten om sina egna fördomar.

Bristande helhet

Vid uppföljning och utvärdering är det viktigt att lägga ihop all samlad kunskap om situationen och eventuella förändringar som framkommit under påverkansarbetet. Detta måste alltid göras så noggrant som möjligt, så att rätt bedömning ska kunna göras om insatsernas effekt. Brist på helhetsbild och adekvat analys kring den utsatta och familjen kan medföra att bedömningen blir felaktig.

Att komma ihåg

- **Socialtjänsten ansvarar för uppföljning och utvärdering av förändringsarbetet.**
- **Insatserna ska följas upp kontinuerligt, strukturerat samt dokumenteras.**
- **Den utsattas behov ska vara i fokus.**
- **Sekretess och skyddet för den utsatta är hela tiden mycket viktigt.**
- **Det ska vara få handläggare i ärendet och en kontinuitet bland handläggare.**
- **Dokumentera all uppföljning skriftligt.**
- **Utvärdera insatserna kontinuerligt, noggrant och strukturerat.**
- **Ta hänsyn till både den utsattas och föräldrars synpunkter.**
- **Använd positiva krafter i och utanför familjen under förändringsarbetet.**
- **Samverka med andra aktörer om så krävs.**
- **Var vaksam för olika svårigheter och dilemman.**

Särskilda frågor att ta hänsyn till

I samband med ett förändringsarbete är det viktigt att ha följande områden i åtanke.

Hedersrelaterat våld mot HBT-ungdomar

En del ungdomar måste skyddas för att de är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck pga. sin sexuella läggning eller könsidentitet. När socialtjänsten ska arbeta med att påverka dessas familjer finns flera viktiga aspekter att ta hänsyn till.

Särskild kunskap behövs

Vid insatser när den utsatta är skyddad pga. av sexuell läggning eller könsidentitet är det viktigt att den handläggare som ska föra samtalet med den utsatta och familjen har:

- goda kunskaper om såväl hedersvåldets mekanismer som homo- och bisexualitet samt transpersoner (HBT)
- noga tänkt genom hur samtalen ska läggas upp
- vetskap om vart man kan vända sig för råd och stöd.

Det är viktigt att handläggaren själv är påläst om HBT och har god kännedom om ”komma ut”-processen. Detta gör det lättare att dels ställa adekvata frågor till den utsatta, dels själv bättre förstå var i processen den utsatta befinner sig. Är den utsatta t.ex. själv i en förnekandefas försvårar detta troligtvis arbetet. Vid samtal med familjen kan socialsekreteraren dessutom behöva agera pedagog kring HBT, eftersom det inte är omöjligt att familjen faktiskt inte vet så mycket om HBT och att kunskap om frågan kan underlätta.

Det är också viktigt att den som för samtalet har kännedom om hur lagstiftning, kultur och religion i familjens hemland ser ut samt hur mans er på homosexualitet. Finns det t.ex. lagstiftning mot homosexualitet i familjens ursprungsland? Kanske kan vetskapen om att det inte finns motsvarande lagar i Sverige underlätta för föräldrarna.

Om familjen är religiös är det bra att ha god kännedom om vad den aktuella religionen säger om HBT. Ses homosexualitet som en styggelse? Ligger familjens icke-acceptans av barnet enbart i vad släkt ska säga, eller finns det en övertygelse om att barnet ska brinna i helvetet? Det är bra om socialsekreterare kan ge tips på religiösa företrädare som är emot hedersvåld och som inte är emot HBT.

På RFSL-rådgivningarna i Skåne, Stockholm, Linköping och Göteborg samt vid RFSL:s brottsofferjour arbetar utbildade psykologer och socionomer som själva identifierar sig som HBT-personer och som dessutom är relativt insatta i hedersvåldproblematiken. Ta gärna hjälp av dessa.

Hedersrelaterat våld och funktionsnedsättning

Våldsutsatta kvinnor med någon form av funktionsnedsättning är en särskilt utsatt grupp. Detta är dessutom en dold grupp som är dubbelt utsatt, eftersom man är beroende av andra men sällan sedd. Det är viktigt att socialtjänsten tar hänsyn till att personer med funktionsnedsättning även kan vara utsatta för hedersrelaterat våld.

Olika intresseorganisationer och myndigheter kan kontaktas för stöd och kunskapsförmedling både nationellt, regionalt och på kommunal nivå. Bland annat kan man vända sig till Nationellt kunskapscentrum för våld mot kvinnor, Brottsoffermyndigheten,

Handikappombudsmannen, handikappförbunden eller Utvecklingscentrum Dubbelt Utsatt i Göteborg.

Externa insatser – konsulter

Varje socialtjänst bör försöka skaffa ett nätverk av kontakter som på olika sätt kan hjälpa till för att familjearbetet ska lyckas. Det kan gälla kontakter som t.ex. har särskild kunskap om:

- olika kulturer/traditioner/kulturmöten
- olika religioner
- en viss grups sätt att agera.

Bland dessa kontakter kan det finnas personer som i arbetet med en enskild familj kan fungera som konsulter eller direkt medverkande. Medverkan av t.ex. en socialsekreterare med samma etniska bakgrund och samma språk som familjen kan i vissa fall vara till fördel för arbetet.

Alla olika professionella konsulter finns inte i varje kommun. Därför bör samverkan ske mellan kommuner för att om möjligt få denna hjälp. Länsstyrelsen kan i många fall bistå med att förmedla kontakter med lämpliga personer.

Observera att medverkan av externa konsulter oftast kräver familjens medgivande.

Socialsekreterare kan också vända sig till ideella organisationer och föreningar för att få kunskap om olika traditioner, oskrivna regler eller religiösa föreställningar. Inte minst etniskt baserade organisationer kan ge viktig sådan information. Det är dock synnerligen viktigt att dessa kontakter sker utan att aktuellt familjearbete röjs.

Efter den utsattas eller familjens önskan kan ideella organisationer även användas för att förmedla kontakt med enskilda som kan medverka i samtal med familj eller den utsatta. Sådant användande av ideella organisationer bör dock ske med stor försiktighet.

Överenskommelser

Under förändringsarbetets gång kan man behöva göra olika överenskommelser. Dessa bör för tydlighetens skull ske skriftligt och undertecknas. Exempel på sådana överenskommelser finns i avsnittet *Arbetsmaterial*.

Samtalens villkor

Redan i inledningen av samtalen bör man komma överens om vilka förutsättningar och villkor som ska gälla. Vid problem under samtalen bör man återkomma till denna överenskommelse. Frågor man kan komma överens om och notera i en skriftlig överenskommelse gäller t ex.:

- vem/vilka kan eller får delta och medverka vid samtalen
- språk under samtalen
- tolkbehov och principer
- utgångspunkter och mål för samtalen
- dokumentation.

Plats för samtalen

Platsen för samtal måste väljas utifrån att den är trygg både för familjen och för socialsekreteraren. Utifrån detta kan samtalen kanske inledningsvis inte ske på socialkontoret,

eftersom det kan vara förknippat med något negativt för familjen. I sådana fall bör samtalen förläggas till en mer neutral plats.

Oavsett plats måste lokalerna vara anpassade för att föra samtal med föräldrar och barn. Samtal i hemmiljön bör ske senare i förändringsarbetet och bara om föräldrarna själva önskar detta.

Villkor vid träff med den utsatta och familj

Vid ett framgångsrikt arbete kan det efter hand bli aktuellt med träffar mellan den utsatta och familjen. Villkoren för en sådan träff måste klargöras och godkännas i förväg av alla inblandade. Därför bör en särskild överenskommelse träffas som tar upp t.ex.:

- tid och plats för samtal och möten
- medverkande
- visitering
- språk
- tolkningsbehov och principer
- träffarnas syfte och mål
- förberedda frågor att diskutera enligt den utsatta och närstående
- socialtjänstens möjligheter att avbryta träffen.

Viktigt om tolkanvändning

Socialtjänsten kan behöva använda tolk vid samtal med familjer vars barn skyddas pga. hedersrelaterat förtryck och våld. Att denna tolkning sker på ett allt igenom korrekt sätt är en avgörande förutsättning för att samtalet ska fungera.

Medverkan av auktoriserad tolk är alltid nödvändig vid de samtal som ska genomföras. Socialtjänsten bör därför samtala med föräldrarna om behovet av tolkning.

När det gäller frågan om tolkning är tre scenarier tänkbara:

1. Familjen önskar tolkning

Om familjen vill ha tolkning bör socialtjänsten namnge en auktoriserad tolk och föräldrarna bör tillfrågas om de accepterar just den tolken. Sådan acceptans är nödvändig. Föräldrarna måste uppleva tolken som neutral och inte som en person som enligt dem kan misstänkas utnyttja sin kunskap om familjens förhållanden till skada för familjen. Tolken måste alltid informera om tystandsplikt och jäv.

2. Familjen vill att en släkting ska tolka

Ibland kan föräldrar önska tolkning, men de vill att denna ska skötas av någon i familjen eller någon släkting. Detta kan inte accepteras av socialtjänsten. Om familjen vill att någon närstående medverkar som översättningshjälp är det ok, men socialtjänsten måste kräva att den direkta tolkningen sker av en auktoriserad tolk.

3. Familjen vill inte ha tolkning

Om familjen inte vill ha någon tolkning bör socialtjänsten ändå fråga om en tolk kan få vara med för säkerhets skull, om något ändå dyker upp som kräver tolkning. Denna medverkan är en trygghet för båda parter; är det något som någon medverkande inte förstår finns tolkhjälp nära till hands. Det finns också en särskild poäng med att en tolk deltar även om det ur

språksynpunkt inte behövs. Då kan inget sägas på ett annat språk än svenska utan att alla i rummet förstår, till exempel hot. I enskilda fall kan tolkning även ske via telefon.

Mötet

Mötet måste ske där människor befinner sig och det är viktigt att alltid försöka se människan i sitt sammanhang och utifrån sina förutsättningar. Varje individ är unik. Varje situation är också unik, och även om det förekommer enskilda eller flera likheter mellan ärenden som rör hedersrelaterat förtryck och våld kan handläggaren inte göra generaliseringar.

Kunskap och kompetens hos handläggaren är ofta avgörande för kvaliteten på bemötandet av den utsatta, föräldrarna eller andra familjemedlemmar. Den handläggare som ska arbeta med dessa komplexa ärenden behöver ha både fördjupade teoretiska kunskaper och praktiska erfarenheter av att arbeta med denna speciella problematik.

Handläggarnas kunskap och kompetens

Det är viktigt att socialtjänsten är noga med vilka handläggare som arbetar med en viss familj. Valet av erfarna och kompetenta handläggare kan vara avgörande för resultatet av ett förändringsarbete. Aspekter att beakta är att handläggare har:

- allmän och specifik kulturkompetens
- kunskap om hedersrelaterat våld
- erfarenhet av arbete med hedersrelaterat våld.

I ett professionellt förhållningssätt ingår bl.a. kunskap, självkänedom, respekt och empati. Kunskaper som krävs är god kännedom om hedersrelaterat liv och hedersrelaterad struktur. Kunskaper krävs också om de kontroll- och maktmekanismer som kännetecknar detta och det förtryck, hot och våld som det kan innebära.

Familjedynamik

Det är nödvändigt att den handläggare som ska arbeta med förändringsarbetet har goda kunskaper om familjedynamik. Det är också viktigt med allmän kunskap om relationer mellan familjemedlemmar, maktförhållanden och kommunikationsmönster.

Att fördjupa och bredda handläggarens egen kulturella kompetens är nödvändigt, eftersom det är viktigt med olika perspektiv. Ett transkulturellt synsätt innebär att man är under lärande och utveckling och ständigt lär sig mer om kulturella skillnader och likheter. Speciellt ungdomar kan ha olika tillhörigheter i sin identitet; de behöver alltså inte välja en ”svensk” eller en annan identitet utan de kan gå in i och ur olika identiteter beroende på om de är hemma, i skolan eller med sina kamrater. Denna växling kan ibland vara svårare för äldre människor.

Yttre hinder för familjen att ändra sig

En familj vill ibland ändra sig, pga. att det egna barnet flytt hemifrån samt under själva förändringsprocessen. De bestämmande krafterna i familjen byter helt enkelt uppfattning och vill ärligt respektera den utsattas rättigheter och åstadkomma en försoning.

Denna önskan och strävan kan dock mötas av flera stora yttre hinder ur familjens synvinkel. Familjen kan t.ex. vara rädd att konsekvenserna av en icke förtryckande hållning mot den utsatta blir för svåra. Man förväntar sig åtgärder både från vissa släktingar och från personer i samma etniska grupp boende i samma område, och familjen tror att dessa åtgärder kommer att skada hela familjen på olika sätt. Dessa risker för repressalier från andra kan stå i vägen för

familjens önskan och strävan till förändring och försoning. Man vågar helt enkelt inte göra det man vill göra.

Socialtjänsten måste vara lyhörd för sådana yttre hinder, och därför bör problemet aktualiseras under samtalens gång. Är det uppenbart att yttre hinder står i vägen för en konkret förändring bör socialtjänsten medverka till att sådana hinder försvinner. Hur sådan medverkan ska ske bör i första hand uttryckas och definieras av familjen själv. Sker detta visar denna handling att önskan om positiv förändring är allvarligt menad.

Erfarenhet

Det är en stor fördel om handläggaren har långvarig erfarenhet av att arbeta med hedersrelaterat våld och av människor från olika kulturer. Erfarenhet, kompetens och ett professionellt förhållningssätt skapar ofta trygghet och förtroende. Möjligheterna ökar därmed när det gäller att förändra och påverka familjer positivt.

Samtalsmetodik

Det finns ett antal viktiga aspekter när det gäller samtalsmetodik. Följande kan tjäna som råd:

- visa respekt
- se och möt människan
- ställ öppna frågor
- våga fråga
- lyssna
- var lyhörd
- var tydlig
- sök kunskap inför mötet.

Interkulturell kommunikation

Följande aspekter kan främja en interkulturell kommunikation:

- ett komplext och heterogent vi
- hög tolerans för mångtydighet
- respekt för andra men också respekt tillbaka
- respekt för individens och dennas kultur, religion och identifikation
- nyfikenhet och lyhördhet
- dialog genom ord
- ett möte som hela människor i tanke, känsla och handling.

Dokumentation

Dokumentation är nödvändig i allt socialt arbete, och den är kanske särskilt viktig i ett arbete med att påverka familjer. Skriv därför noga ned vad som sker under förändringsprocessens gång. På så sätt kan andra snabbt sätta sig in i ärendet och se vad som behöver göras. Alla inblandade parter, inklusive brottsoffer och förövare, ska kunna se vad som gjorts.

Det är viktigt att det som sägs under samtalen med olika familjemedlemmar och andra närstående skrivs ned. Läs sedan igenom noteringarna om vad som sagts vid samma eller nästa samtal. Alla medverkande bör komma överens om vad som faktiskt sagts. Frågor om huruvida man fortfarande står fast vid det man sagt bör också ställas.

Integrationens och segregationens betydelse

Integration vad gäller arbetsmarknad, utbildning och boende underlättar för individen att tillgodogöra sig och respektera värderingar om jämlikhet, demokrati och mänskliga rättigheter. Att främja integrationen inom dessa områden bidrar med största sannolikhet till lägre grad av hedersrelaterat våld och förtryck.

Samtidigt visar erfarenheterna att en stor grad av etablering och integration i det svenska samhället inte innebär ett självklart stopp för en familjs fortsatta hedersförtryck. Även väl integrerade och etablerade familjer kan kräva att döttrarna ska gifta sig med en utvald man bestämd av familjen.

Dessa samband är viktiga för socialtjänsten att ta hänsyn till, och man bör se ett arbete för minskad segregation och större integration som ett bidrag till att bekämpa hedersförtryck.

Samtidigt får socialtjänsten inte tro att en hög generell integrationsgrad och etablering för en familj ger förändrade värderingar om barnens, i synnerhet döttrarnas, rätt att bestämma över sina egna liv. En värdeacceptans och respekt för mänskliga rättigheter samt barns och kvinnors rättigheter är inte alltid självklar, även om andra integrationsfaktorer föreligger. Denna kunskap måste socialtjänsten ha med sig in i arbetet med att försöka påverka familjer vars barn skyddas.

Trygghet och säkerhet för handläggare

Föräldrar och andra närstående kan av förståeliga skäl vara mycket ledsna och arga över det som hänt. Dessutom kan familjen anse att man själv ska lösa problemen, att socialtjänsten lagt sig i och att socialtjänsten därmed skadat familjen. Aggressivitet kan ibland därför rikta sig mot socialtjänsten och dess tjänstemän.⁶

Av detta skäl är det betydelsefullt att de som arbetar med att påverka familjen och andra närstående kan vara så trygga som möjligt. För att uppnå detta bör bl.a. följande beaktas:

- Välj trygga och bra lokaler för de samtal med familj och andra närstående.
- Håll chef och andra arbetskamrater informerade om när samtal och kontakter sker.
- Arbeta alltid två socialsekreterare ihop.
- Försök, om det personalmässigt är möjligt, att se till att familjearbetet utförs av andra än dem som genomfört omhändertagandet.
- Om andra än socialsekreterare (t.ex. familjebehandlare eller skyddskonsulent) anlitas för familjearbetet – se till att dessa tillämpar motsvarande säkerhet.

Att komma ihåg

- **Var noga med att den som arbetar med familjen har hög kompetens för uppgiften och ett professionellt förhållningssätt.**
- **Ta särskild hänsyn till utsatta grupper som t.ex. personer med funktionsnedsättning eller HBT-personer.**

⁶ Att det kan finnas en förhöjd risk för aggressivitet, hot och våld mot tjänstemän i dessa ärenden framgår bl.a. av Länsstyrelsen i Västra Götalands rapport 2005:33.

- **Beakta valet av tolk och de problem som kan uppstå i det sammanhanget.**
- **Tänk på handläggares säkerhet.**
- **Undersök om extern medverkan är möjlig och bra.**
- **Gör tydliga överenskommelser med inblandade parter.**
- **Välj en mötesplats som är anpassad efter behoven.**
- **Förbered alla samtal noga.**
- **Var noga med dokumentationen.**

Lagar, konventioner, föreskrifter och allmänna råd

Nedan följer utdrag ur olika lagar, konventioner, allmänna råd och föreskrifter m.m. som kan vara viktigt att ha kunskap om vid påverkansarbete i familjer.

Socialtjänstlagen (SoL)

1 kap. Socialtjänstens mål

1 kap. 1 § SoL

Samhällets socialtjänst skall på demokratin och solidaritetens grund främja människornas

- ekonomiska och sociala trygghet
- jämlikhet i levnadsvillkor
- aktiva deltagande i samhällslivet.

Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskilda och grupper egna resurser.

Verksamheten skall bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet.

1 kap. 2 § SoL

När åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver.

Med barn avses varje människa under 18 år.

1 kap. 3 § SoL

Bestämmelser om vård utan samtycke regleras i LVU och LVM.

2 kap. Kommunens ansvar

2 kap. 1 § SoL

Varje kommun svarar för socialtjänsten inom sitt område.

2 kap. 2 § SoL

Kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och hjälp som de behöver.

3 kap. Socialnämndens uppgifter

3 kap. 1 § SoL

Till socialnämndens uppgifter hör bland att

- göra sig väl förtrogen med levnadsförhållanden i kommunen
- informera om socialtjänsten i kommunen
- genom uppsökande verksamhet och på annat sätt främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden
- svara för omsorg, service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det.

3 kap. 3 § SoL

Insatser inom socialtjänsten skall vara av god kvalitet. För utförande av socialnämndens uppgifter skall det finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet. Kvaliteten i verksamheten skall systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.

3 kap. 4 § SoL

Socialnämnden skall i den uppsökande verksamheten upplysa om socialtjänsten och erbjuda grupper och enskilda sin hjälp. När det är lämpligt skall nämnden härvid samverka med andra samhällsorgan och med organisationer och föreningar.

3 kap. 5 § SoL

Socialnämndens insatser för den enskilde skall utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar.

När en åtgärd rör ett barn skall barnet få relevant information och hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad.

4 kap. Rätten till bistånd

4 kap. 1 § SoL

Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt ha rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning (försörjningsstöd) och för sin livsföring i övrigt. Den enskilde skall genom biståndet försäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet skall utformas så att det stärker hans eller hennes möjlighet att leva ett självständigt liv.

5 kap. Bestämmelser för särskilda grupper

Barn och unga

5 kap. 1 § SoL

Socialnämnden skall bland annat

- verka för att barn och ungdom växer upp under goda och trygga förhållanden
- i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom
- med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken på en ogynnsam utveckling
- i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det stöd och skydd som de behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet
- i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vård och fostran utanför det egna hemmet upphört.

5 kap. 1a § SoL

Socialnämnden skall i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs. I fråga om utlämnande av uppgifter gäller begränsningar som följer av 15 kap. i denna lag och sekretesslagen. Nämnden skall aktivt verka för att samverkan kommer tillstånd.

Brottsoffer

5 kap. 11 § SoL

Till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp. Socialnämnden skall särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. Socialnämnden skall också särskilt beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp.

*6 kap. Vård i familjehem och i hem för vård eller boende**11 kap. Handläggning av ärenden*

11 kap. 1 § SoL

Socialnämnden skall utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.

11 kap. 2 § SoL

Vid en utredning om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd får nämnden för sin bedömning av behovet av insatser konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs.

11 kap. 8 § SoL

I ärende hos socialnämnden som avser myndighetsutövning mot någon enskild skall nämnden tillämpa följande bestämmelser i förvaltningslagen: 14 §, 16 §, 17 §, 20 §, 21§, 26 §.

14 kap. Anmälan om missförhållanden

14 kap. 1 § SoL

Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden. Myndigheter vars verksamheter berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten, och kriminalvården är skyldiga att genast anmäla till socialtjänsten om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd.

15 kap. Tystnadsplikt

15 kap. 1 § SoL

Den som är eller har varit verksam inom yrkesmässigbedriven enskild verksamhet som avser insatser enligt denna lag får inte obehörigen röja vad han eller hon därvid har fått veta om enskilds personliga förhållanden.

*16 kap. Övriga bestämmelser*Överflyttning av ärende

16 kap. 1 § SoL

Kommunernas ansvar i vissa fall

16 kap. 2 § SoL

Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)*Inledande bestämmelser*

1 §

Insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom skall göras i samförstånd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen. Insatserna skall präglas av respekt för den unges människovärde och integritet.

Den som är under 18 år skall dock beredas vård enligt denna lag, om någon av de situationer som anges i 2 § eller 3 § föreligger och det kan antas att den unge med samtycke av den eller

dem som har vårdnaden om honom eller henne och, när den unge fyllt 15 år, av honom eller henne själv.

Vård med stöd av 3 § får även beredas den som fyllt 18 år men inte 20 år, om sådan vård med hänsyn till den unges behov och personliga förhållanden i övrigt är lämpligare än någon annan vård och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den unges samtycke. Vissa andra åtgärder får vidtas enligt 22 och 24 §§.

Vid beslut enligt denna lag skall vad som är bäst för den unge vara avgörande. Den unge skall få relevant information och hans eller hennes inställning skall så långt det är möjligt klarläggas.

Beredande av vård

2 §

Vård skall beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk att den unges hälsa och utveckling skadas.

3 §

Vård skall beslutas om den unge utsätter sin hälsa och utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet, eller något annat nedbrytande beteende.

4 §

Beslut om vård med stöd av denna lag meddelas av länsrätten efter ansökan från socialnämnden.

Omedelbart omhändertagande

6 §

Socialnämnden får besluta att den som är under 20 år omedelbart skall omhändertas, om

1. det är sannolikt att den unge behöver beredas vård enligt denna lag, och
2. rättens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt försvåras eller vidare åtgärder hindras.

Vården

11 §

Socialnämnden bestämmer hur vården för den unge skall ordnas och var han eller hon vistas under vårdtiden.

13 §

Socialnämnden skall noga följa vården av den som får vård med stöd av denna lag. Har den unge beretts vård med stöd av 2 §, skall socialnämnden minst en gång var sjätte månad överväga om vård enligt lagen fortfarande behövs. Har den unge beretts vård enligt 3 §, skall socialnämnden inom sex månader från dagen för verkställighet av vårdbeslutet pröva om vård med stöd av lagen skall upphöra. Denna fråga skall därefter prövas fortlöpande inom sex månader från senaste omprövning.

När den unge varit placerad i samma familjehem under tre år från det att placeringen verkställdes, skall socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap 8 § föräldrabalken.

14 §

Socialnämnden har ett ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt som möjligt tillgodoses.

Om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vård enligt denna lag, får socialnämnden

1. besluta hur den unges umgänge med vårdnadshavare och med föräldrar som har umgängesrätt reglerad genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal skall utövas, eller
 2. besluta att den unges vistelseadress inte skall röjas för föräldrar eller vårdnadshavare.
- Socialnämnden skall minst en gång var tredje månad överväga om ett sådant beslut som avses i andra stycket fortfarande behövs.

Upphörande av vård

21 §

När vård med stöd av denna lag inte längre behövs, skall socialnämnden besluta att vården skall upphöra. Nämnden skall noga förbereda den unges återförening med den eller de som har vårdnaden om honom eller henne.

Vård som beslutas med stöd av 2 § skall upphöra senast när den unge fyller 18 år. Vård som har beslutats med stöd av 3 § skall upphöra senast när den unge fyller 21 år.

Föräldrabalken (FB)

6 kap. Om vårdnad, boende och umgänge

6 kap. 1 § FB

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

6 kap. 2 § FB

Vårdnadshavaren har ansvar för att barnets grundläggande behov tillgodoses.

6 kap. 11 § FB

Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

Sekretesslagen (SkrL)

7 kap. Sekretess med hänsyn främst till skyddet för den enskildes personliga förhållanden

7 kap. 4 §

Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom eller henne närstående lider men. Sekretessen gäller dock inte beslut om omhändertagande, beslut om vård utan samtycke eller beslut som rör slutna ungdomsvård.

14 kap. Bestämmelser om vissa begränsningar i sekretessen och förbehåll

14 kap. 2 § 4 st.

Sekretess hindrar inte att uppgift som angår misstanke om brott lämnas till åklagaremyndighet, polismyndighet eller annan myndighet som har att ingripa mot brottet, om fängelse är föreskrivet brottet och det kan antas föranleda annan påföljd än böter. Sekretess enligt 7 kap. 4 § (socialtjänstens sekretess) hindrar inte att uppgift som angår misstanke om brott

1. enligt 3, 4, eller 6 kap. brottsbalken eller
2. som avses i lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor, mot någon som inte fyllt arton år lämnas till åklagarmyndighet eller polismyndighet.

14 kap 4. §

Sekretess till skydd för enskild gäller inte i förhållande till enskild själv och kan i övrigt helt eller delvis efterges av honom. Vad nu har sagts gäller dock inte om annat följer bestämmelse i denna lag.

Sekretess för uppgift till skydd för underårig gäller även i förhållande till vårdnadshavare och får inte efterges av denne, om det kan antas att den underårige lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren.

Förvaltningslagen

Förvaltningslagen reglerar bl.a. följande frågor:

- myndigheternas serviceskyldighet (4–5 §§)
- samverkan mellan myndigheter (6 §)
- allmänna krav på handläggning av ärende (7 §)
- tolk (8 §)
- ombud och biträde (9 §)
- inkommande handlingar (10 §)
- anteckning av uppgift (15 §)
- parters rätt att få del av uppgifter (16–17 §§)
- motivering av beslut (20 §)
- underrättelse om beslut (21 §)
- överklagande (22 §)
- hur beslut överklagas (23–25 §§)
- rättelse av skrivfel och liknande (26 §).

Brottsbalken (BrB)

Brottsbalken reglerar bl.a. följande frågor:

- brott och brottspåföljder (1 kap.)
- tillämpning av svensk lag (2 kap.)
- brott mot liv och hälsa (3 kap. 1 § mord, 2 § dråp, 5 § misshandel, 6 § grov misshandel)
- brott mot frihet och frid (4 kap. 2 § olaga frihetsberövande, 4 § olaga tvång, 4a § grov fridskränkning/kvinnofridskränkning, 5 § olaga hot, 7 § ofredande)
- sexualbrott (6 kap.)
- brott mot familj (7 kap.).

Lag med förbud mot könsstympning av kvinnor

1 §

Ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem (könsstympning) får inte utföras, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte.

Äktenskapsbalken (ÄB)

Äktenskapsbalken reglerar bl.a. följande frågor:

- äktenskap (1 kap.)
- äktenskapshinder (2 kap. 1 § Den som är under 18 år får inte ingå äktenskap utan tillstånd av myndighet som anges i 15 kap 1 §. Tillstånd får medges endast om det finns särskilda skäl.)
- prövning av äktenskapshinder (3 kap.)
- vigsel (4 kap.)
- äktenskapsskillnad (5 kap.)
- ärende om äktenskaps ingående (15 kap.).

Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS)

Inledande bestämmelser

1 §

Denna lag innehåller bestämmelser om insatser för särskilt stöd och service åt personer

1. med utvecklingsstörning, autism eller autismliknade tillstånd,
2. med betydande och bestående begåvningsmässiga funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller
3. med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed omfattande behov av stöd eller service.

Verksamhetens mål och inriktning

5§

Verksamhet enligt denna lag skall främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet för de personer som anges i 1 §. Målet skall vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra.

Rätten till insatser

7 §, 8 §

Insatser för särskilt stöd och särskild service

9 §

FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna

Artikel 1

Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter.

Artikel 3

Var och en har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.

Artikel 5

Ingen får utsättas för tortyr eller grym, omänsklig och förnedrande behandling.

Artikel 7

Alla är lika inför lagen och är berättigade till samma skydd av lagen utan diskriminering av något slag.

Artikel 16

1. Fullvuxna män och kvinnor har rätt att utan någon inskränkning med avseende på ras, nationalitet eller religion ingå äktenskap och bilda familj. Män och kvinnor ska ha samma rättigheter i fråga om äktenskapets ingående, under äktenskapet och vid dess upplösning.
2. Äktenskap får endast ingås med de blivande makarnas fria och fulla samtycke.

Artikel 19

Var och en har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet.

Artikel 30

Ingenting i denna förklaring får tolkas som att det innebär en rätt för en stat, en grupp eller en enskild person att ägna sig åt en verksamhet eller utföra en handling som syftar till att omintetgöra någon av de rättigheter eller friheter som anges i förklaringen.

Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter

Artikel 3

Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra män och kvinnor lika rätt att åtnjuta alla de medborgerliga och politiska rättigheter som omfattas av denna konvention.

Artikel 6

Varje människa har en inneboende rätt till livet. Denna rätt skall skyddas genom lag. Ingen får godtyckligt berövas sitt liv.

Artikel 9

Var och en har rätt till frihet och personlig säkerhet. Ingen får utsättas för godtyckligt gripande eller frihetsberövande. Ingen får berövas sin frihet annat än av sådana skäl och på sådant sätt som föreskrivs i lag.

Artikel 18

1. Var och en har rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet.
2. Ingen får utsättas för tvång som kan inskränka hans eller hennes frihet att bekänna sig till eller anta en religion eller en trosuppfattning efter eget val.
3. Friheten att utöva sin religion eller trosuppfattning får endast underkastas de inskränkningar som är angivna i lag och som är nödvändiga för att skydda den allmänna säkerheten, ordningen, folkhälsan eller sedligheten eller andras grundläggande rättigheter och friheter.

4. Konventionsstaterna förpliktar sig att respektera föräldrars och i förekommande fall förmyndares frihet att tillförsäkra sina barn sådan religiös och moraliska bildning som stämmer överens med deras egen övertygelse.

Artikel 23

1. Familjen är samhällets naturliga och grundläggande enhet och är berättigad till samhällets och statens skydd.
2. Rätten för giftasvuxna män och kvinnor att ingå äktenskap och bilda familj skall erkännas.
3. Inget äktenskap får ingås utan de blivande makarnas fria och fulla samtycke.

Artikel 24

Varje barn skall utan diskriminering av något slag på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, nationell eller social härkomst, förmögenhet eller börd ha rätt till sådant skydd från sin familjs, samhällets och statens sida som dess ställning som minderårig kräver.

FN:s konvention om barns rättigheter

Artikel 1

I denna konvention avses med barn varje människa under 18 år, om inte barnet blir myndig tidigare enligt den lag som gäller barnet.

Artikel 2

Alla barn har samma rättigheter och lika värde. Ingen får diskrimineras.

Artikel 3

Vid alla åtgärder som rör barn skall barnets bästa ska alltid komma i första rummet.

Artikel 6

1. Konventionsstaterna erkänner att varje barn har en inneboende rätt till livet.

Artikel 11

Konventionsstater skall vidta åtgärder för att bekämpa olovligt bortförande och kvarhållande av barn i utlandet.

Artikel 12

1. Konventionsstaterna skall tillförsäkra att barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Artikel 13

Barnet skall ha rätt till yttrandefrihet.

Artikel 19

Barnet har rätt att skyddas mot fysiskt eller psykiskt våld och mot vanvård eller utnyttjande av föräldrar eller andra.

FN: s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor

Artikel 5 – Stereotypa roller

Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att

a) ändra mäns och kvinnors sociala och kulturella beteendemönster för att därmed avskaffa fördomar samt seder och bruk som grundar sig på föreställningen om det ena könets underlägsenhet eller på stelnade roller för män och kvinnor

b) säkerställa att familjeutbildningen bibringar en riktig uppfattning om moderskapet såsom social funktion och erkänner att män och kvinnor har gemensamt ansvar för sina barns uppfostran och utveckling, varvid barnens bästa alltid skall komma i första hand.

Artikel 16 – Jämställdhet inom äktenskapet och i familjen

1. Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att avskaffa diskriminering av kvinnor i alla frågor som gäller äktenskap och familjeförhållanden samt skall särskilt, med jämställdheten mellan män och kvinnor som grund, säkerställa

a) lika rätt att ingå äktenskap,

b) lika rätt att fritt välja make och att ingå äktenskap endast med sitt eget fria och fulla medgivande,

c) lika rättigheter och skyldigheter under äktenskapet och vid dess upplösning,

d) lika rättigheter och skyldigheter som föräldrar, oberoende av civilstånd, i frågor som gäller barnen, varvid dock barnens bästa alltid skall komma i första hand,

e) lika rätt att fritt och under ansvar bestämma om antalet barn och tidsrymden mellan havandeskapen samt att få tillgång till upplysning och utbildning liksom till de medel som erfordras för att kunna utöva denna rätt,

f) lika rättigheter och skyldigheter när det gäller förmyndarskap eller godmanskap för barn, vårdnad om barn och adoption eller liknande, om sådana begrepp förekommer i nationell lag, varvid dock barnens bästa alltid skall komma i första hand,

g) lika rättigheter i personligt hänseende som man och hustru, inklusive rätten att välja familjenamn, yrke och sysselsättning,

h) lika rättigheter för båda makarna i fråga om ägande, förvärv, skötsel, förvaltning, förfogande och avyttring av egendom, vare sig detta sker utan kostnad eller mot vederlag.

2. Barns trolovning och giftermål skall inte ha någon rättslig verkan och alla nödvändiga åtgärder, inklusive lagstiftning, skall vidtas för att fastställa en minimiålder för äktenskap och för att göra officiell registrering av äktenskap obligatoriskt.

FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor

Artikel 2 – Våldets omfattning

Våld mot kvinnor skall anses omfatta men inte vara begränsat till följande:

a) fysiskt, sexuellt och psykiskt våld som förekommer inom familjen, innefattande misshandel, sexuellt utnyttjande av minderåriga flickor i hushållet, våld relaterat till hemgift, våldtäkt inom äktenskapet, kvinnlig könsstympning och andra traditionella seder som är skadliga för kvinnorna, våld utövat av annan än make och våld i samband med utnyttjande,

b) fysiskt, sexuellt och psykiskt våld som förekommer ute i samhället inklusive våldtäkt, sexuellt utnyttjande, sexuellt ofredande och hotelser i arbetet, inom utbildningsinstitutioner och på andra platser, handel med kvinnor och tvångsprostitution,

c) fysiskt, sexuellt och psykiskt våld förövat eller tolererat av staten, varhelst det förekommer.

Artikel 3 – rätten till mänskliga rättigheter och grundläggande friheter

Kvinnor har rätt till lika åtnjutande och skydd av alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter inom de politiska, ekonomiska, sociala, kulturella och medborgerliga områdena eller varje annat område. Dessa rättigheter innefattar bland annat

- a) rätten till liv
- b) rätten till jämlikhet
- c) rätten till frihet och personlig säkerhet
- d) rätten till lika skydd av lagen
- e) rätten att inte utsättas för någon form av diskriminering
- f) rätten till den högsta uppnåeliga standarden vad avser fysisk och mental hälsa
- g) rätten till rättvisa och gynnsamma arbetsförhållanden
- h) rätten att inte utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Socialstyrelsens författningssamling, handböcker och meddelandeblad

Socialstyrelsens författningssamling (föreskrifter och allmänna råd)

- Socialstyrelsens allmänna råd om tillämpning av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) (SOSFS 1997:15)
- Socialstyrelsens allmänna råd om ekonomiskt bistånd (SOSFS 2003:5)
- Socialstyrelsens allmänna råd om anmälan om missförhållande enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (SOSFS 2003:16)
- Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2006:5)
- Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för kvalitet i verksamhet enligt SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2006:11)
- Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning och dokumentation av ärende som rör barn och unga (SOSFS 2006:12)
- Socialstyrelsens allmänna råd om personalens kompetens vid handläggning och uppföljning av ärende som rör barn och unga (SOSFS 2006:14)
- Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens ansvar vid behov av ny vårdnadshavare (SOSFS 2006:20).

Socialstyrelsens handböcker om handläggning

- Vårdnad, boende och umgänge (2003)
- Ekonomiskt bistånd (2003)
- Anmälningsskyldighet om missförhållande som rör barn. (2004)
- Barn och unga i socialtjänsten. Utreda, planera och följa upp beslutade insatser (2006)
- Om barnet behöver ny vårdnadshavare (2006)
- Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten (2008).

Socialstyrelsens meddelandeblad

- Flickor som lever under hot och tvång i familjer med starkt patriarkala värderingar (2002:6)
- Handläggning inom socialtjänsten av ärende då barn med hemvist i Sverige söker hjälp hos svenska utlandsmyndigheter (november 2004, reviderat juli 2006)
- Skyddade personuppgifter (maj 2005)
- Ändringar i regler om skydd för barn och unga (mars 2008).

Litteraturlista

- Ahmadi, Nader (red.), *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Liber, 2003
- Al-Baldawi, Riyadh, *Migrationsprocessen och psykosocial hälsa*, Svensk Rehabilitering 3/2003
- Al-Baldawi, Riyadh, *Psykosociala konsekvenser av en förändrad familjestruktur*, Läkartidningen nr 19, 1998
- Ali, Monica, *Brick Lane*, Forum, 2004
- Almaeuropa, *Från tvångsäktenskap till balkongmord*, 2008
- Allmänna barnhuset, *Att möta flickor och pojkar i starkt patriarkala familjer*, skriftserie 2005:3
- Allwood Carl-Martin & Franzén Elsie C (red.), *Tvärkulturella möten*, Natur och kultur, 2001
- Antonovsky, Aron, *Hälsans mysterium*, Natur & kultur, 2005
- Arbari Farnaz & Fristorp, Lotta, *Överlevnadshandbok – för flickor om frihet och heder*, Rädda Barnen, 2002
- Aslam, Nadem, *Kartor för vilsna älskanden*, Månocket, 2006
- Barne- og familiedepartementet Norge, *Syn på ekteskap blant hinduer, buddhister, sikher, muslimer og kristne*
- BBIC (Barns behov i centrum), *Grundbok*, Socialstyrelsen, 2006
- Benet-Martinez V, *The bicultural identity integration scale – version 1 (BIIS-1): Development and psychometric properties*. Technical report, Department of Psychology, University of California, Riverside, 2003
- Bredal, Anja, *Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap blant ungdom med innvandrerbakgrunn*, Kompetansesenter for likestilling, 1998
- Bremer, Brendler-Lindqvist & Wrangsjö, *Ungdomar och hedersrelaterat våld*, Rädda Barnen, 2006
- De los Reyes, Paulina, *Patriarkala enklaver eller ingenmansland?: Våld, hot och kontroll av unga kvinnor i Sverige*, Integrationsverket, Norrköping, 2003
- Demirbag, Dilsa, *Stamtavlor*, Norstedts, 2005
- Ekerwald, Hedvig, *Leva sitt liv med familjen i behåll*. Rädda Barnen, 2004
- Eldén, Åsa, *Heder på liv och död*, Uppsala universitet, 2003
- FN:s generalförsamling, 57:e sessionen, punkt 104, *Working towards elimination of crimes against women committed in the name of honour*, Rapport, 2002
- FN:s ekonomiska och sociala råd, Kommissionen för mänskliga rättigheter, 58:e sessionen, punkt 12, *Integration of the human rights of women and gender perspective. Violence against women, Cultural practices in the family that are violent towards women*, 2002
- FOU Nordväst i Stockholms län *Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext*, 2008:2
- Güvercile Sengül, *Offrad för hederns skull – en familjetragedi*, Richters 2005
- Hansbäck, Thomas, *Som en kamel med två pucklar – Om homosexuella invandrare*, Folkhälsoinstitutet 2002
- Hindberg, Barbro, *Barnmisshandel*, Rädda Barnen, 2000
- Historiska institutionen vid Lund universitet, *Hedersmord – tusen år av hederskulturer* (antologi)
- Human Rights Watch, *Honoring the Killers – justice denied for "honor" crimes in Jordan*, 2004
- Hwang, Philip & Nilsson, Björn, *Utvecklingspsykologi*, Natur och Kultur, 1996
- Håkansson, Per Arne, *Frihet och familj*, IMS, SoS, 2007

- Integrationsverkets rapportserie 2000:6, *Låt oss tala om flickor*
- Integrationsverket rapportserie 2002:14, *Lärande exempel*
- JO 1999/2000 JO 1 s. 243
- JO Dnr 621-1997
- Khader, Nasen, *Åre og skam – islamiske familie- og livsmønster i Danmark og Mellemøstern*, Borgen förlag, 2002
- Killén, Kari, *Svikna barn*, Wahlström & Widstrand, 1991
- Kropp, P. m.fl., *Bedömning av risk för upprepat partnervåld – SARA. Användarmanual version 2, 2008*. Översättning Henrik Belfrage.
- Koctürk, Tahire, *En fråga om HEDER – turkiska kvinnor hemma och utomlands*, Tiden
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Rapport 2004. nr 4, *Avgörande livsfråga*
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Rapport 2002:40, *Ett eget liv*
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Rapport 2004:27, *Rätt till sin egen kärlek – om hbt-personer och hedersrelaterat våld*
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Rapport 2005:25, *Mot hedersrelaterat våld, för jämställdhet och mänskliga rättigheter*
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Rapport 2005:33, *Hot i arbete med ärenden om hedersrelaterat våld*
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Rapport 2007:16, *Kompetensutveckling och samverkan*
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Rapport 2007:58, *Utvärdering av Grynings skyddade boenden*
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län, *PTSD bland skyddade ungdomar*, 2008
- Lärjedalens stadsdelsnämnd, Göteborgs Stad, *Socialtjänstens arbete med unga flickor och kvinnor utsatta för hedersrelaterat våld – En handbok*, 2005
- Nationellt råd för kvinnofrid, *”Vi skulle inte bli svenskar. Vi skulle lyda”*, Kvinnofrid, 2003
- Nordström & Thunved, *Nya Sociallagarna*, 21:a upplagan, Norstedts juridik 2008
- *Patriarkalt våld som hot mot mänsklig säkerhet*, Regeringskansliet, 2005
- *Patriark – Användarmanual*, Belfrage Henrik, 2005
- Ramström, Jan, *Tonåringen i välfärdssamhället*, 1991
- *Regeringens insatser för utsatta flickor i patriarkala miljöer*. Art nr 2002.007 Näringsdepartementet
- Regeringens proposition 2000/01, *Ny socialtjänstlag m.m.*
- Regeringens proposition 2002/03:53, *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer*
- Regeringens proposition 2005/06, *Sekretessfrågor – Skyddade adresser m.m.*
- Regeringens proposition 2006/07:38, *Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*
- Regeringens proposition 2006/07:129, *Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m.*
- Regeringens skrivelse 2007/08:39, *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*
- Rädta Barnen, *Förtryck i hederns namn*, Rapport art.nr 3015
- Sareen, Manu, *Når kærlighed bliver tvang. Generationskonflikter og tvangsæktenskaber i Danmark*
- Schlytter, Astrid, *Rätten att själv få välja*, Studentlitteratur, 2004
- Schlytter, Astrid, *Reaktioner på invandrarflickors gränsöverskridande handlande*.
- Sernhede, Ove, *Alienation is my nation*, Ordfront, 2002
- Sherefay, Sonia, *Med barnen i våra hjärtan. Ett diskussions- och studiematerial*, Rädta Barnen, 2001

- Souad, *Levande bränd*, Wahlström & Widstrand, 2004
- Socialutskottets betänkande 2002/03:53, *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer*
- Socialstyrelsen, *Samtal med barn i socialtjänsten*, 2004
- Socialstyrelsen etiksekretariat för sociala frågor, *Flickor i patriarkala familjer*, 2005
- Socialstyrelsens rapport, *Nationellt konsultativt stöd för socialtjänsten och andra verksamheter i arbetet mot hedersrelaterat våld*, 2005
- Socialstyrelsens rapport, *Frihet och ansvar*, 2007
- SOU: 1986:20, *Barns behov och föräldrars rätt – Socialtjänstens arbete med utsatta familjer*
- SOU: 1991:60, *Olika men ändå lika. Om invandrarungdomar i det mångkulturella Sverige*
- SOU: 1997:116, *Barnet i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligade i Sverige*
- SOU: 2000:77, *Omhändertagen – Samhällets ansvar för barn och unga*
- SOU: 2001:7, *Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda*
- SOU: 2004:1, *Ett slag i luften. Utredning om myndigheter, mansvåld och makt*
- SOU: 2005:81, *Nationell handlingsplan för den sociala barn- och ungdomsvården*
- SOU: 2006:65, *Att ta ansvar för sina insatser – Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*
- SOU 2008:41, *Människohandel och barnäktenskap*
- Svanberg, Lena-Katarina, *Hedersmordet på Pela, Månocket*, 2003
- Thonander, Tina, *Barnbrudar i nöd och olust om tvångsäktenskap*, 2007
- Ungdomsstyrelsen, *Handbok mot diskriminering och våld i hederns namn*, 2005
- Utrikesdepartementet, *”Jalla – nu klär vi granen” möte med den muslimska kultursfären*, 2002
- Weinehall, Katarina, *Att växa upp i våldets närhet*, Umeå universitet, 1997
- Wikan, Unni, *En fråga om heder*, Ordfront, 2003
- Wrangsjö, Björn, *Tampas med tonåringar. Ungdoms utveckling i ett familjeperspektiv*, Natur och Kultur, 1995
- Övereide, Haldor, *Samtal med barn*, Studentlitteratur, 2001.

Länkar till myndigheter m.m.

- www.aklagarmyndigheten.se
- www.barnombudsmannen.se
- www.brottsoffermyndigheten.se
- www.do.se
- www.kvinnofridslinjen.se
- www.kvinnofridsportalen.se
- www.lansstyrelsen.se
- www.lansstyrelsen.se/vastragotaland
- www.migrationsverket.se
- www.nck.uu.se
- www.polisen.se
- www.regeringen.se
- www.rb.se
- www.sos.se
- www.ungdomsstyrelsen.se

Arbetsmaterial

Material till stöd för socialtjänstens förändringsarbete i familjer vars barn skyddas pga. hedersrelaterat våld i form av frågeformulär, tablåer, mallar – allt för fri användning med angivande av materialets ursprung.

1. Viktig information och kunskap om den utsatta
2. Skattning av den utsattas oro, ångest och stress
3. Information och kunskap om föräldrar
4. Information och kunskap om syskon
5. Information och kunskap om släkting
6. Skattning av kulturell orientering
7. Familjens gränser, uppfostringsstil, könsroller, hierarki/ maktstruktur, öppenhet/slutenhet
8. Frågor om kulturell förståelse
9. Underlag för bedömning
10. Handlingsplan för förändringsarbete
11. Genomförandeplan
12. Områden för förändringssamtal
13. Var förberedd på olika argument
14. Överenskommelse för medverkan vid samtal
15. Checklista för samtal med olika personer
16. Checklista för hela arbetet med familjer vars barn skyddas
17. Flödesschema

Socialtjänsten kan få arbetsmaterialet i Word-format för fri användning i det egna förändringsarbetet. Beställning skickas till:

E-post: equal.vastragotaland@lansstyrelsen.se

1. Viktig information och kunskap om den utsatta

OBS! Anpassa frågorna efter ålder och situation i det enskilda fallet.

Områden och frågeexempel	Egen uppfattning	Andras uppfattning	Socialtjänst uppfattning
<p>Fysisk hälsa Hur upplever du din hälsa? Äter du någon medicin? Pågår det vård, behandling eller rehabilitering? Finns ett behov av vård eller annan hjälp? Är det något annat du vill ta upp som gäller din hälsa?</p>			
<p>Psykisk hälsa Skattning och beskrivning av symtom på</p> <ul style="list-style-type: none"> – oro/ångest – nedstämdhet – stress – PTSD-symtom <p>(se särskild skattning)</p>			
<p>Missbruk Använder du alkohol eller andra droger?</p> <p>Om ja: Vad och i vilken omfattning? Vilka tankar har du om användning av droger? Hur påverkar droganvändning ditt liv? I vilken utsträckning oroar du dig för detta? Hur ser dina anhöriga och dina vänner på din droganvändning? Hur viktigt är det att du får hjälp? Vilken hjälp vill du ha?</p>			
<p>Social förmåga Vad måste du nu klara själv som du aldrig behövde eller fick sköta tidigare?</p> <p>Vilka kunskaper om samhället saknar du pga. det du utsatts för?</p> <p>Vilka rättigheter och</p>			

<p>skyldigheter har andra ungdomar i din ålder, som inte levt i din situation?</p> <p>Vad vill du helst av allt lära dig och få erfarenhet om när det gäller samhället och dess regler nu?</p> <p>Finns det något i ett liv utan familjens bestämmande och stöd som skrämmer dig?</p> <p>Vad tycker du är allra viktigast för att du ska kunna klara dig bra självständigt?</p>			
<p>Skolgång Trivs du i skolan? Vilka är dina bästa skolkamrater? Vilken fortsatt utbildning vill du gå? Hur går skolarbetet? Tycker din familj att du ska delta i alla skolans ämnen och aktiviteter? Vad anser din familj om den utbildning du går? Spelar dina skolresultat någon roll för familjens syn på dig?</p>			
<p>Arbete Vilket arbete har du nu och hur trivs du? Vad vill du jobba med i framtiden? Vad anser din familj om det arbete du har? Spelar ett yrke med hög status någon roll för familjens syn på dig?</p>			
<p>Nätverk Har du någon/några vänner? Hur fungerar relationer till de personerna? Kan du få stöd, råd eller hjälp av dem? Är du nöjd med ditt nätverk?</p>			

<p>Är relationerna något du vill förändra? På vilket sätt?</p>			
<p>Kärleksrelationer Vilken roll spelade en kärleksrelation till ditt beslut att bryta med familjen? Vilken roll spelar din partner nu i ditt liv? Har du haft sexuellt umgänge med din partner eller någon annan? Hur är allmänt din syn på sex före äktenskap? Vilken betydelse anser du att familj och andra närstående fäster vid att du har eller har haft ett kärleksförhållande? Vad anser du att föräldrar och andra närstående har för syn på sex före äktenskapet? Vilken är din familjs och andra närståendes inställning till homo- och bisexualitet?</p>			
<p>Kulturell orientering Upplevelse av närhet, distans och eller konflikt mellan ursprungskultur och det som den utsatta uppfattar vara den svenska kulturen</p>			
<p>Framtidssyn Om fem år och tio år: Vad gör du? Var bor du? Är du gift eller ogift? Har du barn? Hur har du det ekonomiskt och socialt? Hur mår du? Vilken relation har du till din familj och olika närstående?</p>			

2. Skattning av den utsattas oro, ångest och stress

Nedanstående skattning ska bara ses som ett stöd.

Den utsatta befinner sig i en svår livssituation, ofta med starka stress- och krissymtom. Det är därför viktigt att tala om och kartlägga förekomsten av olika psykiska ohälsotecken.

För att underlätta ett samtal om den psykiska hälsan kan man be den utsatta att besvara några enklare skattningsfrågor om oro, ångest, nedstämdhet och traumaorsakad stress genom de två test som presenteras nedan – dels om oro och ångest⁷, dels om stress⁸. Självskattningsfrågorna fylls i av den utsatta själv. Det ger en indikation på hennes/hans upplevelse av graden av besvär.

Detta handlar inte om att göra en klinisk bedömning utan ska fungera mer som en hjälp att konkret kunna prata om den egna psykiska hälsan.

Ångest och oro

Nedan finns en lista på olika besvär som människor kan uppleva. Läs igenom listan noga. Har du haft dessa besvär senaste veckan? Ringa in det alternativ som du tycker stämmer in på dig.

	Inte alls	Något	Måttligt	Extremt mycket
1. Plötslig rädsla utan anledning	1	2	3	4
2. Nervositet eller inre oro	1	2	3	4
3. Känsla av spänning eller stress	1	2	3	4
4. Huvudvärk	1	2	3	4
5. Rastlös, kan inte sitta still	1	2	3	4
6. Attacker av skräck eller panik	1	2	3	4
7. Svårt att somna eller avbruten sömn	1	2	3	4
8. Nedstämdhet	1	2	3	4
9. Känslan att allt kräver ansträngning	1	2	3	4
10. Dålig matlust	1	2	3	4
11. Nära till gråt	1	2	3	4
12. Känslan att framtiden är hopplös	1	2	3	4

⁷ Förkortad version av Derogatis LR m.fl., *The Hopkins Symptom Checklist (HSCL): A self-report symptom inventory*. Behaviorial Science 1974;19 (1) :1-11.

⁸ Förkortad version av Al Saffar Suad, *Trauma ethnicity and Posttraumatic Stress Disorder in outpatient psychiatry*, Centrum för Psykosocial Forskning och Utveckling, Stockholms Läns Landsting 1994. Se: *Hovens m.fl. The development of the Self-rating Inventory for Posttraumatic Stress Disorder*. Acta Psychiatrica Scandinavica 1994;90;172-183.

OBS: Inget diagnosinstrument

Ovanstående frågor är inget instrument för att ställa en diagnos utan frågor som kan ställas till den utsatta för att få en bild av hur personen mår med tanke på oro och ångest (1–6) och nedstämdhet och depression (7–12). På så sätt kan man få en första bild och uppfattning av hur personen mår och hur det påverkar den psykiska hälsan. Det kan också tjäna som underlag för att bedöma om det behövs remiss och medicinsk-psykologisk utredning och bedömning.

Till bedömaren

Skatta och räkna ihop individens svar på varje fråga utifrån poängen 1, 2, 3 eller 4. Räkna fram en totalsumma och dela med 12. Högre siffra ger en indikation på högre förekomst och upplevelse av oro och nedstämdhet. Ett riktvärde är att ett totalt resultat över 1,75 betonar vikten av att remittera personen till en psykologisk/psykiatrisk bedömning.

Stress

Nedan finns en lista på olika besvär som kan bekymra och oroa människor. Läs igenom listan noga. Har du haft dessa besvär de senaste veckorna? Ringa in det alternativ som du tycker motsvarar din känsla de senaste fyra veckorna. Ringa bara in en siffra per påstående.

	<i>Inte alls</i>	<i>Något</i>	<i>Mycket</i>	<i>Extra mycket</i>
1. Jag har haft svårt för att uttrycka mina känslor	1	2	3	4
2. Jag har haft återkommande otrevliga drömmar	1	2	3	4
3. Jag har tappat intresset för viktiga saker	1	2	3	4
4. Jag har fått återkommande otrevliga minnen	1	2	3	4
5. Jag har haft svårt att koncentrera mig	1	2	3	4
6. Jag har varit lättskrämd	1	2	3	4
7. Jag har haft en känsla av att händelser upprepats	1	2	3	4
8. Jag har varit lättretlig	1	2	3	4
9. Jag har känt mig utanför	1	2	3	4
10. Jag har haft svårt att sova	1	2	3	4

OBS! Inget kliniskt instrument

Ovanstående frågor beskriver återupplevandesymtom, undvikanden och en förhöjd spänning. Det är inte ett kliniskt instrument för bedömning av stress och posttraumatiska symtom utan en screening av påverkan av stressymtom.

Till bedömaren

Markeringar på 3 eller 4 indikerar stressymtom och kan ge en uppfattning av styrkan i besvär från dessa. Det är också en indikation på att det kan behövas vidare utredning av posttraumatiskt stressyndrom, stress från livshändelser och kulturell omställning etc.

3. Information och kunskap om föräldrar

Namn:...../.....

Områden	Notering
Psykisk hälsa	
Fysisk hälsa	
Föräldraförmåga	
Yrke	
Utbildning	
Nuvarande arbete	
Nuvarande annan sysselsättning	
Resurser/styrka	
Ställning i släkten/gruppen	
Ställning i samhället	
Eventuella religiösa motiv till förtrycket	
Vilja till förändring	
Intressen	
Betydelse av heder och skam	
Gift, syn på äktenskap	
Skild, ny sambo/make/maka	
Kriminalitet	
Våldsbenägenhet	
Kontakt med socialtjänst	
Kulturell orientering, upplevelse av närhet, distans eller konflikt mellan två kulturer	
Övrigt av betydelse för förändringsarbetet	

4. Information och kunskap om syskon

Namn:...../.....

Områden	Notering
Psykisk hälsa	
Fysisk hälsa	
Utbildning	
Nuvarande arbete	
Nuvarande annan sysselsättning	
Resurser/styrka	
Ställning i familjen/gruppen	
Ställning i samhället	
Eventuella religiösa motiv till förtrycket	
Vilja till förändring	
Intressen	
Betydelse av heder och skam	
Gift eller ogift, syn på äktenskap	
Har partner (pojk-/flickvän)	
Kriminalitet	
Våldsbenägenhet	
Kontakt med socialtjänst	
Kulturell orientering, upplevelse av närhet, distans eller konflikt mellan två kulturer	
Övrigt av betydelse för förändringsarbetet	

5. Information och kunskap om släkting

Namn:...../.....

Områden	Notering
Bostadsort	
Psykisk hälsa	
Fysisk hälsa	
Yrke	
Utbildning	
Nuvarande arbete	
Annan sysselsättning	
Resurser/styrka	
Ställning i förhållande till utsatts familj	
Ställning i släkten/gruppen	
Ställning i samhället	
Eventuella religiösa motiv till förtrycket	
Vilja till förändring	
Betydelse av heder och skam	
Syn på äktenskap	
Kriminalitet	
Våldsbenägenhet	
Kontakt med socialtjänst	
Kulturell orientering, upplevelse av närhet, distans eller konflikt mellan två kulturer	
Övrigt av betydelse för förändringsarbetet	

6. Skattning av kulturell orientering

Samtal om den utsattas och närståendes s.k. kulturella orientering är viktiga för att kunna bedöma möjligheterna till påverkan och närmanden mellan den utsatta och närstående.

Exempel på stödfrågor	Noteringar om svar
Vilka aspekter av det du uppfattar som din egen kultur och det du anser vara den svenska kulturen upplever du som positivt respektive negativt?	
På vilka områden i livet skiljer sig enligt din uppfattning den svenska kulturen och din egen kultur åt?	
Hur kombinerar du ”ditt eget” och ”det svenska”?	
Hur hanterar du förändring, skillnader och svårigheter?	
Hur har du påverkats eller förändrats över tiden när det gäller dessa frågor?	
Hur tycker du att medlemmarna i din familj förhåller sig till det du ser som din ursprungskultur och som den svenska kulturen?	

7. Familjens gränser, uppfostringsstil, könsroller, hierarki/maktstruktur, öppenhet/slutenhet

Vid samtal med i första hand den utsatta och dennas familj är det viktigt att försöka få en bild av regler/gränser, uppfostringsstil, könsroller, maktförhållanden m.m. Här följer några frågor som kan vara till hjälp i de samtalen.

Frågor exempel	Svar
Får barnen/ungdomarna besöka kompisar eller ta hem kompisar?	
Får barnen/ungdomarna sova över eller låta kompisar sova över?	
Vem är det som har ”sista ordet” när det gäller barnen?	
Vem bestämmer hemma, enligt barnen?	
Vem deltar i möten när det gäller skola/förskola?	
Vem följer med barnen till sjukvård/tandläkare?	
Är det ok för tjejer att ha killkompisar och omvänt?	
Är det ok för ungdomarna att ha pojk- och flickvänner?	
Lyssnar föräldrarna på vad barnen säger?	
Är det ett givande och tagande eller bestämmer de vuxna?	
Vem är hemma från skola/jobb när något barn är sjukt?	
Vem har huvudansvaret för barnens kläder?	
Är mamman en länk mellan barnen och pappan? Om ja – i vilka sammanhang är hon en länk och hur går det till?	
Äter familjen tillsammans?	
Hur kommer man fram till gemensamma inköp?	

Vem serverar maten när det kommer gäster?	
Äter män och kvinnor på olika ställen eller olika tider?	
Umgås män och kvinnor tillsammans eller var för sig?	
Umgås vuxna och barn ihop eller var för sig?	
Vem lagar mat och vilka andra deltar i matlagningen?	
Vem beslutar om inköp när det gäller mat?	
Vem bestämmer om köp av andra saker till hemmet?	
Vem bestämmer om/när/hur och vilka i familjen som ska resa till föräldrarnas ursprungsland?	
Vem bestämmer om andra resor?	
Hur är ekonomin fördelad i hemmet?	
Hur ser rollfördelningen ut mellan pappan och mamman? Vilka olika uppgifter har de?	
Vem är det som dominerar när det är bara män eller kvinnor i gruppen?	
Gäller olika regler och normer för flickor respektive pojkar?	
Vilka egenskaper anses som viktiga för mannen, kvinnan och barnen?	
Har mannen och kvinnan både manliga och kvinnliga vänner?	
Umgås familjen med andra än sina släktingar?	
Är både männen och kvinnorna aktiva i samtal?	

Är det männen eller kvinnorna som dominerar samtalen?	
Diskuterar män och kvinnor samma saker – samhällsfrågor, barn, utbildning, uppfostran, frågor som rör hemmet?	
Har pappan vänner han träffar utan att kvinnan är med?	
Har kvinnan vänner hon träffar utan att mannen är med?	
Brukar något av barnen vara med när mannen träffar sina vänner?	
Brukar något av barnen vara med när kvinnan träffar sina vänner?	
Använder familjen sig av samhällets utbud i form av bio, teater, museer, badhus, bibliotek, medborgarkontor m.m.?	
Vem brukar sköta de utåtriktade kontakterna med myndigheter, organisationer etc.?	

8. Frågor om kulturell förståelse

Upplevelser av migrationen	Notering
Vad ledde till immigration och hur påverkades den enskilde och familjen?	
Hur var de första tre åren i Sverige?	
Tidigare trauman? Stress? Hur påverkade detta?	
Vad betyder ”det gamla” respektive ”det nya” för dig?	
Om att vara förälder	Notering
Hur tycker ni att föräldrar ska vara? Hur är ni som föräldrar? Vad fungerar bra och vad fungerar mindre bra i ert föräldraskap?	
Vad vill du att barnen ska ta till sig och/eller bevara av familjens traditioner och värderingar här i Sverige?	
Vilka värderingar, vanor har varit särskilt viktiga för er som föräldrar att bevara och hålla fast vid?	
Vilka grundläggande värderingar ser ni som viktigast att förmedla till barnen?	
Hur upplever ni att man ska vara som förälder i svenska ögon?	
Vilka särskilda svårigheter och hinder tycker ni att det finns för er som förälder i det svenska samhället?	
Vad har ni saknat av kompetens för att kunna fungera som föräldrar?	
Vad har varit positivt för er som föräldrar i Sverige? Vad har ni lärt här?	
Att tillhöra olika kulturer	Notering
Hur har det varit för er att finnas i olika kulturer? Som kvinna, och mamma? Som man och pappa? För barn och unga?	
Vad har omställningen vad gäller ekonomi, arbetsliv och stress haft för betydelse?	
Hur upplevs behovet av sociala kontakter och stöd?	

Vem umgås ni med från den egna gruppen? Skillnader för män/kvinnor?	
Vilken möjlighet till aktiva kontakter med etniska svenskar har ni haft? På vilket sätt har det betydelse för er?	
Vilka svenska vanor upplevs som negativa och gör den egna identiteten mer betydelsefull?	
Hur har ni bemötts i det svenska samhället? Fördomar, diskriminering, rasism? Hur påverkas ni av detta?	
Vilka positiva förändringar har det inneburit för familjen att komma till Sverige?	
Om konflikten	Notering
Hur betraktar ni den utsattas situation i det svenska samhället?	
Hur var relationerna i familjen innan problemen började?	
Vilka familjetraditioner (normer och värderingar) har påverkat situationen?	
Vilka konsekvenser har konflikten för relationerna i familjen och med släktingar?	
Vad säger andra från den egna ursprungsgruppen, om hur ni ska göra?	
Har medlemmar i familj, släkt eller ert sociala nätverk kommit med förslag eller påtryckningar om lösningar? Vilken betydelse kan detta ha haft för problemen?	
Vem hjälper er? Eget nätverk, grannskap/boende eller vänner? Gör de det lättare eller svårare?	

9. Underlag för bedömning

Den utsatta

Faktorer	Bedömning
Grad av utsatthet	
Fysisk status	
Psykisk status	
Social kompetens resurser och förmåga	
Kärlek och relationer	
Kulturell orientering	
Framtidssyn	
Vilja att medverka vid påverkan av familj	
Kraft att medverka vid påverkan av familj	

Familjen

Medlemmar	Betydelse för påverkan/förändring	Bedömning av möjligheten att bidra till en förändringsprocess
Pappa		
Mamma		
Bror 1		
Bror 2		
Bror 3		
Syster 1		
Syster 2		
Syster 3		
Annan		
Totalt		

Slakten

Medlemmar	Betydelse för påverkan/förändring	Bedömning av möjligheten att bidra till en förändringsprocess

Närstående krafter och nätverk

Namn	Bedömning av insats i förändringsprocessen
Namn	Bör inte ingå i förändringsprocessen

Myndigheter och andra

Namn	Bedömning av vem som kan/bör kunna göra en förändringsinsats

Övergripande bedömning för förändringsarbetet

Namn/position	Har avgörande inflytande	Hög status och avgörande inflytande	Kan bidra allmänt positivt	Kan påverka	Är negativ och bör inte ingå

Slutsatser om förändringsarbetet

Slutsatser	Motiveringar för slutsats
Arbete kan <i>starta snarast</i>	
Arbete bör <i>förberedas</i> men startas först efter att vissa faktorer uppnåtts	
Arbete behöver <i>inte starta i nuläget</i> men kan inte uteslutas framöver	
Arbete <i>ska inte starta</i> och kan uteslutas under överskådlig tid	

10. Handlingsplan för förändringsarbete

Utsatt:.....

Familjen:

Utgångspunkt för handlingsplanen enligt den samlade bedömningen av genomförd analys

Slutsatser	Motiveringar för slutsats

Mål och ansvar	Konkreta insatser att göra/ansvara för	Tid för att nå mål
Primärt mål		start klart
Sekundärt mål		start klart
Den utsattas drömmål		start klart
Ansvariga (minst 2)		

Familjens mål	Hur vill familjen uppnå detta?	När ska det uppnås?
Primärt mål		
Sekundärt mål		
Familjens drömmål		

Socialarbetarnas bedömning – hur kan man nå målen och genom vad?

Delmål/krav för det primära målet	Kan nås genom insatserna	Tid för att nå delmål

Annat av betydelse för handlingsplanen

Kringfaktorer av betydelse	Noteringar	Övriga uppgifter
Chef för insatsen		
Extern enskild hjälp		
Referensgrupp/handledning		
Kostnader		
Finansiering		
Övrigt		

Eventuell samtalsgrupp (om familjen anser detta är ok)

Eventuell samtalsgrupp	Uppgifter om deltagare
Namn:	
Namn:	
Namn:	
Namn:	

11. Genomförandeplan

Kommun:

Handläggare:

Avser:

Föräldrar/vårdnadshavare:

Genomförandeplanen utgår från dels den analys och bedömning som gjorts av socialtjänsten, dels den utsattas behov av stöd och skydd.

Vilka insatser ingår (om det ingår flera, i så fall vilka delar)?

Mål för insatsen eller delar av insatsen?

När och hur ska insatsen eller delar av insatsen genomföras?

På vilket sätt har den enskilde utövat inflytande över planeringen?

Vilka personer har deltagit i planeringen?

När har planen upprättats och fastställts?

När och hur ska planen följas upp?

Samtycke till genomförandeplan:

Datum

Handläggare:

Ungdom/utsatt:

Föräldrar/vårdnadshavare:

Genomförandeplan – konkreta insatser

Åtgärd/insats	Innehåll	Utförs av	Tidsaspekt
Steg 1:	o o o o o		start klart
Steg 2:	o o o o o		start klart
Steg 3:	o o o o o		start klart
Steg 4:	o o o o		start klart
Steg 5:	o o o o o		start klart
Steg 6:	o o o o o		start klart
Steg 7:	o o o o o		start klart
Steg 8:	o o o o o		start klart

12. Områden för förändringssamtal

Område	Samtal, dialog samt för- och motargument
Resurser och brister Samhällsinformation Kunskap om samhälle	
Föräldraroll Rättigheter och skyldigheter Barnuppfostran Hur föräldrar kan låta barn ta större ansvar i takt med stigande ålder	
Barnets behov och rättigheter Skolgång Fritid Kamrater	
Makt och kontroll Begränsningar	
Familjedynamik Kommunikationsmönster	
Svenska lagar Mänskliga rättigheter Demokrati	
Ryktesspridning Gruppsyck och skvaller och hur det kan påverka utsatt, föräldrar, familjen och andra	
Sedvänjor, tradition, kultur och religionens roll Familjetraditioner	
Individ/kollektiv Heder/skam Tillåtet/inte tillåtet För individ/familj/släkt/andra	
Våld, övergrepp, förtryck	
Jämställdhet Flickors och pojkars rättigheter Män och kvinnors rättigheter	
Att leva och växa upp i två eller flera kulturer	

Sverige/ursprungsland Orientering mot svensk respektive annan kultur	
Tonårsfrigörelse Generationskonflikt	
Kärlek Sexualitet Oskuld	
Äktenskap Rätten att själv välja partner	
Hur vi kan få och skapa respekt för varandra	
Värdegrundsfrågor	
Annat	

13. Var förberedd på olika argument

Detta är exempel på argument som socialtjänsten kan möta från familjemedlemmar och som man bör vara förberedd på att samtala om. Andra exempel kan dyka upp och "hon" i exemplen kan lika väl vara en han.

Det är viktigt att socialtjänsten förbereder sig inför samtalen. Utredningen och information från utsatta ger viss information om vilka argument som kan komma upp.

Exempel på familjemedlemmars argument om varför den utsatta behandlats så som skett	Notera följdfrågor och förklaringar för diskussion/dialog kring varje exempel
Hon sköter inte skolarbetet och hon skolkar.	
Hon följer inte de regler vi har i vår familj.	
Hon är uppstudsigt och visar inte respekt för föräldrar och andra vuxna.	
Hon ljuger om vad hon gör i skolan och på fritiden.	
Hon har dåliga vänner och de är skadliga för henne.	
Hon röker och super, vilket skadar både henne och vår familj.	
Hon vägrar att hjälpa till hemma.	
Hon har haft sex utan att vara gift, vilket vår religion förbjuder.	
Hon har setts tillsammans med pojke och dragit skam över hela familjen.	
Hon respekterar inte våra traditioner.	
Hon vill inte leva på det sätt som vår religion kräver.	
Hon struntar egentligen i vår familj och vill skada oss.	
Hon klär sig och uppträder på ett sätt som skadar hela familjen.	
Hennes agerande påverkar de yngre syskonen dåligt.	

Hon vill bestämma allt själv utan hänsyn till familjen.	
Hon vet inte sitt eget bästa utan skadar sig själv.	
Hon har lyssnat för mycket på vad andra sagt till henne att göra.	
Hon har gjort sitt val – vi vill aldrig se henne mer.	
Hon ljuger om vad som hänt bara för att skada familjen.	

14. Överenskommelse för medverkan vid samtal

För samtal gällande.....

 som sker mellan familjen och socialtjänsten har följande överenskommits.

1) Samtalen kan ske med medverkan av såväl enskild familjemedlem som flera medverkande.

2) Familjemedlemmar som medverkar i samtalen kan vara:

.....

3) Andra närstående som kan medverka är:

.....

4) Övriga som enligt familjens önskemål kan medverka är:

.....

5) Från socialtjänsten kan följande personer medverka:

.....

6) Andra som enligt socialtjänstens förslag kan medverka är:

.....

7) Tolkning ska ske och följande tolk/ar godkänns:

.....

Överenskommelse om ovanstående punkter för de planerade samtalen har godkänts av:

För familjen

För socialtjänsten

.....

.....

.....

.....

15. Checklista för samtal med olika personer

Namn m.m.:.....

Uppgift att kontrollera	Ok	Ej ok
Är målen för samtalen förankrade och godkända? Och klara?		
Är metoden för samtalet förankrad och klargjord?		
Är det klart vilka socialsekreterare (minst två) som ska genomföra samtalet?		
Har deltagande socialsekreterare behövlig allmän kulturkunskap för just detta samtal?		
Har deltagande socialsekreterare kunskap om personens/personernas inställning till den skyddade?		
Har deltagande socialsekreterare kunskap om personens/personernas roll i det som hänt?		
Har deltagande socialsekreterare övrig kunskap om personen/personerna, som har betydelse för problemet?		
Är arbetsfördelningen mellan deltagande socialsekreterare klargjord?		
När extern medverkan sker: Är denna person tillräckligt informerad och införstådd med sin roll?		
Har hjälpmedel för samtalet diskuterats? Om sådana behövs – är detta ordnat?		
Är den valda lokalen bra för ett samtal om detta problem med just denna person/dessa personer?		
Är lokalen bra utifrån olika säkerhetsaspekter?		
Är alla viktiga säkerhetsfrågor i övrigt beaktade för deltagande socialsekreterare?		
Är alla sekretessfrågor med anknytning till detta samtal beaktade och klargjorda?		
Är den skyddade införstådd med och positiv/redo för samtalet?		
Är all behövlig information för samtalet inhämtad från den skyddade?		
Känner personen/personerna till samtalets syfte?		
Har personen/personerna klart uttalat en önskan om att medverka vid detta samtal?		
Har personen/personerna gett klartecken till övriga som medverkar vid samtalet?		
Har personen/personerna yttrat sig om tolkning och om vilken tolk som ska medverka?		
Är tolkningsfrågan löst på ett bra sätt för alla deltagare?		
Övrigt?		

16. Checklista för hela arbetet med familjer vars barn skyddas

Uppgift att kontrollera	Ok	Ej ok
Är kunskapen om orsakerna till att personen skyddas aktuell och konkret?		
Är polisanmälan gjord?		
Pågår polisutredning?		
Är rättegång genomförd och har domstol fattat beslut?		
Är den skyddades situation och inställning tillräckligt klar för att ett förändringsarbete ska kunna starta?		
Är den skyddade positiv till och redo att påbörja samtalsprocessen?		
Finns kunskap om föräldrars situation, hållning och roll?		
Finns kunskap om syskons situation, hållning och roll?		
Finns kunskap om släktingars situation, hållning och roll?		
Finns kunskap om andra personer och faktorer av betydelse för förändringsarbetet?		
Har informationen om problemet och de olika inblandades roll analyserats?		
Har det skett någon bedömning av möjligheterna till förändring/påverkan utifrån befintlig information och analys?		
Är målen för arbetet klargjorda och förankrade hos den skyddade?		
Är en handlingsplan för påverkansarbetet utarbetad och förankrad?		
Har övriga problem och särskilda frågor av betydelse för arbetet beaktats?		
Är de som ska arbeta med ärendet väl insatta och redo att starta?		
Har övriga resurser som krävs för denna insats klargjorts?		
Har förberedelse för utvärderingen av arbetet skett?		
Har eventuell uppföljning vid olika utfall av arbetet diskuterats?		
Har alla frågor om lagstöd, sekretess och andra formella krav beaktats?		
Övrigt att komma ihåg?		

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN